

**JOVAN
VESELINOV**

Đorđe Momčilović

Dečje novine

*Biblioteka LEGENDE dobitnik je Povelje »4. jul«,
— najvećeg društvenog priznanja za doprinos
u gajenju revolucionarnih tradicija ,
naših naroda i narodnosti*

DORĐE MOMČILOVIĆ

15

JOVAN VESELINOV

ZIVOTNI PUT I REVOLUCIONARNO DELO

Gornji Milanovac, 1982.

Biblioteka LEGENDE, XV kolo
ISTAKNUTI REVOLUCIONARI JUGOSLAVIJE

I

MLADIĆ NA REVOLUCIONARNOM PUTU

Jovan Veselinov je rođen 20. januara 1906. godine u banatskom selu Kumane. Njegovi roditelji spadali su među siromašnije seljake. Otac Marinko je bio osrednjeg rasta ali razvijen, a majka Kovica nežna, izrazito lepa žena, rođena u porodici Petkanić, u susednom selu Elemiru. Jovan im je bio jedinac.

Kada je počeo prvi svetski rat kumanski osnovac Jovan je imao samo osam godina, ali je mnogo šta iz tih burnih dana zapamtio. Bilo je to vreme kada su Kumančane silom mobilisali u austrougarsku vojsku da bi ratovali i ginuli za tuđe interese. Zato su ovi ljudi na sve načine izbegavali mobilizaciju, ili bi prvom zgodom bežali iz jedinica u ilegalnost — među tada popularne »logoše«. Ipak, mnogi u tome nisu uspeli; trpani su u duge vojne transporte, gde su priželjkivali da okrenu prema istoku, na front protiv Rusa, kojima bi se moglo i prebeći. Ta želja se mnogima i ispunila.

Već nakon nekoliko meseci u Kumane su počele stizati vesti o pobedama Rusa na galicijskom frontu i odlasku u ruske zarobljeničke logore gotovo svih mobilisanih meštana. Tim vestima radovalo se i osnovac Jovan Veselinov, jer se tamo nalazilo i nekoliko njegovih rođaka.

U ruskom zarobljeništvu Kumančani su znali gde je njihovo mesto. Većina ih se već 1916. godine javila u prve jugoslovenske dobrovoljačke jedinice i na frontu u Dobrudži su počeli žestoko da se tuku protiv Austro-Ugarske i njenih saveznika. Smatrali su da je to pravi put i njihova dužnost, da ih na to obavezuju tradicionalna borbenost i socijalističke ideje kojima je dobar broj od njih bio zadojen.

Kumančani su odista imali bogate revolucionarne tradicije. Njihovo selo, podignuto neposredno pored Tise u severnom Banatu, kao naselje se prvi put pominje u »Pečkom katastigu« 1660. godine. Selo je preživelo mnoge ratove i katastrofe, i stradalo od čestih poplava, da bi se 1801. pomerilo četiri kilometra dalje od Tise i tu nanovo izgradilo. Svoj politički život Kumančani su počeli još u revoluciji 1848. godine, u kojoj su ušli u redove antifeudalnog agrarnog pokreta seljačkih masa, da bi završili u redovima vojvođanskih Srba.

Ovo ušoreno selo razvijalo se između Velikog Bečkereka (danas Zrenjanin) i Velike Kičke, onda golemih gradova u kojima se radnički pokret rano razvio i bio dobro organizovan i veoma borben, pa je privlačio bezemljaše i seosku sirotinju iz okolnih sela. Spremnost na organizovanu akciju za izvojevanje osnovnih socijalnih i ekonomskih prava Kumančani i seljaci iz susednih naselja pokazali su u velikom štrajku poljoprivrednika 1897. godine, koji se pretvorio u jednonedeljnu opsadu županijske zgrade u Velikom Bečkereku, a potom i u pravu bunu seljaka naoružanih vilama, motikama i drugim alatkama. Oni su učestvovali i u nizu drugih masovnih akcija protiv veleposednika i tadašnje vlasti, koje su sledile iza te u krvi ugušene bune.

Od 1906. godine u ovim selima su delovale aktivne i borbene podružnice Saveza poljoprivrednih radnika, a u nekima od njih, pa i u Kumanu, još desetak godina ranije su osnovane organizacije Socijaldemokratske partije koje su se brzo razvijale i osvajale političke pozicije među seljacima. Tako je i organizacija u Kumanu uskoro imala oko pet stotina članova. O uticaju socijaldemokrata u selu govorili su rezultati izbora za opštinsku upravu 1898. godine, kada su njih četvorica izabrani za opštinske odbornike.

Prodiranje modernog radničkog pokreta među seoski proletarijat u ovom kraju bilo je od izuzetnog značaja za revolucionarno usmeravanje i organizovanje borbenih bezemljaša, nadničara i siromašnih seljaka, za stvaranje saveza radnika i seljaka. Bez obzira na sve slabosti od kojih je radnički pokret tog vremena bolovao, socijaldemokrati su uspeli da među radnicima i seljacima duboko

Narodni heroj Jovan Veselinov Žarko

i neizbrisivo razviju socijalističke ideje i viziju društva za koje se treba izboriti.

U selu u kome je revolucionarni pokret prerašao u tradiciju, ni omladina, pa ni odraslija deca nisu mogli ostati izvan uticaja socijalista. U mnogim kružocima i na kućnim večernjim sedeljkama koje su i mlade okupljale, raspravljalo se o delima Svetozara Markovića i Vase Pelagića, ili su čitane njihove knjige i radnička štampa, da bi se nova saznanja i pouke prenosile iz kuće u kuću.

U toj sredini rastao je Jovan Veselinov, to ga je stalno okružavalo, budilo njegovu pažnju, postajalo mu svakodnevno, obično, prirodno. Među Kumančanima je, u stvari, prihvatao prva saznanja o svetu, ta sredina je bila plodna i bogata baština sa koje je krenuo u životnu borbu.

Za vreme učenja bravarskog zanata, a posebno dok je bio kalfa kod seoskog majstora Stevana Stanisavljeva, Veselinov je počeo da uči azbuku politike, opredeljujući se od početka za put prog-

resa kojim je išla većina njegovih seljaka. I on i njegov nerazdvojni drug, šegrt kod istog majstora, Maksa Kovačev, grabili su da pročitaju sve što su mogli dobiti od svojih starijih drugova i posle raspravljali o onome što su saznali. Bili su to primerci »Radničkih novina«, »Glasa slobode«, »Radničkog lista«, »Kozakarata« i drugih glasila. Ipak, na dvojicu dečaka najdublji utisak je ostavilo delo nemačkog revolucionara Bebela »Žena i socijalizam«, možda i stoga jer je to bila prva knjiga iz koje su mogli bolje razumeti osnovne pojmove o socijalizmu o kome se već mnogo govorilo u selu.

Teško je reći šta je presudno uticalo na mladog metalca Veselinova da se ubrzo odlučno opredeli i uključi u revolucionarni radnički pokret. Zna se da je o oktobarskoj revoluciji, Crvenoj gardi, vlasti radnika i seljaka, podvizima »čapajevaca« rodnom iz Kumana u jurišima protiv kontrarevolucije, velikom radničko-seljačkom vođi Vladimiru Iljiču Lenjinu — slušao kazivanja svoga ujaka Dušana Petkanića, čoveka koji je prošao Ameriku, bio crvenoarmejac, poznavao dobro svet i ljude i o svojim saznanjima Jovanu rado pričao. Slušajući ujaka i njegove drugove, Veselinov je mogao da nazire značaj oktobarske revolucije, da oceni kakva je to zemlja u kojoj su na vlasti radnici i seljaci, šta je to buržoazija, u čemu je suština seljačkog pitanja, koji su to životni interesi zemljoposjednika a koji bezemljaša, nadničara i siromašnih seljaka.

Sami događaji u selu i okolini pomoći će mu da sve to brže shvati, pa i da se sam odlučno uključi u revolucionarna zbivanja i da se nađe u prvim redovima boraca za radnička i seljačka prava.

Početak novog poglavlja u revolucionarnoj borbi Kumančana predstavljalo je učešće više od sto boraca rodnom iz ovog sela u februarskoj i oktobarskoj revoluciji u Rusiji, kao i nekoliko stotina drugih koji su još 1915. godine svojom voljom dospeli u ruske zarobljeničke logore, a potom ušli u dobrovoljačke jedinice, imajući priliku da izbliza i sa simpatijama prate revolucionarna zbivanja u ovoj velikoj zemlji. I pre kraja rata, dok je talas oktobarske revolucije snažno zapljuskivao Nemačku i Mađarsku, prve stotine tih Kumančana su iz Rusije krenule u zavičaj, napuštajući dobrovoljačke jedinice i zarobljeničke logore. Ali, nji-

*Prvo fotografisanje: Kovica Veselinov rođena Petkanić
drži na krilu svog jedinca Jovana (1907. godina)*

hove radosti zbog ponovnog susreta sa najbližima prekidali su žandarmi koji su kupili povratnike da bi ih ponovo trpali u vojničke kasarne, a odatle upućivali na front, ovog puta prema Italiji. Došlo je i do spontanog otpora tom novom nasilju pa se među »logošima« u šumarcima i kukuružištima našlo nekoliko stotina povratnika iz Rusije. Među njima su bili Jovanov otac Marinko i stric Čeda. Ove ljude narod je nazvao »zelenokadrovci« i oni su stvarali svoje privremene jedinice i napadali opštinske uprave u okolnim selima, a kada su počeli čerupati ratne zelenaše i bogataše — sve masovnije im se pridruživala i seoska sirotinja. Streljanje deseterice uhvaćenih »zelenokadrovaca« u Kumanu još više je ogorčilo seljake i podstaklo revolucionarno vrenje. Formirani su Narodno veće i jedinica Narodne garde, čime je, u stvari, preuzeta vlast u selu.

Posle revolucionarnih događaja u Pešti, 30. oktobra, u selo su se vratili i svi oni koji su još bili u austrougarskoj vojsci, donoseći sobom i oružje, čime je snaga »zelenokadrovaca« znatno porasla. Pokret je još uvek bio spontan, ali i sve više usmeren na veleposednička imanja i prve pokušaje njihove podele. Međutim, sredinom novembra u Banat je došla srpska vojska; dočekana je kao oslobodilačka, ali je njen prvi korak bio da razoruža »zelenokadrovce« i narod i da, pod parolom očuvanja mira, spreči sve dalje akcije seljaka protiv veleposednika i buržoazije. U tom pravcu delovala su i narodna veća i Narodna garda.

Tako je ovaj spontani i samonikli pokret brzo ugušen. On je poprimio i revolucionarne sadržaje, ali ne i šire razmere. No, i takav kakav je bio imao je značaja za buduća opredeljenja i uticao na snaženje revolucionarnog pokreta u ovom kraju.

Kumančani su svoju organizaciju Socijaldemokratske partije i podružnicu Sindikata poljoprivrednih radnika obnovili još u oktobru 1918. godine, ali one nisu uspele da spontani pokret preuzmu u svoje ruke. Tek sa dolaskom u selo grupe učesnika oktobarske revolucije, u kojoj su se iskustvom isticali Svetozar Stanisavljev, Ljubomir, Racko i Milutin Čolić, Čeda Stančić, Živa Lazić, Maksa Mirilov i drugi, među kojima je bilo i onih što su tamo postali članovi Lenjinove Svesavezne komunističke partije (boljševika) i prošli kroz partij-

ske kurseve — stvoreni su uslovi da se obnove revolucionarne organizacije i smišljeno nastavi borba. Naime, početkom marta 1919. godine, u jeku priprema za stvaranje jedinstvenog revolucionarnog radničkog pokreta u novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca, povratnici iz Rusije, mahom učesnici oktobarske revolucije, osnovali su u Vojvodini Savez pelagićevaca. Među prvima, ovu organizaciju osnovali su Kumančani. Savez je uveliko bio pod uticajem oktobarske revolucije, pa je u svom programu kao osnovni zadatak naznačio rušenje kapitalističkog društvenog uređenja i stvaranje sovjetske vlasti u Jugoslaviji. Pelagićevci su bez rezerve prihvatili ideju o stvaranju jedinstvene sindikalne organizacije i Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), što su na Kongresu ujedinjenja, aprila 1919. godine u Beogradu, i potvrdili.

Organizacija komunista u Kumanu osnovana je maja 1919. i već je na početku imala oko pet stotina članova. Bilo je to sasvim prirodno za selo u kome su socijalističke ideje gotovo tri decenije prevladivale. Osim donekle Radikalne stranke, uticaj i značaj drugih političkih organizacija u selu je, u poređenju sa komunističkim, bio gotovo neznan. To su pokazale i sledeće godine, ispunjene političkom borbom i afirmacijom kumanačkih komunista.

Baš u dane stvaranja partije komunista vlasti su bile primorane da u sela novobečejskog sreza upute četu vojnika sa zadatkom da suzbiju manifestacije, ali u tome nisu uspeli. Tražeći ovo pojačanje veliki župan je 24. aprila pisao kako »u tursko-bečejskom srezu, a naročito u opštinama Melenci, Vranjevo i Kumane imade veliki broj komunista, koji su dobro organizovani«.

U to vreme Jovan Veselinov je, učestvujući na zborovima i sastancima na kojima su govorili, upoznao i slušao istaknute rukovodioce jugoslovenskog komunističkog pokreta Pavla Pavlovića, Vladimira Čopića, Vladu Markovića, Nikolu Kovačevića i druge. Na jednom od tih zborova, održanom 14. januara 1920. godine, osetio je snagu i želje svojih seljana, kada se više od hiljadu ljudi okupilo u centru grada. Prolazeći kroz tu ustalasanu i temperamentnu masu, slušao je zahteve: da se podeli zemlja veleposednika, da i žene dobiju pravo glasa,

da nova država bude odista narodna. Tu je pažljivo slušao još jedan vatreni govor, nastojeći da što više misli zapamti. Pitao je poznanike ko je taj čovek što tako jednostavno i svima razumljivo govori upravo o onome što je ljudima bilo na srcu. Odgovorili su mu da je to Pavle Pavlović, poznati sindikalni rukovodilac i jedan od istaknutih vođa Partije. Nekoliko dana kasnije imao je u rukama »Radničke novine« koje su donele poveći članak o socijalističkom zboru u Kumanu.

Došla je na red proslava radničkog praznika Prvog maja. U kolone koje su se kretale glavnom ulicom Kumana svrstalo se gotovo celo selo. Ovo-ga puta bezmalo sva omladina je bila među manifestantima, svečano odevena i razdragana. Jovan Veselinov i Maksa Kovačev bili su među najživahnijima.

U vreme priprema za kongrese Partije i Sindikata, juna 1920. godine, u selu je bilo 312 članova SRPJ (k) i blizu 1.000 članova Sindikata. Za drugi partijski kongres izabrana su tri delegata, a za sindikalni četiri. Veselinov je učestvovao u njihovom ispraćaju za Vukovar. U selu je sa zadovoljstvom primljena vest da je Kumančanin Ljubomir Čolić izabran za člana Kontrolne komisije Komunističke partije Jugoslavije (KPJ).

U izveštaju podnetom na Kongresu rečeno je da je Komunistička partija u Vojvodini najmasovnija, jer su pod njenom zastavom okupljeni radnici svih nacija, što je navelo vlasti da nad radničkim pokretom vrše teror. Posebno je naglašeno da komunisti na selu imaju »čvrstog sadrugara u borbi i najbolju garanciju za budućnost naše Partije u ovoj pokrajini... Zemlja se nalazi najviše u rukama veleposednika, te je otuda broj onih koji nemaju po selima svoje zemlje i kuće veoma veliki. Oni uglavnom, sa sitnim sopstvenicima, sačinjavaju u selima vojsku naše partije«.

Ovo se u punoj meri potvrdilo na predizbornim zborovima i samim izborima novembra 1920. godine. Svi Kumančani su ove izbore zapamtili upravo po velikoj pobedi komunista. Veliki župan je 3. decembra primio izveštaj od svog tajnog redarstva u kome se kaže: »Nakon izvršenih izbora opaža se da u Banatu na više mesta, i to u čisto srpskim selima: Aracu, Elemiru, Melencima, Kumanu, Turskom Bečeju i varoši Velikoj Kikindi,

*Jovan Veselinov u 17. godini, kada se zaposlio
u Smederevu*

većinom je komunizam ovladao«. Veliki župan u svom izveštaju od 16. januara 1921. godine označava Kumane kao »leglo komunista«.

Navodi u tim izveštajima su bili tačni. U izbornom okrugu Velika Kikinda — Veliki Bečkerek izabrana su dva komunistička poslanika: Vlada Marković i Nikola Kovačević. U tursko-bečejskom srezu komunistička lista dobila je gotovo polovinu od svih datih glasova. U samom Kumanu glasalo je 1085 birača, od kojih za komunističku listu 876,

što je više od 80% od svih glasova. Radikalna lista dobila je tek svaki deseti glas, a socijaldemokrati i zemljoradnici zajedno svega 35 glasova.

Poslednjih dana decembra 1920. godine došlo je do zloglasne Obznane kojom je zabranjen svaki rad Komunističke partije i svih njenih organizacija. Zabranjeno je rasturanje partijske štampe, zatvoreni su radnički domovi. Svi poznati komunisti su stavljeni pod policijski nadzor, a mnogi od njih hapšeni i saslušavani. Bio je to snažan udarac tek organizovanim revolucionarnim snagama. Teror je bio još snažniji posle 1. avgusta 1921. godine, kada je režim usvojio Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, na osnovi kojeg će čak i komunistički poslanici biti stavljeni van zakona i pohapšeni.

Jugoslovenski komunisti se, kao dosledni revolucionari, nisu pokorili ni Obznani ni Zakonu o zaštiti države. Naprotiv: kada je zabranjen legalni rad partijskim, skojevskim i sindikalnim organizacijama — članovi Partije i SKOJ-a su se ilegalno organizovali i delovali, a kada su hapšeni i osuđivani zbog svoje političke delatnosti — na sudu su i u kaznionama nastavili svoju borbu. Komunisti nisu dozvolili da ih režim svojim oštrim merama odvoji od naroda, pre svega od radničke klase.

Prelazeći na težak ilegalni rad, partijska organizacija u Kumanu je spala na četrdesetak članova, ali se i taj broj smanjivao čak do desetak, naročito posle hapšenja Ljubomira Čolića i najaktivnijih komunista u selu. Ipak, ova organizacija je ubrzo ponovo imala blizu četrdeset članova, predstavljajući i dalje najjaču političku snagu u selu. Poletni učesnik oktobarske revolucije i sekretar partijske organizacije, Ljubomir Čolić, pretučen i teško maltretiran u policiji, postao je prva žrtva Obznane u Kumanu. Umro je ubrzo posle izlaska iz zatvora. Čolić je bio veoma popularan u selu i u okolini, i ljudi su ga sa počastima sahranili. To su bili događaji koje je Veselinov dobro zapamtio.

Upravo u to vreme u Kumane se vratio iz sovjetske Rusije Laza Blažić, jedan od ranije popularnih boraca za socijalističke ideale, zbog čega je i bio poznat po nadimku Socijalista. Na put u rodni Banat Blažić je krenuo ravno sa kursa crvenih komandira u Moskvi i među svojim Kumančanima se našao upravo u vreme kada im je bio najpotreb-

niji. Mladi Veselinov je dosta slušao o Lazi Socijalisti, znao da se borio na pravoj, Lenjinovoj strani i utoliko više se obradovao njegovom dolasku u selo. On i Maksa Kovačev brzo su se sprijateljili s Lazom, što je bilo utoliko lakše jer je ovaj dojučerašnji član Lenjinove partije boljševika bio izuzetno naklonjen omladini, pa je već od prvih dana po povratku u Kumane nastojao da mlade što bolje upozna i pomogne im svojim iskustvom i znanjem.

Cim je preuzeo dužnost sekretara mesne partijske organizacije, Laza Blažić se brzo snašao u situaciji u kojoj su se komunisti nalazili. Shvatio je da su legalne organizacije, iako je njihov broj bio jako sužen, u postojećim uslovima najpogodnije za politički rad komunista u redovima radnika, seljaka i omladine, pa je, sa svojim drugovima, prišao organizovanju podružnice Nezavisnih sindikata i aktiva Saveza radničke omladine. Jovana Veselinova, kao kvalifikovanog radnika, uključio je u sindikalnu podružnicu, ali i kao omladinca u aktiv Saveza radničke omladine. Bilo je to u jesen 1922. godine. Iskusni komunista i borac pravilno je ocenio vrednosti mladog metalca, nastojeći da ga što više veže uza se i da mu pomogne u njegovom ideološkom i političkom sazrevanju.

Početkom 1923. godine Laza Blažić i njegovi drugovi formirali su u selu i legalnu organizaciju Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ), u koju su bili uključeni svi članovi KPJ kao i najaktivniji članovi sindikalne podružnice. Tako je i Veselinov bio član ove partije od njenog osnivanja u selu.

Revolucionaru Lazi Blažiću nije trebalo dugo da poletnog i mladog saradnika idejno, akciono i politički pripremi za člana Komunističke partije Jugoslavije. Već sredinom 1923. godine pozvao ga je k sebi i saopštio mu odluku ilegalne partijske ćelije da je primljen za člana KPJ. Popularni Socijalista nije zaboravio da mladom borcu čestita na poverenju koje je dotadašnjim radom stekao kod starijih drugova i kaže mu da je to velika čast koja mu je kao mladom čoveku na taj način ukazana, ali nije propustio ni priliku da naglasi odgovornost koju ovim prima na sebe.

Bilo je to izuzetno veliko priznanje sedamnaestogodišnjem metalskom radniku, koji je tek bio

izučio zanat. Njegov prijem u Partiju došao je u vreme teških stega i progona, hapšenja i svakoja-kih zabrana političkog delovanja komunista. Mladi metalac je to dobro znao i zato je nastojao da baš u takvim okolnostima iskaže koliko ceni poveren-je starijih drugova.

Bila su to teška vremena za radničku klasu, pogotovu za poljoprivredne radnike koji su u Vojvodini činili gotovo dve trećine od svih najamnih radnika, najteže pogođenih nezaposlenošću. U tim uslovima ni za zanatlije nije bilo dovoljno posla. Jovan Veselinov i Maksa Kovačev radili su ponešto u seoskom mlinu, a preko leta, za vreme vršid-be, na vršalicama. Ali, bio je to samo sezonski rad, jer već krajem avgusta ne bi imali posla. Baš u to vreme ukazala im se prilika da se zaposle u sme-derevskoj fabrici »Sartid«, preteći današnje Sme-derevske železare. Mladići su se o tome posaveto-vali sa partijskim sekretarom Lazom Blažićem, sa njim su se dogovorili o načinu dalje saradnje i održavanju međusobnih veza i krenuli za Sme-derevo.

Za Jovana Veselinova to je bio prvi odlazak u svet, srećom među radnike zaposlene u velikoj fabrici koji su sebe s pravom i ponosom nazivali metalcima proleterima. U tim sasvim novim uslo-vima, u snažnoj i zdravoj sredini metalaca, za mla-dog komunistu željnog znanja otvarale su se nove perspektive delovanja i saznanja, ali pre svega shvatanja kolika je snaga u radničkoj klasi i kak-ve su sve mogućnosti njene organizovane akcije. Pa ipak, bilo mu je jasno da ni ovde ništa ne ide spontano, samo od sebe, da se treba boriti za sva-kog radnika, jer su bili izraženi i drugi uticaji koje je trebalo suzbijati, odstraniti.

Prvi posao koji je mladi metalac dobio u veli-koj fabrici bio je da radi na opravci vagona. Ra-dio je veoma vredno, ali je ubrzo shvatio da mnogi radnici nemaju potrebne kvalifikacije i da ih, u stvari, treba podučavati. Njega su, pak, poslodavci i predradnici već posle desetak dana zapazili i, kao dobrog radnika, premestili u mašinsko odeljenje. Tu su bili okupljeni najkvalifikovaniji radnici, me-đu kojima je bilo i nekoliko komunista sa kojima se Veselinov upoznao i počeo politički delovati. Sretao se i saradivao i sa poznatim komunistima, partijskim i skojevskim funkcionerima, kao što su

bili član Centralnog komiteta SKOJ-a Anđelko Goati, sindikalni i partijski funkcioneri Anton Čurković, Pavle Janićijević, Dragi Đorđević i drugi. Međutim, svi su oni kratko vreme ostajali na poslu u fabrici jer im je policija stalno bila za petama.

Pored ilegalne partijske organizacije, u fabrici su aktivno delovale i sindikalna podružnica Saveza metalaca i organizacije Saveza radničke omladine i Nezavisne radničke partije. Iako su to bile tada još legalne radničke organizacije, policija je svim sredstvima ometala njihov rad, ali nikakvim merama nije mogla suzbiti politički uticaj komunista na većinu radnika u fabrici.

Na ilegalne partijske sastanke dolazili su i najviši partijski i sindikalni funkcioneri iz Beograda. Na Jovana Veselinova naj snažniji utisak ostavio je Rade Vujović, revolucionar koji je takođe brzo uočio ovog otrešitog mladog metalca i dobro ga zapamtio. Vujović je bio rodom iz Požarevca, član Partije od njenog osnivanja, u to vreme već zreo čovek i komunista koji je prošao svet, dobro upoznao Pariz i Beč, imao prilike da u Moskvi, na Petom kongresu Komunističke internacionale i Četvrtom kongresu Komunističke omladinske internacionale, upozna mnoge poznate komuniste, ali i pravo stanje u međunarodnom komunističkom pokretu. Sada je bio predstavnik SKOJ-a u Komunističkoj omladinskoj internacionali, pa se posebno interesovao za rad mladih radnika u fabrici.

Od Vujovića je Veselinov saznao mnoge pojedinosti iz rada Druge i Treće zemaljske konferencije KPJ, a posebno ove druge, održane u Beogradu početkom januara 1924. godine. Ta pitanja su za mladog radnika i člana Partije bila nova i veoma krupna, i pobuđivala su njegovo interesovanje. Bilo je očigledno da u najvišem partijskom rukovodstvu postoji duboka podvojenost oko ključnih pitanja kao što su nacionalno, organizaciono i seljačko pitanje. Takvu podvojenost Veselinov nije osećao u svojoj organizaciji, ovde nije bilo »desnih« i »levih« shvatanja, ali se osećala teskoba koju je nametala ta borba među vodećim komunistima. I Jovan Veselinov i njegovi drugovi postavljali su pitanje zašto se to događa među komunistima i kuda to vodi Partiju.

Između Druge i Treće zemaljske konferencije KPJ u partijskim redovima i među rukovodiocima

vodila se rasprava o nacionalnom pitanju, i Veselinov se sa sve dubljim interesovanjem zagledao u taj problem. Ono što je pisalo u radničkim listovima ili je štampano u posebnim izdanjima bilo je dosta teško shvatiti jer pravih stavova još nije bilo. Veselinov je u Smederevo došao iz kraja u kome su pored Srba živeli Mađari, Nemci, Rumuni, Slovaci, Hrvati, znao je da se u redovima Partije nalaze članovi svih ovih nacionalnosti i da to nije smetalo zajedničkim akcijama, jer je pred svima bio jedinstven cilj borbe. Ali je tek iz izlaganja Rada Vujovića mogao da shvati od kakvog je značaja to pitanje ne samo za odnose u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nego i za strategiju i taktiku revolucionarne borbe kojoj su na čelu bili komunisti. Raspon tvrdnji i argumentacije koja ih je pratila bio je širok: od toga da i nema posebnih nacija u državi Srba, Hrvata i Slovenaca već samo jedna nacija koja je u stvaranju, do stava da u Kraljevini postoje nacije i nacionalno ugnjetavanje i da se Komunistička partija mora boriti za pravo svake od nacija na samoopredeljenje do otepljenja. Vođene su mnoge rasprave, ali je najbitnije bilo da je Partija po prvi put pokušala da jasnije odredi svoj stav o tom važnom pitanju i da njegovo rešavanje uvrsti u svoj revolucionarni program.

Međutim, ni Peti kongres Kominterne nije bio u stanju da za nacionalno pitanje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nađe prava rešenja. Rade Vujović je mogao iz prve ruke da tumači stavove zauzete na ovom Kongresu jer mu je prisustvovao u svojstvu delegata KPJ. Ali, i sam je bio neodlučan i dosta konfuzan u tumačenju stavova ovog skupa Kominterne, za šta je i sama Rezolucija ostavila prostora. Naime, Kominternu je, s jedne strane, podržala stavove KPJ zauzete na Trećoj zemaljskoj konferenciji o potrebi borbe za puna prava svake od nacija, a s druge strane, njene preporuke su bile suprotne jednom od najbitnijih stavova jugoslovenskih komunista. Jer, dok su oni usvojili gledište da je stvaranje Jugoslavije progresivno i u interesu klasne borbe radničke klase, Kominternu je bila za razbijanje države i izdvajanje Hrvatske, Slovenije i Makedonije. Otuda je prirodno što je ovo složeno i veoma značajno pitanje i dalje ostalo otvoreno i još uvek nejasno za

Radu Vujovića i za Jovana Veselinova, kao i za sve jugoslovenske komuniste.

Tako je Jovan Veselinov već na samom početku svoje revolucionarne delatnosti bio suočen sa ovim krupnim pitanjem o kome nije prestao razmišljati tokom decenija svoje revolucionarne borbe i čijem će suštinskom rešavanju dati značajan doprinos.

U Smederevu, zajedno sa grupom svojih drugova iz organizacije Saveza radničke omladine, Veselinov se češće politički pa i fizički sukobljavao sa režimskim organizacijama mladih, koje su sve više primenjivale poznate metode borbe Musolinijeve fašističke omladine. U stvari, to su, pored policije, bili dobro organizovani i istureni odredi u službi režima za borbu protiv radničkog i nacionalnooslobodilačkog pokreta. Ove pogromaške crnokušaljaške grupe zloglasne organizacije ORJUNA u Smederevu su delovale u okviru Srpske nacionalne omladine (SRNAO). Razaračka aktivnost ove organizacije bila je najžešća upravo te, 1924. godine. Očigledno, sve je bilo sinhronizovano da obe ove organizacije stupe u akcije protiv radnika, njihovih domova i svih mesta njihovog okupljanja širom zemlje. Zločini koje su počinili 1. juna u Trbovlju, nasrnuvši na rudare, daleko su odjeknuli i podstakli komuniste da im pruže organizovan otpor i spreče orgijanje ove fašističke rulje.

I u Smederevu su se radnici organizovano suprotstavili srnaovcima. Najpre su očistili fabriku od ubačenih provokatora, a zatim krenuli u odlučan obračun sa njima u gradu. Jovan Veselinov je bio jedan od organizatora radničkih trojki za borbu protiv te nacionalističke i fašističke bande. Do opšte tuče došlo je u kafani »Zadužbina« u kojoj su srnaovci upravo držali osnivačku skupštinu. Pobjednika teško da je bilo u ovom žestokom sukobu za vreme kojeg su se istovremeno čule i Internacionala i nacionalističke pesme. Rezultat je bio da je skupština rasturena što srnaovci nisu mogli lako preboleti pa su spremali osvetu. U isto vreme Savez radničke omladine pretvorio je kafanu »Devet Jugovića« u svoj dom, gde je vežbao omladinski hor, održavala sastanke organizacija trezvene mladeži i učila esperanto grupa mladih. I dok je hor vežbao grupa srnaovaca upala je u kafanu, ali su ih Veselinov i drugovi brzo savla-

dali i naglavačke izbacili. Posle završene vežbe omladinci su, pevajući revolucionarne pesme, izašli na ulicu, gde su ih dočekali srnaovci i žandarmi i nasrnuli na njih batinama. Braneći se kamenicama i otrgnutim letvama, mladi radnici su oterali napadače, ali je i policija uhapsila nekoliko drugova. U nekoliko narednih nedelja omladinske trojke su očistile grad od najgrlatijih vođa srnaovaca i tako onemogućile divljanje tih profašista.

* * *

Dok je radio u Smederevu Veselinov je stalno bio na vezi sa Lazom Blažićem i organizacijom komunista u Kumanu. Laza je dolazio u Smederevo, ali i Veselinov odlazi u Kumane, da bi sredinom 1924. godine, po zadatku Partije, sasvim napustio Smederevo i ostao da radi u selu. Zajedno sa Lazom Blažićem i naoružan iskustvom koje je stekao u političkom radu u velikoj fabrici, Veselinov je preuzeo svoj deo zadatka u političkom životu u selu.

Marta te godine, dok se još bavio u Smederevu, Veselinov je učestvovao u radu skupštine kumanske mesne organizacije Nezavisne radničke partije, održane posle Oblasne konferencije u Velikom Bečkereku. Ovde je Veselinov izabran za sekretara organizacije. Kako je Laza Blažić i dalje bio sekretar ilegalne partijske organizacije u selu, njih dvojica su još prisnije saradivali. Oni su obezbedili da u selo redovno stižu legalni organ NRPJ »Radnik« i marksistički časopis »Borba«, a zatim i »Okovani radnik«, »Mladi radnik« pa i »Književna republika« koju je u Zagrebu uređivao Miroslav Krleža. Koristeći se ovim listovima i časopisima, kao i velikim izborom knjiga u mesnoj biblioteci, među kojima je bilo i onih koje su već bile zabranjene — Blažić, Veselinov i drugovi su osnovali posebno »Udruženje za obrazovanje mladih ljudi« sa bližim imenom »Prosveta«. Udruženje je imalo svoja pravila, koja su vlasti potvrdile, pa je delovalo legalno. Glavne teme omladinskih razgovora bile su kulturna, politička i ekonomska pitanja, ali su komunisti u selu ove legalne i dobro posećene omladinske skupove koristili i za osnovno marksističko obrazovanje mladih poljoprivrednih radnika.

Koristeći se i svojim iskustvima stečenim u radu kulturno-prosvetnih sekcija Saveza radničke omladine u Smederevu, Veselinov je i u Kumanu organizovao horsku, diletantsku i sportsku sekciju, kao i organizaciju trezvene mladeži. Ove organizacije su okupile većinu omladinaca. Veselinov i njegovi mlađi drugovi postigli su značajan uspeh i u uključivanju omladinki u horsku i diletantsku sekciju, čime je učinjen značajan prodor među žensku omladinu koja se do tada držala uglavnom po strani od kulturnog, a posebno političkog života u selu.

Odlučna da čuva režim od naroda, vlada Pašić-Pribičević je 12. jula objavila da se zabranjuje dalji rad legalnih organizacija Nezavisne radničke partije, Nezavisnih sindikata i Saveza radničke omladine. Kao povod za to poslužila je pojava brošure »Makedonija Makedoncima«, ali je suština bila ocena da preko tih organizacija veoma uspešno deluju komunisti. Međutim, ta vlada je ubrzo pala, pa njena odluka nije ni sprovedena do kraja, da bi je nova vlada Davidovića sasvim povukla, što je omogućilo dalji rad ovih organizacija. Istina, u međuvremenu su bili uhapšeni najpoznatiji rukovodioci ovih organizacija u Banatu, ali su se oni pred sudom uspešno odbranili pa su pušteni na slobodu. Međutim, dalji rad je otežavan stalnim policijskim akcijama, čime je znatno smanjen broj članova NRPJ i u mnogim organizacijama sveden uglavnom samo na komuniste. Tako je bilo i u Kumanu. U dokumentu o zameni partijskih knjižica vidi se da je u selu bilo 40 članova NRPJ, koliko je, u stvari, bilo i ilegalnih članova KPJ.

Budući da je u tako otežanim uslovima rada organizacija NRPJ u Kumanu izgubila vezu sa višim rukovodstvom, Jovan Veselinov je, kao njen sekretar, napisao pismo mesnoj organizaciji NRPJ u Novom Sadu. On 12. oktobra 1924. godine piše da je dobio nalog iz Beograda da stupi u kontakt sa ovom organizacijom. Nešto kasnije, u decembru, predsednik NRPJ Triša Kaclerović obratio se pismom Oblasnom sekretarijatu u Velikom Bečkeru, u kome je odluku vlade o zabrani legalnih radničkih organizacija ocenio kao novi udar Partiji, što ne bi smelo da unosi zabunu, i tražio da se napregnu sve snage radi prevazilaženja nastale situacije. Oblasnom sekretarijatu je preporučio da

u Kumanu saraduju sa Jovanom Veselinovim, što govori da se za njegov uspešan rad znalo i u najvišem partijskom rukovodstvu, mada je on tada imao samo osamnaest godina.

U septembru 1924. godine održana je konferencija mesne organizacije KPJ u Kumanu na kojoj je postavljeno pitanje frakcijskih trvenja u Partiji, o čemu su se svi članovi morali pojedinačno izjasniti. Vest o ovom »referendumu« u Kumanu doneo je list »Okovani radnik«. Komunisti su bili jedinstveni i odlučni: »O cepanju Partije ne može biti i ne sme biti ni reči. Svaki onaj ko bi tako nešto pokušao, biće najodlučnije osuđen. Sam spor ima da se reši putem drugarske kritike i samokritike i uzajamnog priznavanja grešaka sa obe strane (frakcija)... Mi smo za marksizam ne samo na rečima nego i na delu«. To su bili zaključci konferencije u Kumanu, koje je preneo ovaj list.

Tako su se Laza Blažić, Jovan Veselinov i četrdeset članova Partije odlučno suprotstavili frakcionašenju u Partiji i razdiranju njenih redova. Sa takvim stavovima delegati Jovan Veselinov, Laza Blažić i još dvojica komunista krenuli su u Veliki Bečkerek, na Oblasnu partijsku konferenciju. Konferencija je održana u decembru, a prisustvovali su joj: iz centralnog partijskog rukovodstva Rajko Jovanović i iz pokrajinskog Nikola Kovačević. Sem ostalog, bilo je reči o rezultatima sprovedenog referenduma u partijskim organizacijama, konstatovano jedinstvo partijskih redova protiv cepanja Partije i traženo izmirenje frakcija i prestanak frakcionaške borbe.

Sve to, međutim, zagriženim frakcionašima nije bilo dovoljno. Iako se većina organizacija KPJ u sprovedenom referendumu zalagala za jedinstvo Partije i protiv frakcionaške borbe, desničari u partijskom rukovodstvu nisu se povinovali tome zahtevu već su i dalje delovali u skladu sa svojim stavovima i akcijama. Ostalo je da se o tom problemu izjasni Treći kongres Partije, u čije je pripreme spadala i ova Oblasna konferencija.

Za delegata na Trećem kongresu KPJ Oblasna konferencija izabrala je Lazu Blažića, što je bilo veliko priznanje kumanskoj partijskoj organizaciji i njenoj uspešnoj delatnosti. Istina, iskusni Blažić se nije sa oduševljenjem prihvatio ove obaveze, jer je stanje u rukovodstvu KPJ bilo veoma nesređe-

no; frakcije su uporno ostajale na svome, a umešala se i Kominternu. Zato je na povratku kući i rekao Jovanu Veselinovu da će ovo biti jako težak Kongres.

U jeku agitacije za parlamentarne izbore, zakazane za 8. februar 1925. godine, Veselinov je delovao i u susednim mestima. Išao je u Novi Bečej, Melence, Bašaid. U Kumane su k Veselinovu i Blažiću dolazili komunisti iz Bečeja i Melenaca i preuzimali partijsku štampu, knjige i poruke. Tih dana Veselinov je dobio na svoje ime paket predizbornih proglašenja, koje je pripremio Andrija Mihailović, tada rukovodilac partijske organizacije u Vojvodini. Pre nego što je organizovao rasturanje ovih proglašenja, Veselinov je pažljivo pročitao sadržaj. Shvativši da poruka proglašenja, u stvari, nije jasna i ne upućuje ljude za koju listu treba da glasaju, latio se posla i nekom dečjom tehnikom ispravio sadržaj u svakom primerku proglašenja. Obavešten o tome, Mihailović je prihvatio učinjene ispravke i pohvalio budnost mladog komunista. Zajedno sa Blažićem, Veselinov je svežanj tih proglašenja preneo u Bašaid i predao ih jednom od učesnika oktobarske revolucije.

Za izbornu oblast Kikinda — Bečkerek Nezavisna radnička partija je kao glavnog svog kandidata istakla Nikolu Kovačevića, već dobro poznatog komunistu, a za njegovog zamenika Novu Staničića iz Kumana. Ali, pošto NRPJ nije mogla imati svoju listu, ona je svoje kandidate isticala na listi Republikanskog bloka radnika i seljaka. Iako je ova lista na izborima u celini prošla loše, u Kumanu je dobila 1983 glasa, a sa listom Zemljoradničke stranke više od polovine svih glasova u selu. To je značilo da su komunistički glasači ranijih izbora glasali uglavnom za ove dve liste.

Posle ovih izbora Nezavisna radnička partija je bila konačno zabranjena i prestala je sa radom.

* * *

Posle zabrane rada Nezavisne radničke partije Jovan Veselinov se uputio u Beograd da nađe neki posao i da se u glavnom gradu uključi u sindikalni i partijski rad. Najpre je radio na beogradskim gradilištima kao metalski radnik i preko već poznatih drugova uskoro se povezao sa sindikalnom

organizacijom metalaca. Tada je u Beogradu Savez metalaca imao svoje prostorije kod kafane »Tri ključa«, u Sarajevskoj ulici. Odlazio je i u Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije, prateći izbliza nastojanja reformista da ovladaju ujedinjenim sindikatima. U tom vremenu većina u rukovodstvu Nezavisnih sindikata nije se slagala s linijom KPJ u vezi sa sindikalnim pitanjem. Ovi ljudi nisu imali smelosti za organizovanje bilo kakve krupnije sindikalne akcije. Oni su to pravdali bojazni da bi svojim akcijama Sindikat dao režimu povoda za raspuštanje organizacije, pa je zato bolje ne ići u akcije i ne izazivati režim. Time je, u stvari, u akciji komunista za stvaranje jedinstva sindikalnih redova, većina u rukovodstvu Nezavisnih sindikata prihvatila poziciju vođa reformističkih sindikata koji su težili da učvrste svoje pozicije u radničkom pokretu.

Međutim, na plenarnoj sednici Centralnog odbora, održanoj sredinom aprila 1925. godine, ovakva shvatanja i stavovi dotadašnje većine su poraženi, plenum je odbacio platformu reformista i iz Odbora isključio kapitulante.

Za mladog metalca koji je već dobro uočavao kuda koja struja i organizacija u sindikalnom pokretu nagingje i vodi odluka Plenuma Centralnog radničkog sindikalnog odbora Jugoslavije došla je kao ohrabrenje, pa su njegovi dolasci u prostorije Centralnog odbora u Hilendarskoj ulici bili sve češći.

Tada su drugovi predložili Jovanu Veselinovu da pokuša da se zaposli u fabrici »Kosta Ilić i sinovi a. d«, koja se popularnije zvala »Štofara Vlade Ilića«, da radi među radnicima u njoj i da organizuje podružnicu Nezavisnih sindikata, a onda i prvu partijsku ćeliju.

Za sindikalno i partijsko rukovodstvo u gradu radnici ove fabrike ostali su odsečeni, teško je bilo da im se neposredno pomogne, a politička i organizaciona pomoć bila je ovde neophodna. U toj fabrici je izuzetno izrabljivana radna snaga, a lični režim fabrikanta Ilića nije dozvoljavao nikakvo organizovanje ili organizovanu ekonomsku, a posebno političku akciju radnika za poboljšanje uslova svoga rada. Radilo se po 12 časova dnevno, a samo kvalifikovani radnici imali su kao neku privilegiju da rade po 10 časova. S tim u vezi bila je

i Ilićeva politika na odabiranju i prijemu u radni odnos radnika. Bili su to najčešće najsiromašniji seljaci s juga Srbije koje su Ilićevi agenti tamo odabirali i dovodili. Pored ovih radnika, u fabrici je radilo dosta belogardejaca, u koje je Ilić imao poverenja, a zatim i Mađara, koji su bili dobri i uglavnom kvalifikovani radnici. Mađari su veoma teško dolazili do posla pa su bili primorani raditi i pod ovako teškim uslovima. Vlasnik fabrike imao je u svakom odeljenju svoje doušnike, koji su ga stalno obavestavali o raspoloženju radnika i njihovim namerama, što mu je pružilo mogućnost da već u začetku razbije svaku njihovu organizovanu akciju.

Raniji pokušaji da se u fabrici zaposli neko od članova Partije ili neko iz sindikalnog rukovodstva nisu uspevali. Jovan Veselinov je ipak bio primljen na posao, jer je upravo bio neophodan visokokvalifikovani radnik na električnoj centrali fabrike. Šef ovog pogona bio je Mađar iz Banata, pa je i to olakšalo da se ovde zaposli upravo jedan Vojvođanin.

Za mladog dvadesetogodišnjeg radnika nije bilo teško da se brzo upoznae i sprijatelji sa radnicima, posebno u pogonu centrale, da sa njima počne i političke razgovore, kojih je u ovim fabričkim halama veoma retko bilo. Sam je donosio primerke lista »Organizovani radnik« i širio ga navodno kao rasprodavac. Radnici su uzimali i čitali list, ali su ga na početku brzo uništavali, bojeći se represalija. Međutim, i to je već bio značajan uspeh.

Drugi ohrabrujući uspeh bio je postignut kada je Veselinov nagovorio grupu svojih drugova metalaca da u vreme rada odu u kancelariju poslovođe i traže povećanje plata. Poslovođa nije do kraja ni saslušao delegaciju — izjurio je Veselinova i drugove iz svoje kancelarije. Ipak, radnicima u pogonu centrale bila je povećana satnica za pola dinara. Posle ovoga Veselinov je mogao da organizuje nekoliko metalaca u prvu sindikalnu podružnicu, a ubrzo, po nalogu partijskog komiteta, i prvu partijsku ćeliju. U nju su ušli metalci iz sindikalne podružnice.

Tih dana Veselinov i drugovi otkrili su da se među radnicima u fabrici nalazi i jedan Rus, za koga su oni držali da je belogardejac, a u stvari bio

je borac u Crvenoj armiji, ali je pao 1920. godine u belogardejsko zarobljeništvo, pa je sa njima i dospo u Jugoslaviju, krijući svoje učešće u revoluciji. Od tada je i ovaj Rus učestvovao u svim akcijama sindikata i partijske ćelije u fabrici.

Dok je radio u štofari Veselinov je održavao vezu između oblasnih sekretarijata KPJ za Vojvodinu u Velikom Bečkereku i Novom Sadu i članova Centralnog komiteta KPJ u Beogradu, posebno između Rajka Jovanovića, s jedne, i Andreje Mihailovića i Nikole Kovačevića, s druge strane.

Na dan Prvog maja 1926. godine, Veselinov je poveo svoje drugove iz fabrike na proslavu praznika. Broj radnika koji su se pripremali za ovu proslavu i došli na zbor, zakazan u jednoj kafanskoj bašti, govorio je o uspešnom političkom delovanju Veselinova i drugova u jednoj fabrici koja je do tada bila gotovo izolovana. Zbor je bio javan, odobren, ali su vlasti izričito zabranile da se govori o Sovjetskom Savezu i da se ističu crvene zastave.

Na zboru je govorio Laza Stefanović, koji je bio član najvišeg partijskog rukovodstva još od Osnivačkog kongresa 1919. godine. Iskusni revolucionar umeo je da se snađe uz veliko odobravanje radnika. Rekao je kako je policija zabranila da se, kako bi bio i red, na praznik rada istaknu crvene radničke zastave kao simbol njihove revolucionarne borbe, a isto tako da se govori o prvoj zemlji radnika i seljaka u kojoj se gradi novo socijalističko društvo. Tako je on javno govorio o onome što je, zapravo, bilo zabranjeno.

Veselinov nije prekidaio veze ni sa Lazom Blažićem, koji je i dalje uspešno vodio ilegalnu partijsku organizaciju u Kumanu. Odlazio je u selo da obiđe roditelje i da sa Lazom Socijalistom porazgovara o zadacima u partijskom radu.

Kada je pošao u Beč na Treći kongres Komunističke partije Jugoslavije, Laza Blažić je svratio u Beograd k Veselinovu. Poverio mu je da ga obleću neki drugovi iz partijskih rukovodstava i traže od njega da kao delegat glasa za određene ljude. Za Veselinova to nije bilo čudo, jer bilo je to vreme razvijenih frakcijskih borbi, s leva i s desna, u samoj Partiji. Savetovao je drugu da zastupa liniju koju je zauzela partijska organizacija

u Kumanu i Bečkercu: odbacivanje frakcija i jedinstvo Partije.

Po povratku sa Kongresa, koji je održan od 17. do 22. maja 1926. godine, Laza Blažić je ponovo došao u Beograd da upozna Veselinova sa tokom i odlukama Kongresa. Rekao je da mu se Kongres nije dopao jer je osećao da su razlike ostale, pa i namere da se nastave frakcijske borbe, iako je na rečima postignuto neko jedinstvo i izmirenje. Priznanja da se grešilo na štetu jedinstva Partije nisu zvučala baš najiskrenije. Blažić je posebno govorio o rezoluciji i stavovima u vezi sa nacionalnim pitanjem, rekao je da su stavovi prihvatljivi, ali će biti teško naći ljude da ih i sprovedu u život. Naročito je sumnjao u Simu Markovića, koji je čak izabran za sekretara Centralnog komiteta. Bilo je reči o federaciji balkanskih zemalja, ali je teško bilo i pretpostaviti kada će se i kako do nje doći. Bilo je važno u stavovima Kongresa da se Partija bori protiv nacionalnog ugnjetavanja a posebno da se borba za nacionalnu ravnopravnost povezuje sa borbom radničke klase i seljačkih masa. I Blažić i Veselinov su se složili da bi ovakvu liniju Partije mogli sprovesti u delo samo ljudi kakvi su Filip Filipović ili Vladimir Copic.

Od članova novog Centralnog komiteta Veselinov je poznavao Rajka Jovanovića, Lazu Stefanovića i Radu Vujovića.

Blažić je sa posebnim naglaskom upoznao Veselinova da je Kongres odao priznanje SKOJ-u koji se uporno borio protiv frakcionaške borbe u Partiji i za jedinstvo njihovih redova, kao i sa zaključkom da Partija mora više pažnje pokloniti radu SKOJ-a, koji je faktički bio i treba da ostane osnovna rezerva Partije i njenog kadra. Rekao mu je da je, po odluci Kongresa, dužan da radi u skojevskoj organizaciji sve dok ne napuni 22 godine.

* * *

U leto 1926. godine Centralni i pokrajinski komiteti KPJ odabrali su veći broj članova Partije, pre svega iz radničkih sredina ili sa rukovodećih položaja, radi školovanja na Komunističkom univerzitetu u Moskvi. Vodio se računa o tome da na školovanje budu upućeni perspektivniji i mlađi

komunisti koji će posle studija moći da rade na rukovodećim partijskim i skojevskim dužnostima. Za razliku od prethodne godine, za školsku 1926/27. godinu mogao se poslati veći broj studenata, jer je na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina zapada KUNMZ bio organizovan poseban jugoslovenski sektor sa tri kursa koji je mogao primiti oko osamdeset novih studenata.

Na predlog Rade Vujovića, tada člana Politbiroa CK KPJ, ovo najviše partijsko telo donelo je odluku da se, između ostalih, na školovanje pošalje i mladi metalac, radnik u Štofari braće Ilić, dvadesetogodišnjak Jovan Veselinov. Bilo je to novo, značajno priznanje za dvadesetogodišnjeg člana Partije.

Rade Vujović je u nekoliko susreta upoznao Veselinova, osetio njegovu privrženost Komunističkoj partiji, uverio se u njegovu izrazitu mladačku borbenost i želju da što više sazna i shvati. Verujući da će komunističke studije za poletnog metalakog radnika biti ne samo interesantne nego i podsticajne za njegov brži i svestraniji razvoj, Vujović je izašao sa svojim predlogom i dobio saglasnost najvišeg partijskog rukovodstva. Politbiro je svoj predlog uputio Pokrajinskom komitetu KPJ za Vojvodinu koji je posle Trećeg kongresa KPJ bio formiran kao jedinstveno partijsko rukovodstvo Pokrajine, za razliku od ranija dva oblasna sekretarijata. Na čelu Pokrajinskog komiteta bio je Andreja Mihailović, sa kojim je Veselinov imao prilike odranije neposredno da saraduje. Pokrajinski komitet je dao svoju saglasnost, odabravši istovremeno još nekoliko komunista iz Pokrajine za ove studije u Moskvi, među kojima je bio i Stevan Petrović, Kumančanin sa kojim je Veselinov zajedno radio u partijskoj organizaciji u njihovom selu. Petrović je bio dvadesetčetvorogodišnji mladić, zemljoradnik, član Partije od njenog osnivanja 1919. godine. Jedno vreme radio je sa Veselinovim i u mesnoj skojevskoj organizaciji.

Jednovremeno upućivanje na Komunistički univerzitet u Moskvu dvojice članova Partije iz Kumanana bilo je svakako izuzetno priznanje jednoj seoskoj partijskoj organizaciji.

Iz partijske organizacije Velikog Bečkereka na studije su odabrani Jovan i Rozalija Rot, muž i žena, oboje Nemci, radnici i članovi Partije od

1919. godine. Rozalija je bila vršnjaka sa Veselinovim, a Jovan Rot je bio stariji od njih sedam godina. Još jedna devetnaestogodišnja devojka iz ovog kraja krenula je na ovaj put. Bila je rodom iz Begeja Svetog Đurđa (danas Žitište), član Partije i tekstilna radnica. Njeno pravo ime nije utvrđeno, a bila je Nemica i na studijama pod imenom »Aleksandra Sidoranova«. Nije se znalo pravo ime ni Nemca rodom iz Katarine (danas Topolovac), radnika i člana Partije, koga je Pokrajinski komitet takođe u ovoj grupi odredio na studije. Njegovo studentsko ime bilo je »Aleksandar Artemov«. Još jedan Banaćanin bio je određen za put u Moskvu. Bio je to Mađar, radnik iz Kovina, koji se školovao pod imenom »Jevgenij Ancupov«.

Pokrajinski komitet je iz Bačke odabrao dvojicu komunista Mađara. Ni njihova imena nisu poznata osim pseudonima pod kojima su se vodili kao studenti. »Vasilij Ivanov« bio je rodom iz Srbo-brana, član Oblasnog sekretarijata Partije, a »Dimitrij Andrejev«, rođen u Dragutinovu (Novo Mi-loševo), bio je na radu u Subotici.

Poveća grupa studenata našla se u Zagrebu i uz pomoć Saveza kožaraca i preko veze koju je držao Šumanovac, krenula vozom do Maribora, a odavde već dobro trasiranim kanalom preko austrijske granice do Beča. I u Beču je bilo sve organizovano, pripremani su pasoši i vozne isprave pa su svi studenti dalje, za Moskvu, mogli putovati legalno.

Za mladog Veselinova bilo je radosno iznenađenje kada je u Beču među grupom studenata sreo svoga starog poznanika iz smederevske željezare Pavla Janićijevića. Osam godina stariji, uz to i sekretar Mesnog komiteta Partije, Janićijević je u Smederevu prisno saradivao sa Veselinovim, zajedno i uspešno organizujući omladince iz fabrike za borbu protiv nacionalističkih profašističkih omladinskih grupa.

Sa oko osamdeset novopridošlih drugova i drugarica, Veselinov je u oktobru 1926. godine postao student Jugoslovenskog sektora Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina zapada »J. J. Marhlevskog« (KUNMZ).

II

SKOLOVANJE U MOSKVI

U Moskvi se Jovan Veselinov našao u novom svetu, o kome je do tada mogao samo da mašta — na osnovu priča ujaka Dušana Petkanića ili neumornog Laze Socijaliste, i onoga što je do tada pročitao o prvoj zemlji radnika i seljaka, što je čuo na partijskim ili skojevskim sastancima od starijih i iskusnijih drugova.

Stigao je u veliko moskovsko zdanje u kome je svoje prostorije imala Komunistička internacionala. Došao je u Kadrovsko odeljenje Kominterne, i tu, kao i svi drugi studenti iz raznih zemalja sveta, dobio novo ime kao građanin Sovjetskog Saveza. Pod ovim imenom se dalje vodio u svim dokumentima sve četiri godine studija. Tada se zvao Kiril Vasilevič Goljcev, ili jednostavnije — Goljcev.

U Kadrovskom odeljenju Kominterne napisao je svoju biografiju i popunio upitni list. Tamo je stajalo da je student Jugoslovenskog sektora KUNMZ-a, prvog kursa 1926/27. godine. Ovaj dokument popunio je službenik Odeljenja na ruskom jeziku. Upisano je da je rođen 1906. godine, da je neoženjen, Srbin, metalac, po specijalnosti bravar, radničkog socijalnog porekla, da je radio u fabrici, da je rodom iz sela Kumana, Veliki Bečkerek, Vojvodina, Jugoslavija, da je član Komunističke partije Jugoslavije od 1924. godine (Veselinov je dao ovakav podatak bojeći se da mu neće verovati da je sa sedamnaest godina postao član Komunističke partije), da je bio na dužnosti člana biroa partijske ćelije zadužen za rasturanje komunističke literature, što mu je bio glavni partijski zadatak u vreme odlaska na studije. U ovom dokumentu stoje još dva podatka: da je 1923. godine radio u

kružocima samoobrazovanja i da je član Sindikata od 1922. godine.

Komunistički univerzitet nacionalnih manjina zapada, na koji je kao student došao Jovan Veselinov ovde nazvan Goljcev, uklapao se u školski sistem Sovjetskog Saveza, ali je sam Univerzitet blo pod upravom Kominterne. Trajao je četiri godine, a za one koji su pokazivali smisla za teorijska pitanja postojala je mogućnost da nastave studije na dvogodišnjoj aspiraturi.

U sličnom položaju bila je i Međunarodna lenjinska škola. Međutim, dok je KUNMZ osnovan još 1921, a Jugoslovenski sektor verovatno 1926. godine, dotle je Međunarodna lenjinska škola osnovana tek 1926. godine, i sa nastavom počela upravo kada je Veselinov stigao u Moskvu. U ovoj školi studirali su viši partijski rukovodiocij sekcija Kominterne, a prvi njen direktor bio je Buharin. U njoj je, kasnije, pored Filipa Filipovića, predavao i Josip Broz.

U vreme boravka Veselinova u Moskvi, u Međunarodnoj lenjinskoj školi od Jugoslovena su studirali Vladimir Čopić, Đuro Đaković, Jovanka Horvatin, Blagoje Parović, Miloš Marković Užov, France Klopčič, Vilim Horvaj i drugi. Sa većinom od njih Veselinov je imao prilike da se sreće i neke od njih da dobro upozna.

Pored ovih univerziteta, veliki broj Jugoslovena koji su učestvovali u oktobarskoj revoluciji prošao je kroz kurseve koje je organizovao Centralni jugoslovenski biro pri SKP (b). Među ove kurseve spadao je i Kurs crvenih komandira, koji je završio i Laza Blažić Socijalista pre nego što se vratio u Kumane. Isto tako, Veselinov je imao prilike da upozna i nekoliko Jugoslovena koji su završili studije na Komunističkom univerzitetu Sverdlov, a među njima je bio i Roman Filipčev, revolucionar rodnom iz Novog Bečeja. Ovaj borbeni i veoma komunikativni Banaćanin učestvovao je u oktobarskoj revoluciji ističući se u organizovanju Jugoslovena, da bi početkom 1919, bio poslat na partijski rad u Jugoslaviju. Filipčev je bio aktivan u Banatu i pomogao je dosta u stvaranju prvih mesnih partijskih organizacija. Stigao je da sa većim brojem Vojvođana učestvuje i u mađarskoj revoluciji i odbrani Sovjetske Republike Mađarske, a posle njenog poraza vratio se u Sovjetski Savez.

Po završetku studija Filipčev je bio raspoređen na dužnost sekretara partijskog komiteta u Podmoskovskoj električnoj centrali, u kojoj se i upoznao sa mladim studentom iz Kumana Jovanom Veselinovim. Jer, kao i svi drugi studenti, Veselinov je već u vreme raspusta 1927. godine bio raspoređen na praktični rad, i to baš u Podmoskovsku električnu centralu.

U vreme kada je Veselinov počeo svoje studije na Univerzitetu Sverdlov studirali su skojevski rukovodioci Paja Marganović, Janko Mišić, Petar Popović Aga, Anton Pletikos i Stjepan Cvijić Štefek, a zatim Malina Popivanova i Živka Pecarski. Ova grupa vrsnih rukovodilaca došla je na Univerzitet 1925, a završila ga 1928. godine. Veselinov je imao prilike kasnije da neposredno saraduje sa Stjepanom Cvijićem dok je bio predsednik u Izvršnom komitetu Komunističke omladinske internacionale, a da bliže upozna Malinu Popivanovu kada je 1929. došla za predavača na KUNMZ — sa zadatkom da pomogne sređivanju prilika u partijskoj organizaciji u Jugoslovenskom sektoru.

Kao i svi drugi studenti komunisti, i Veselinov je bio preveden u članstvo SKP (b), tako da se njegov partijski staž od 1926. do 1930. godine računa i kao staž u toj Partiji. Na univerzitetu su držani praktični i teorijski sastanci, vođene žučne debate o svim pitanjima života i rada u Jugoslovenskom sektoru i na Univerzitetu. To je bilo vreme dosta demokratskih odnosa među komunistima sa mogućnošću slobodnijeg iznošenja svojih mišljenja i stavova, što je kasnijih godina sve više sužavalo i svodilo se na traženje neprijatelja i sprovođenje čistki sve do političke i fizičke likvidacije i najpoznatijih komunista.

Studenti na prvoj godini bili su raspoređeni na tri kursa. Sa Veselinovim je na prvom kursu, a to znači u istoj grupi studenata, ostao Stevan Petrović, njegov stari drug iz Kumana. Petrović je kao student nosio ime Danil Markovič Popov. I on je, kao i Veselinov, bio omladinac, ali je Veselinov bio u prvoj godini ipak najmlađi student na svom kursu. Osim Veselinova i Petrovića, iz Vojvodine je na ovom kursu bio samo još »Ivanov« iz Srbobrana.

Jovan Veselinov se prvi put sreo sa Petkom Miletićem u jesen 1927. godine, kada je ovaj do-

šao na školovanje i bio raspoređen upravo na prvi kurs KUNMZ-a. Kao i svi drugi studenti, dobio je novo ime — Ivan Georgijevič Nikodimov. Bio je radnik, osam godina stariji od Veselinova, a voleo je da priča o sebi i svojim podvizima za vreme trogodišnjeg odmetništva u Crnoj Gori. Tim zanimljivim pričama brzo je zainteresovao studente, pa i Veselinova. Ovo svoje vojevanje Miletić je vodio pod rukovodstvom doktora Vukašina Markovića, znanog revolucionara i istaknutog učesnika oktobarske revolucije, o kome su na Univerzitetu takođe kružile zanimljive priče. U stvari bile su to istinite legende vezane za ime i delo čoveka koji se sada, posle dugog revolucionarnog puta od Sibira do rodnih Pipera u Crnoj Gori, ponovo našao u Moskvi budeći radoznalost mladih drugova. Tako ga je i Veselinov mogao upoznati, tim pre jer je i sam Marković, želeći da pobegne od samoće u koju je sve više padao, tražio što češće susrete sa studentima. On je tada bio najstariji među Jugoslovenima u Moskvi sa kojima se za vreme studija Veselinov sretao, četiri godine stariji od Filipa Filipovića, s kojim se poznavao još iz vremena pre revolucije u Rusiji 1905. godine u kojoj su obojica kao članovi Partije učestvovali. Marković je svoje vreme u Rusiji završio tri fakulteta: teološki, veterinarski i medicinski, da bi kao lekar učestvovao u balkanskom ratu, a potom na mnogim frontovima u Srbiji i Rusiji tokom prvog svetskog rata. U vreme februarske revolucije 1917. godine našao se u Petrogradu i do početka oktobarske revolucije više puta se sretao sa Lenjinom. Krstario je Rusijom i Sibirom, posebno organizujući veliki broj Jugoslovena u redovima revolucionara, da bi se juna 1921. godine obreo u rodnom kraju, gde će pune tri godine, sa nevelikom grupom saboraca, neshvaćen od naroda, nepodržan od Partije i nemilosrdno proganjan od policije, pokušavati da oružjem odgovori na silu režima, tragično obhrvan iluzijom da je ovde sazrela revolucionarna situacija. Suočen sa surovom zbiljom, nakon mnogih peripetija i uz pomoć komunista, vratio se u Moskvu i ovde delovao kao živa istorija na studente željne da doznaju što više pojedinosti iz slavnih dana revolucije.

Veselinov je bio veoma komunikativan, dobroćudan i kao mladić zainteresovan da upozna sta-

rije drugove i da od njih što više nauči. A imao je prilike da za četiri godine studija upozna u Sovjetskom Savezu mnoge poznate revolucionare, gotovo sve tadašnje vodeće drugove u Komunističkoj partiji i Savezu komunističke omladine Jugoslavije. Tim susretima je bogatio svoja saznanja o problemima i suštini revolucionarnih procesa na veoma složenom tlu jugoslovenskih i balkanskih zemalja. U Moskvi je bilo sedište Kominterne, Komunističke omladinske internacionale, Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR), Sindikalne crvene internacionale (Profinterne), Seljačke internacionale (Krestinterne), Sportske internacionale i drugih, na čijim su se kongresima i plenumima okupljali najpoznatiji revolucionari sveta. Studenti su imali razne prilike da slušaju izlaganja nekih od ovih poznatih ljudi, pa i ona koja su oni povremeno držali studentima KUNMZ-a. Veselinov je tek ovde mogao osetiti koliko je bilo skromno ono njegovo znanje koje je stekao u Kumanu, Beogradu i Smederevu. Utoliko je bila snažnija njegova želja da ovde iskoristi sve ono što bi moglo doprineti širenju njegovih vidika.

Prema onome što je Veselinov kasnije zapisao, bez sumnje je da je ovde u Moskvi na njega naj-snažniji utisak ostavio Filip Filipović, učesnik ruske revolucije 1905. godine, jedan od organizatora i kreatora KPJ, njen vođa u značajnom istorijskom razdoblju, član Izvršnog komiteta Kominterne. Od njega je najviše naučio, ne samo iz njegovih vrednih radova ili sjajnih predavanja na KUNMZ-u o temama iz istorije KPJ i lenjinizma nego još više iz njegovog primera, njegove bezgranične odanosti stvari radničke klase i komunističkog društva, njegove poslovične neposrednosti, skromnosti i jednostavnosti koje su svojstvene samo velikim ljudima. »I kao govornik i kao sagovornik, i kao pisac i publicist, Filip Filipović je spadao među najveće propagatore i popularizatore marksizma-lenjinizma u našoj zemlji« — napisao je Veselinov. »U revolucionarnim okršajima i zaokretima... Filip Filipović je zauzimao časno mesto među onima koji su krčili puteve ka pobedi proletarijata i socijalizma... Za Filipa Filipovića se može reći da je borbi radničke klase svoje zemlje dao sve što je mogao, dokle god su stizale njegove umne i fizičke sposobnosti. Četiri decenije on se nalazio u prvim

borbenim linijama radničkog pokreta i nikada se nije ni umorio ni poklekao...»

Za Veselinova kao i za mnoge druge mlađe studente, Filipović je bio i uzor i neposredni učitelj. On se rado družio sa mlađim drugovima, sklapao prijateljstva sa njima, uvek nastojeći da im pomogne i da proširi njihova saznanja. Veselinov, Josip Debeljak, Josip Kolombo i drugi jednostavno su zavoleli ovog poznatog revolucionara. Njemu su donosili prve svoje radove koje su pisali — da bi sebe proverili i sa još većim pouzdanjem nastavili sa radom. Veselinov i njegovi drugovi shvatili su koliko Filipović drži do mladih komunista, njihovog odgoja, njihovog pomalo »skojevskog« istupanja, njihove radničke neveštine, ali velike iskrenosti i odanosti, što je i sam često isticao.

Prvi put je Veselinov video Filipovića još 1923. godine, kada ga je razdragan, sa većom grupom smederevskih radnika, čekao na dunavskom pristaništu više Smederevskog grada, da bi ga, zajedno sa Vladimirom Čopićem, Đurom Salajem, Nikolom Kovačevićem, Lazom Stefanovićem, Milošem Trebinjcom i drugim narodnim poslanicima i komunistima, pozdravili po izlasku iz požarevačkog zatvora. Radnici su u Železari dugo posle toga iznosili svoje utiske i razgovarali o oduševljenom dočeku što su radnici Beograda priredili ovim drugovima.

U vreme studija Veselinova Filipović se dosta vremena nalazio van Moskve, budući da je radio u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Kominternе, te nije ni mogao biti redovni predavač svoga predmeta na KUNMZ, kao što je to bio 1925/1926. godine. Ali je zato koristio svaki svoj boravak u glavnom gradu da dođe na Univerzitet, održi poneko predavanje iz istorije KPJ ili iz predmeta pitanja lenjinizma, ili jednostavno da studentima Jugoslovenskog sektora prikaže najnovija zbivanja u zemlji i Komunističkoj partiji Jugoslavije. To je za studente bilo izuzetno interesantno, a teško da su čije izveštaje o tome radije slušali od izveštaja Filipovića. Podrobnije, sa više pojedinosti, o tome je on razgovarao sa Veselinovim, Kolumbom, Debeljakom i drugim studentima prilikom čestih spontanih susreta i van Univerziteta.

O pitanjima iz teorije, istorije i aktuelne problematike Komunističke partije Filipović je često

pisao na stranicama časopisa Kominterne »Komunistički internacional«, u kome je bio član Redakcije i saradnik. To je Veselinov sa posebnom pažnjom proučavao, isto kao i knjigu »Razvitak društva u ogledalu istorijskog materijalizma« koju je pod izuzetnim okolnostima Filipović napisao dok se nalazio na robiji u sremskomitrovačkoj i požarevačkoj kaznioni. Knjiga je bila štampana legalno u Beogradu 1924. godine i Veselinov ju je čitao još u Kumanu.

Za Veselinova kao Vojvođanina, ipak, najinteresantnije je bilo Filipovićevo delo »Seljački pokret i nacionalno pitanje u Jugoslaviji« koje je štampano na ruskom jeziku 1929. godine. Kasnije će Veselinov napisati da je to Filipovićevo delo, zajedno sa delom »Balkan i međunarodni imperijalizam«, koje je štampano takođe na ruskom 1936. godine, »... kondenzovan rezultat njegovih proučavanja ovih problema, razrađivanih više godina u brojnim člancima...« Ovde treba dodati da je i sam Veselinov kasnije, pod uticajem ovih radova, počeo da se pobliže bavi izučavanjima ovih problema i da o njima piše, sagledavajući ih posebno u složenim okvirima Vojvodine.

Za četiri godine studija u Moskvi Jovan Veselinov je imao prilike da upozna gotovo i sve druge ranije i tadašnje sekretare Centralnog komiteta KPJ. U Moskvi je, recimo, više puta sretao Simu Markovića i slušao neka od njegovih izlaganja, ali je još više čitao ono što je on napisao. Zanimao ga je ovaj univerzitetski profesor i teoretičar koga su na Trećem kongresu KPJ delegati izabrali za sekretara Centralnog komiteta, iako je bio jedan od glavnih vinovnika frakcionaške borbe, vodeći desno krilo. Veselinov je želeo da uoči šta se to kod ovog čoveka nije svidelo Lazi Socijalisti, što mu je on poverio prilikom povratka sa Trećeg kongresa. Sima Marković zbilja nije bio čovek poput Filipa Filipovića. To se moglo brzo uočiti. Simu Markovića su studenti mogli posmatrati nekako samo izdaleka, preko onog što je pisao, zvanično govorio ili što se u raznim prilikama o njemu govorilo. Kao čovek koji uživa glas nepopravljivog frakcionaša, Marković među studentima nije ni mogao biti popularan. Zato su oni jednostavno pozdravili odluke Četvrtog kongresa Partije da se Sima Marković odstrani iz partijskog rukovodstva.

Slično je bilo i sa Milanom Gorkićem, samo što je on, ipak, bio nešto drugo. Kada je Veselinov došao u Moskvu na studije, Gorkić je bio u aparatu Kominterne, da bi ubrzo postao član i sekretar Izvršnog komiteta Komunističke omladinske internacionale. Tako su mlađi studenti, nekada članovi SKOJ-a ili skojevski rukovodioci, kao što su bili Jovan Veselinov, Josip Kolumbo, Josip Debeljak i drugi, imali prilike da bliže upoznaju Gorkića po liniji SKOJ-a a i inače, jer je on često dolazio na Univerzitet među studente da bi držao predavanja ili učestvovao na partijskim sastancima.

Za Jovana Veselinova ovakvi susreti sa Gorkićem bili su značajni i zbog toga što se tako bolje upoznao i zblžio sa mladim komunistima koji su bili odgajeni u SKOJ-u kao njegovi poznati rukovodioci, u većini na najodgovornijim dužnostima. Sa onima koji su takođe studirali na KUNMZ-u, a posebno sa Kolumbom i Debeljakom, drugovao je, zajedno sa njima učio, zajedno su branili partijsku liniju i jedinstvo KPJ na brojnim partijskim sastancima. Susreti u Kominterni zblžili su ga i sa još trojicom izvanrednih omladinaca. Bili su to Paja Marganović, Petar Popović Aga i Janko Mišić. Njih trojica, međutim, već su 1928. godine završili studije i otišli kao najviši rukovodioci SKOJ-a u zemlju. Ova omladinska grupa dok je bila zajedno u Moskvi, dakle više od dve godine, činila je snažno jezgro na koje su se i Gorkić i Vujović mogli osloniti i na koje su mogli računati. Sa svoje strane i Veselinov i ovi njegovi drugovi kritički su ocenjivali Gorkića, slažući se u tome da deluje više kao činovnik nego kao omladinski rukovodilac, što im je posebno smetalo jer je upravo bilo suprotno od onoga što su oni želeli da nađu kod rukovodilaca za koje su smatrali da i njima samima treba da posluže kao prihvatljiv uzor. Uprkos svemu, Gorkić je bio veoma bistar, okretan, snalažljiv i dovitljiv, što mu je bilo dovoljno da ima poverenje u Kominterni.

Pored Filipa Filipovića, za Jovana Veselinova i njegove mlade drugove pravi uzor rukovodioca bio je Đuro Đaković. Sa ovim jednostavnim, borbеним, prirodno bistrim i veoma bliskim čovekom moglo se raditi, za njim se s pouzdanjem moglo koračati. Đaković je bio stariji od Veselinova ravno dvadeset godina, ali je i on, poput Filipovića,

rado bio u društvu poletnih skojevskih rukovodilaca i mlađih drugova na koje je uvek računao. U Moskvu je došao 1927. godine na Međunarodnu lenjinsku školu, ali je često bio prisutan i u Jugoslovenskom sektoru KUNMZ-a, posebno prvih meseci po dolasku, da bi o mnogim pitanjima položaja radničke klase i seljaštva, stanju u Partiji i SKOJ-u, kao i o opštem političkom stanju u zemlji što podrobnije upoznao studente. Jer, Đuro Đaković je bio jedan od onih rukovodilaca koji su najmanje bili van sredine u kojoj su se imali boriti. Veselinov je umeo da tu činjenicu najviše ceni, pa je našao prilike da se i bliže upozna sa Đakovićem. Otuda i česti njihovi susreti i razgovori u Poljskom studentskom klubu u Moskvi. Tako je Đuro Đaković, pored Filipa Filipovića, ranije Pavla Pavlovića, Vladimira Čopića i Rade Vujovića, značajno uticao na revolucionarno sazrevanje Jovana Veselinova.

Jovana Mališića, sekretara Centralnog komiteta KPJ izabranog na Četvrtom kongresu, Veselinov je takođe imao prilike da najbliže upozna. Mališić je bio rodom iz Danilovgrada, u Crnoj Gori, po zanimanju učitelj i član Partije od njenog osnivanja. Kada je krenuo u Sovjetski Savez bio je član Okružnog komiteta, a ovde je završio studije u Vojno-intendantskoj školi. Na KUNMZ je dolazio često, kao predavač, a učestvovao je i u partijsko-političkom životu studenata. Predavao je i u lenjinskoj školi. Nije to bio čovek koji bi Veselinova i njegove mlade drugove mogao pleniti svojim znanjem ili izrazitim karakternim crtama revolucionara. Izgledao im je previše samouveren i nedovoljno temeljan i kao predavač i kao diskutant o raznim tekućim pitanjima.

Za razliku od Martinovića, a poput Filipovića i Đakovića, Kosta Novaković je bio bliži onom profilu partijskog rukovodioca za kojim su ovi mlađići na određen način tragali, imajući pred sobom tolike poznate komuniste. Novaković je bio vršnjak Đakovića, isto tako neposredan, čovek široke kulture, od koga su mladi mogli dosta da nauče. Bio je član Politbiroa Centralnog komiteta KPJ kada je pobjegao iz zemlje i došao u Moskvu 1928. godine, od kada je i predstavnik KPJ u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne. Veselinov se uskoro upoznao i gotovo

nekoliko godina drugovao sa ovim veteranom srpskog i jugoslovenskog socijalističkog i komunističkog pokreta. Bili su, jednostavno prijatelji.

Svakako da je poznanstvo u Smederevu sa Radom Vujovićem doprinelo što je Jovan Veselinov ovde u Moskvi našao dobre prijatelje u braći Vujović, kod kojih je mogao otići, o mnogo čemu se obavestiti i doći do knjiga i materijala do kojih se inače teško dolazilo. Za vreme njegovog školovanja tri, od četiri brata Vujović, u određenim razdobljima nalazila su se na visokim dužnostima u Kominterni. Bili su to školovani ljudi, prošli su mnoge evropske zemlje i kao mladići stupili u revolucionarni radnički pokret. Njihov otac bio je požarevački kovač i njegov životni san je bio da školuje sinove i da ih izvede na sigurniji životni put.

Rade je često dolazio u Moskvu sa raznim zadacima, budući da je bio član najvišeg partijskog rukovodstva, uz to sekretar Balkanskog sekretarijata. Vojislav Vujović je do 1927. godine bio član i sekretar Izvršnog komiteta Kominterne, ali je u sukobu Staljina i Zinovjeva bio na strani Zinovjeva i stoga pao u nemilost pa i isključen iz Partije. Grgur Vujović je došao u Moskvu 1928. godine sa dužnosti organizacionog sekretara CK SKOJ-a i ovde preuzeo dužnost organizacionog sekretara Izvršnog komiteta KOI i rukovodioca Balkanskog sekretarijata. Na toj dužnosti je bio kada je Veselinov dolazio k njemu. Veselinov je, pored ostalog, imao zadatak da skuplja priloge za Partiju i posebno za SKOJ. Prilozi su sakupljeni od svih jugoslovenskih komunista koji su se na raznim zadacima nalazili u Moskvi. I po toj liniji saradivao je najpre sa Vojom, potom sa Grgurom, pa su on i Grgur bili i lični prijatelji.

Preko Grgura Vujovića Veselinov se bliže upoznao i sa Stjepanom Cvijićem, u to vreme još studentom na Univerzitetu Sverdlov, gotovo svojim vršnjakom. Cvijić je po završetku studija otišao na rad u zemlju, ali je za njim bila organizovana potera i ponovo je 1929. bio u Moskvi, da bi nešto kasnije od Grgura preuzeo dužnost organizacionog sekretara Izvršnog komiteta KOI. Tako je Veselinov imao prilike da sa njim i neposredno saraduje, posebno prilikom pripreme svog povratka u zemlju.

Rukovodiocce pojedinih sektora KUNMZ-a postavljala je Kominternu na predlog centralnih komiteta partija. Kada je na Univerzitet došao Jovan Veselinov, rukovodilac Jugoslovenskog sektora bio je Bracan Bracanović, revolucionar rodom iz Pibera u Crnoj Gori. On je na ovu dužnost došao po završetku studija na Komunističkom univerzitetu Zinovjev u Lenjingradu. Njega je 1927. godine na ovoj dužnosti zamenio Vladimir Čopić partijski rukovodilac poznat Veselinovu još iz vremena kada je radio u Banatu. Čopić je posebno kod mladog studenta uživao poštovanje kao istaknuti revolucionar i borac za jedinstvo u Partiji, učesnik i organizator Jugoslovena u oktobarskoj revoluciji i jedan od najviših rukovodilaca u Partiji od njenog osnivanja. Nikola Kovačević, revolucionar rodom iz Grahova u Crnoj Gori na ovu dužnost je došao posle Čopića i ostao do početka 1930, kada ga je zamenio Ivan Krndelj, koji će sektorom rukovoditi u poslednjoj godini studija Veselinova. Krndelj je na Trećem kongresu KPJ bio izabran u Centralni komitet, a studenti su ga dobro upoznali i pre dolaska na dužnost rukovodioca Jugoslovenskog sektora kao jednog od aktivnih boraca protiv frakcionašenja u Partiji.

Pored rukovodilaca sektora, koji su imali i svoje predmete na Univerzitetu kao i pored najviših partijskih rukovodilaca koji su povremeno držali predavanja iz političkih nauka i o stanju u zemlji i Partiji, u vreme studija Jovana Veselinova među stalnim predavačima bio je veći broj Jugoslovena, ali i drugih. Pored društveno-političkih nauka, pre svega predmeta koji su obrađivali pitanja lenjinizma, političke ekonomije, istoriju SKP(b), istoriju KPJ, na Univerzitetu su izučavani i predmeti kao što su bili matematika, biologija, fizika, geografija, maternji jezik, književnost i tako dalje. Otuda je među predavačima bilo različitih stručnjaka, koji svi i nisu morali biti članovi Partije. Među ovim predavačima su bili Žarn Josip, Franc Ferjančič i Cecilin Urban. Žarn je bio inženjer i po ubeđenju marksist, u SSSR je došao kao visoki stručnjak još 1923. godine, a na Univerzitetu je predavao matematiku. Ferjančič, takođe inženjer, u Sovjetski Savez je došao kada i Žarn, a predavao je fiziku i matematiku. Urban je govorio više jezika i bavio se naukom. Za razliku od

njih, Marko Mašanović je bio član KPJ od 1919, jedno vreme i sam student, da bi 1926. bio predavač maternjeg jezika. Gilda Anajgl, predavač političke ekonomije, bila je član KPJ od 1919, član KP Austrije od 1922. i član SKP(b) od 1924. godine. Od 1926. do 1929. na Univerzitetu je držao predavanja iz predmeta narodne ekonomije i istorije SKP(b) Ante Ciliga koji je zbog trockizma uhapšen 1929, a 1933. je pobjegao iz Sovjetskog Saveza. Pored predavanja Filipa Filipovića iz predmeta pitanja lenjinizma, studenti su mogli slušati još dva predavača, od kojih je jedan bio Jevrejin iz Ukrajine, a drugi inženjer Dragotin Gustinčić. Ovaj Ukrajinac je posebno cenio Veselinova, gotovo ga je voleo. Često bi posebno razgovarao sa njim, ponavljajući kao osvedočeno pravilo: treba razlikovati šta je glavno a šta sporedno, šta iz predavanja treba zapamtiti, a šta se mora pročitati, i da nije važno koliko ćeš već šta ćeš reći. Ovu pouku Veselinov je dobro zapamtio. Gustinčić je došao u Moskvu kao član CK KPJ i cenjen stručnjak. Svoje predmete od 1929. godine na sektoru su još imali Istranin Josip Šajn i Malina Popivanova.

Među studente su dolazili i poznati rukovodioci drugih partija i držali predavanja, ili učestvovali na partijskim sastancima pojedinih sektora. Jovan Veselinov i njegovi drugovi najradije su slušali Klaru Cetkin i Nadeždu Krupsku. Baba Klara, kako su legendarnu revolucionarku Cetkin studenti zvali iz milja, dolazila je češće i predavala o istoriji radničkog pokreta. Govorila je odsečno i zvonkim glasom. A kada je ona dolazila tu je obavezno među slušaocima bio i Vukašin Marković, dodajući uz Klarino izlaganje, pri svakom njenom pomenu radničke klase, i svoju dopunu »i seljaštvo«. Za mladiće je pojava poznate revolucionarke, savremenice i saborca Engelsa, Bebela i Libknehta, bila uvek događaj. Ona je spadala među najpoznatije revolucionarke međunarodnog radničkog pokreta i ostala aktivan borac do kraja svoga života. Bila je rukovodilac Ženskog sekretarijata u Kominterni, a tada je, u ime Kominterne, držala patronat nad KUNMZ-om.

Veliko interesovanje i posebno poštovanje studenti su pokazivali i za dolaske Krupske koja je držala predavanja iz oblasti prosvete. Lenjinova životna drugarica i saradnica znala je veoma za-

nimljivo i jednostavno da izlaže. Za razliku od Klare Cetkin, govorila je tihim, mekim glasom. Poštovanje i pažnju kod studenata izazivao je i stari revolucionar Kalinjin.

Frakcionaška borba koja se vodila između rukovodilaca KPJ snažno se odražavala i na studente KUNMZ-a. Većina studenata, međutim, bila je protiv frakcionaštva, podržavajući one rukovodioce koji su se ustrajno borili protiv tog zla. Jovan Veselinov je još u kumanskoj partijskoj organizaciji, a posebno na oblasnoj partijskoj konferenciji 1924. godine u Velikom Bečkereku, imao prilike ne samo da se izjasni već i da se bori upravo za takav kurs u Partiji. Život je dao za pravo Lazji Blažiću koji je posle Trećeg kongresa rekao da je postignuto samo primirje frakcija, te ono, pošto je rukovodstvo ostalo u rukama frakcionaša, i nije moglo biti dugog veka. Otuda su se Veselinov i, posebno, mlađi studenti okretali prema Filipu Filipoviću, Đuri Đakoviću i Ivanu Krndelju, koji su ovde u Moskvi bili najaktivniji borci za jedinstvo Partije. Upravo o stavovima i inicijativi Osme zagrebačke konferencije Veselinov je doznao od Filipovića, iz njegovog članka u »Komunističkom internacionalu« u kome je on pisao:

»Široke radničke mase stupile su u borbu protiv frakcionaštva. Odluke, na primer, rezolucije hrvatske organizacije pokazuju da KPJ ima zdrave kadrove koji su odlučili da zajedno sa Izvršnim komitetom Komunističke internacionale zavedu red u Partiji... Bliže masama, dole sa frakcionaškom borbom, za jedinstvo Partije, za stvaranje za rad sposobnog, proleterskog, boljševičkog partijskog vođstva — to su lozinke današnjeg trenutka koje sve članstvo KPJ mora da usvoji i koje će Partiji pomoći da radne mase povede u susret novim pobedama...«

O Osmoj zagrebačkoj konferenciji, održanoj februara 1928. godine, studentima je vatreno govorio Ivan Krndelj. Ovaj Mostarac i član Partije od njenog osnivanja bio je saradnik Josipa Broza upravo u to vreme kada je zagrebačka organizacija digla odlučno svoj glas protiv razbijača Partije, za njeno jedinstvo i sposobnost da bude predvodnik radničke klase, tražeći od Kominterne da i ona sa svoje strane u tome pomogne. Josip Broz, o kome je Krndelj sa ponosom govorio, tada je bio se-

kretar Mesnog komiteta KPJ i sekretar Saveza metalaca zagrebačke oblasti, dok je Ivan Krndelj bio član Centralnog komiteta KPJ i predsednik Oblasnog sindikalnog veća. Pod njihovim rukovodstvom zagrebačko radničko jezgro postavilo je osnove sa kojih se krenulo na širokom frontu prevazilaženja nastale krize i stvaranju osnova za jedinstvo Partije. Na savetovanju Balkanskog zemaljskog sekretarijata u Moskvi, povodom pisma i zahteva Osme zagrebačke partijske konferencije, uz Filipa Filipovića i Đuru Cvijića, Dimitrova i Kolarova, posebno se čuo glas Ivana Krndelja. On je odmerenim rečima, jezgrovito, sa autoritetom neposrednog poznavao prilika, ustao protiv frakcija i frakcionarstva i energično tražio jedinstvo Partije i pokreta, naglašavajući:

»Ja izlaz iz krize Partije vidim jedino u tome da se rukovodstvo u Partiji preda u ruke onih drugova koji nemaju u vidu interese frakcija već interese Partije. Ja kategorički izjavljujem: sve dok se budu tolerisale slične pojave, u Partiji neće doći do reda i Partija neće ozdraviti od frakcionarstva. Drugovi u Hrvatskoj neće dozvoliti da ih bilo koja frakcija ili grupa iskoristi kao oruđe u borbi protiv Partije...«

Ove Krndeljeve reči doprle su do studenata i Veselinov je bio duboko ubeđen da je upravo to i jedini put. O ovim istim problemima Krndelj je i neposredno govorio studentima. Tada je Veselinov prvi put doznao nešto više o Josipu Brozu i njegovim nepokolebljivim stavovima koji su pobedili na Osmoj zagrebačkoj konferenciji. Upravo zbog toga što je Broz stajao u redu istaknutih boraca protiv frakcionarstva, naišao je kod mladog studenta na poštovanje i simpatije.

Kominternu se odazvala pozivu Osme zagrebačke partijske konferencije i posle ovog savetovanja i analize stanja u KPJ, uputila Otvoreno pismo jugoslovenskim komunistima. Na čelu partijske grupe koja je iz Moskve upućena u Jugoslaviju radi sprovođenja u život Otvorenog pisma bio je Đuro Đaković. On se u Moskvu i nije više vratio, jer je u aprilu sledeće godine na jugoslovensko-austrijskoj granici bio ubijen.

Na studente KUNMZ-a i Međunarodne lenjinske škole, kao i na predstavnike KPJ i SKOJ-a pri Kominterni, KOI i drugim međunarodnim organi-

zacijama, imale su neposredni odraz i frakcionaške borbe koje su se rasplamsavale u vrhovima SKP(b). U njih su bili umešani i najviši rukovodioci Kominterne Zinovjev i Buharin, na jednoj, a ostali na drugoj strani. Tih godina odvijao se veliki obračun sa Lavom Trockim i onima koji su ga sledili. Trockisti, ili sledbenici trockističko-zinovjevske grupe, svuda su traženi i isključivani, pa i na KUNMZ-u. Vojislav Vujović je upravo na toj liniji i odstranjen iz rukovodstva Kominterne.

Bila su to još uvek teška vremena za mladu Sovjetsku Republiku. Veselinov je, iz perspektive mladog skojevca i nadahnut kazivanjima ujaka Dušana Petkanića i Laze Socijaliste, imao dosta idealističke predstave o prvoj zemlji socijalizma. Međutim, dolaskom u Moskvu dosta brzo je korigovao te svoje predstave pokušavajući da što trezvenije i objektivnije posmatra svet oko sebe i u dubljem kontekstu ocenjuje ono što se spolja moglo zapažati. Bilo je očigledno: u ovom velikom gradu ne samo što nije bilo izobilja već se u mnogim životnim potrebama osećala čak i nestašica. Redovi pred trgovinama osnovnim potrebama bili su redovna pojava, a ljudi su bili dosta slabo odeveni i oskudno hranjeni. Javljaše se čak i diverzije, što je bio znak da klasni neprijatelj još i na taj način deluje. Uz sve to, najviše je bunilo gotovo stalno postojanje dosta snažnih »opozicionih grupa« u samoj Partiji. Međutim, ma koliko da je ova kva objektivna situacija, čak grubo, razbijala iluzije mladog radnika, on je brzo shvatao situaciju, zapažajući ono pravo tek u radnim kolektivima u koje je odlazio, kao i svaki student, jedanput sedmično, a za vreme raspusta u njima provodio i po dva meseca. Ovde se mogao osetiti pravi život, jedinstvo radnika, velika snaga koja je spremna da stvara. Bilo je jasno da pobeda revolucije sama po sebi ne donosi izobilje, da ona samo stvara uslove da se do zadovoljenja svačijih životnih potreba organizovano i daleko brže dođe. Staro odlazi polako, isto kao što i novo tek treba da osvaja i osvoji sve ključne pozicije i u materijalnoj proizvodnji i u društvenim odnosima. Sam je imao stipendiju od desetak rubalja mesečno, a sa tim se moglo najskromnije odevati i nabaviti poneka knjiga ili nešto drugo. Hranili su se zajedno, besplatno.

Za četiri godine studija Veselinov je imao prilike da najbolje upozna kolektiv Podmoskvske električne centrale u kojoj je najduže radio. Išao je i u Baku i Kazan da predaje studentima o belom teroru u Jugoslaviji, odlazio je u Lenjingrad nekoliko puta. Video je, dakle, nekoliko radnih kolektiva u raznim krajevima zemlje. Samo jednom je bio na Krimu, na kraćem odmoru. Po završetku KUNMZ-a bio je na dvomesečnom vojnom kursu u Kursku, gde je dobio i čin mlađeg oficira. Sve je to doprinelo da dalje upozna bit zemlje radnika i seljaka, njene osnovne probleme i puteve kojim je išla napred, a samim tim i da trezvenije i objektivnije gleda i na ovu zemlju i na trnovite puteve u borbi za socijalizam.

Za te četiri godine u ovoj zemlji su se desile značajne promene; hod napred bio je očigledan, a to je moglo samo da ohrabri mlade studente. U jeku je bila borba za donošenje »prve pjatiljetke«, kako su je naši studenti popularno nazivali, počela je gradnja privrednih giganata. Do tada je Rusija bila industrijski nerazvijena zemlja. Rat, revolucija i odbrana od kontrarevolucionarnih snaga dosta su i od onoga što je bilo razorili. Lenjina nova ekonomska politika (NEP) tek je stvarala uslove da se sa nečim krene na plansku privredu, da se industrijska proizvodnja barem približi nivou predratne proizvodnje. Poljoprivreda je i dalje nazadovala. Već samo to ukazivalo je na razlog zašto nije bilo dovoljno ni hrane ni industrijske robe. Za one koji su izučavali političku ekonomiju bilo je to sasvim jasno.

Međutim, uz ta pozitivna kretanja, studenti su bili svedoci i najtežih iskušenja. Veselinov je imao prilike da i neposredno prati veliki sukob rukovodstva i opozicije i njegov rasplet. Decembra 1926. godine ukazala mu se mogućnost da prisustvuje najvišem partijskom skupu na kome je raspravljano o sukobu sa opozicijom trockističko-zinovjevske grupe u Centralnom komitetu SKP(b). Mogao je da prati istupanje Trockog, Zinovjeva, Kamenjeva, Staljina i drugih rukovodilaca. Referat o stanju u partiji podneo je Manuilski. Trocki je čak dobio i većinu glasova u momentu kada se raspravljalo o njegovom zahtevu da govori duže. Blok Trockog i Zinovjeva ipak je, barem i privremeno, bio potisnut.

Petnaesti kongres SKP(b) bio je svakako naj-interesantniji za Veselinova i ostale naše studente u Moskvi. Održan decembra 1927. godine, Kongres se opredelio za potpunu kolektivizaciju poljoprivrede i donošenje plana prve petoletke. Kongres je konačno raščistio sa opozicionom grupom Trockog i Zinovjeva i nosioce i zagovornike njihove struje isključio iz Partije. Ta odluka je posebno odjeknula među studentima, pa se i među jugoslovenskim studentima razgorela još jedna vrsta frakcionaške borbe: uz onu u krilu KPJ koja ih se, svakako, najviše ticala, sada ih nije mimoilazila ni ona što je dugo potresala vrhove SKP(b). Držano je mnogo partijskih sastanaka, ispitivalo se i preispitivalo, kažnjavalo i isključivalo iz Partije i sa Univerzитета. U toj borbi kalio se i sam Veselinov sa svima onima koji su do kraja istrajali i koji su se zalagali svim srcem za jedinstvo partijskih redova.

U tako napetoj političkoj situaciji za naše studente je došlo izvesno olakšanje posle Četvrtog kongresa KPJ održanog novembra 1928. godine u Drezdenu. O radu Kongresa studentima je govorio Filip Filipović očigledno zadovoljan osnovnim njegovim rezultatima. Kongres je oštro osudio frakcijsku borbu, Sima Marković i njegovi sledbenici priznali su štetnost svoga frakcijskog rada i nisu više bili izabrani u Centralni komitet. Međutim, koliko god da su studenti pozdravili izbor Đure Đakovića za organizacionog sekretara Centralnog komiteta, toliko su bili iznenađeni izborom Jovana Mališića za političkog sekretara Partije, tim pre što su ih obojicu dobro poznavali. Na Kongresu su usvojeni stavovi Kominterne o nacionalnom pitanju koji su išli za razbijanjem države Srba, Hrvata i Slovenaca, što je takođe studentima ostalo nerazumljivo. Veselinov se posebno obradovao izboru Đakovića, Filipovića, Debeljaka i Laze Stefanovića za članove Centralnog komiteta KPJ.

Studije u Moskvi Jovan Veselinov je uspešno završio. On je za sve vreme intenzivno učio, istovremeno se angažujući u političkom životu na Univerzitetu, stupajući smelo i politički odmereno u rasprave o svim važnijim pitanjima, a posebno onda kada su traženi jasni stavovi o jedinstvu Partije i otporu frakcionaškoj borbi u njoj. U tom pogledu Veselinov je ostao veran sebi, svojim stavovima još iz 1924. godine.

Ovde u Moskvi, za vreme studija, ovaj mladi metalac iz Banata naučio je mnogo više nego što su mu pružali čak i najbolje savladani nastavni predmeti. Naučio se, pre svega, pravom i punom političkom životu, protkanom borbom ideja, stavova i odabiranja pravaca delatnosti. Naučio je da u tom životu ne sme biti kolebanja niti oklevanja, da se mora ostati veran osnovnim principima, a sve ostalo treba činiti po zreloj proceni situacije, procesa i ljudi koji ih nose. Slušao je najviše umove radničkog i komunističkog pokreta toga vremena, pratio ih je i posmatrao izbliza u težnji da što više sazna i nauči, i za sebe izvuče zaključke, da lakše sabira sve ono što je pozitivno, iskustveno i korisno za orijentaciju i rad u budućnosti.

Sačuvane su dve ocene sa njegovih studija. Prva je data po dolasku na Univerzitet, u stvari o prvim pokazanim rezultatima na studijama. Odmah je naglašeno da mu je osnovno predznanje skromno. U vezi sa tim Veselinov je zauvek upamtio prijemni ispit koji su i drugi studenti polagali. Ispitivao ga je stari poljski revolucionar i naučnik Mahlevski. Možda više zbog okolnosti što se našao pred iskusnim revolucionarom, Veselinov je jedva našao po nekoliko reči za odgovore. Uz to, mladom radniku su bila postavljena previše krupna pitanja. Ali, od početka svojim zalaganjem on je težio da sve nadoknadi. Otuda se već u toj prvoj oceni kaže da je »radio dosta dobro«, da je sve predmete savladao, istina nešto manje istoriju SKP (b). U jednoj kasnijoj oceni, međutim, ističe se da je »Goljcev takođe jedan od boljih«, da je veoma aktivan.

U leto 1930. godine Jovan Veselinov je završio četvorogodišnje studije na Univerzitetu i u složenom praktičnom životu je bio spreman da krene u zemlju, na nove zadatke. Već je sasvim određeno znao i koju mu je dužnost poverila Partija.

III

JEDAN OD LEGENDARNIH SEKRETARA SKOJ-a

Još u proleće te godine Veselinova i Kolumba pozvao je k sebi, u sedište Kominterne, Stjepan Cvijić. Primio ih je u svojstvu predstavnika SKOJ-a u Izvršnom komitetu KOI. Upoznao ih je sa stanjem u zemlji detaljnije nego što su to oni znali, mada su bili u toku osnovnih zbivanja. Znali su oni za monarhističku diktaturu u zemlji, za stav Partije da se krene u oružanu revoluciju, kao i za stav SKOJ-a da u toj borbi zauzme čelne pozicije. Čuli su za pogibiju Đure Đakovića, jer je o tome bilo reči u posebnom saopštenju Izvršnog komiteta Kominterne, i na stranicama sovjetskih listova i u radio-vestima, kao i za junačku smrt u mesecu julu rukovodilaca Janka Mišića, Mije Oreškog i Paje Marganovića. Cvijić im je više govorio o tome da je SKOJ ostao gotovo bez rukovodstva i da je normalno da se novi rukovodioci SKOJ-a potraže među studentima na Univerzitetu, kao što je učinjeno i u slučaju Paje Marganovića, Petra Popovića Age i Janka Mišića, koji su sa Univerziteta Sverdlov pošli na zadatak u zemlju. Već sama pogibija izvanrednih komunista kakvi su bili Đaković, Marganović i Mišić, koje je Veselinov dobro upoznao, govorila je o tome koliku je odgovornost i rizik trebalo preuzeti na sebe prihvatajući zadatke o kojima je govorio Cvijić.

O stanju u SKOJ-u bilo je reči na Plenumu CK KPJ održanom oktobra 1929. godine u Beču. Plenum je i dalje ostao pri paroli o oružanom ustanku u zemlji iako je bilo jasno da objektivno za to nema preduslova. U Beču su usvojene i smernice za dalji rad SKOJ-a, pri čemu je zauzet stav da baza SKOJ-a mora biti šira od baze Partije, nalažući mu da se najšire poveže sa radničkom omla-

dinom. Međutim, u uslovima terora SKOJ nije uspeo da znatnije ostvari taj zadatak. Cvijić je upoznao Veselinova i Kolumba i sa stavovima Izvršnog komiteta KOI koji je u novembru 1929. takođe raspravljao o krizi komunističkih omladinskih saveza u celini, pa je uputio otvoreno pismo svim sekcijama KOI tražeći da se povede borba za stvaranje masovne organizacije. Početkom 1930. godine Izvršni komitet KOI uputio je posebno pismo SKOJ-u. Cvijić je to pismo dao Veselinovu i Kolumbu. U pismu se držanje SKOJ-a u borbi protiv diktature ocenjuje kao herojsko, ali organizacija se nije nametnula kao predvodnik masa, već je ostala kao sektaška grupa. Kao najvažniji zadaci postavljeni su obrazovanje i učvršćivanje centralnog rukovodstva, izgradnja tehničkog aparata, uspostavljanje veze sa svim pokrajinama, jačanje konspiracije, rad u ilegalnim sindikatima i povezivanje političke borbe protiv diktature sa borbom za neposredne životne interese omladine.

Polazeći od tih opštih zadataka, Cvijić je saopštio Jovanu Veselinovu i Josipu Kolumbu da su određeni za obnovljeno rukovodstvo SKOJ-a, koje će u prvo vreme sačinjavati njih dvojica i Petar Popović Aga, koji se tada nalazio u zemlji. Pored ostalog, trebalo je na terenu pripremiti i odabrati najbolje aktiviste za popunu ovog rukovodstva.

Do kraja školske godine Veselinov i Kolumbo spremali su se intenzivno za svoj zadatak; pohađali su posebni kurs za rad na tehnicu, učili veštinu šifriranja, proučavali sve izveštaje koji su u Kominternu stizali iz zemlje. Po završetku studija Kolumbo je odmah krenuo u zemlju, a Veselinov na Vojni kurs u Kursk, a onda na svoj novi zadatak.

Na sastanku je dogovoreno da Josip Kolumbo bude sekretar novog skojevskog rukovodstva a da Jovan Veselinov kao član toga rukovodstva ode u Vojvodinu i da sa Đurom Pašalićem nastavi rad na obnovi partijskih i skojevskih organizacija, a pre svega njihovih rukovodstava. Zajednička javka za sva tri rukovodioca SKOJ-a utvrđena je u Ljubljani, kod Aginog brata Dušana Popovića koji je tako radio kao staklorezac.

Od jula do novembra 1930. godine Jovan Veselinov se nalazio ponovo u Vojvodini, najpre u Banatu, pa zatim u Bačkoj, u situaciji koja se za četiri godine znatno izmenila. Ovoga puta je morao de-

lovati i živeti ilegalno, jer je još dok je bio u Moskvi za njim bila izdata poternica Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine SHS. Poternica je napisana 19. marta 1927. godine, kada su vlasti doznale da se Veselinov ne nalazi u zemlji, već da je, verovatno, emigrirao u Rusiju na »boljševički kurs«, kuda je otišao i »njegov prijatelj i poznati komunista Stevan Petrović«. Pored toga, trebalo je da se Jovan Veselinov javi svom regrutnom mestu 10. marta 1927. godine. To je značilo da bi, u slučaju da padne policiji u ruke, bio osuđen i kao komunista i kao vojni begunac. Ipak, u rukama je imao pasoš na ime čehoslovačkog turista Ilke Haha i mogao je kao i svaki drugi putnik preći granicu. U Ljubljani je navratio kod stakloresca Popovića i utvrdio sa njim način daljih veza, a zatim vozom otputovao za Veliki Bečkerek.

Petar Popović Aga dao mu je adrese Mihaila i Barbare Seleši, brata i sestre, članova Partije, preko kojih je mogao doći u dodir sa drugim članovima Partije i SKOJ-a u gradu i okolnim mestima pa i u Bačkoj. Dogovorili su se da Veselinov ovde radi pod pseudonimom Đoka. To je bio drugi pseudonim Jovana Veselinova — najpre Goljcev kao student u Sovjetskom Savezu, a sad Đoka, kao član najužeg rukovodstva SKOJ-a. U ilegalnim uslovima delovanja to je bilo nužno. Bila je povoljna okolnost za njegov dalji rad na ovom terenu što su Selešijevi bili mlađi ljudi, pa su pored rada u Partiji radili i kao članovi SKOJ-a. U stvari, tu se u Vojvodini javlja organizaciona zbrka, jer su partijske i skojevske ćelije bile zajedničke. Miša Seleši je Veselinova povezao sa Palom Martonom, kome je Petar Popović Aga ostavio u zadatak da rukovodi organizacijom SKOJ-a. Marton je svoj zadatak dobro obavljao i sačuvao veze sa organizacijama okolnih mesta, među kojima i s onom u Kumanu. Zajedno sa Agom izradio je primitivnu napravu na kojoj su se mogli umnožavati manji tekstovi, pa su tako i štampali prvomajski proglas koji je bio rasturan u Banatu i Bačkoj. Popunivši ovu »tehniku« delovima školskog pribora, Veselinov je pripremio i umnožio letak povodom međunarodnog antiratnog dana koji se označavao svakog prvog avgusta. Letak je nosio naslov »živela prva radničko-seljačka država Sovjetska Rusija!«, a izdat je na srpskom i mađarskom jeziku. Potpisan je od Okružnog komiteta

SKOJ-a iako takav komitet nije tada još bio obnovljen. Jednostavno, želelo se preko takvog jednog letka pokazati da organizacije poslednjim hapšenjima nisu razbijene i da su i dalje aktivne. Leci su rasturani po gradu, čak i u vojničkoj kasarni, a zatim u Pančevu, Novoj Crnji i drugim mestima.

Iz Bečkereka Veselinov se uputio u Novi Sad da se sastane sa Đurom Pašalićem koji je tamo delovao. Sa njim je iz Bečkereka održavala vezu Barbara Seleši. Međutim, tek u drugom pokušaju uspeo je da se poveže sa Pašalićem i Jovanom Beljanskim Lalom, krojačkim radnikom i članom Partije, koji je rukovodio organizacijom u Novom Sadu. U njegovom stanu je bio smešten rotacioni geštetner koji je Pašalić nabavio u Budimpešti, kao i drugi materijal za umnožavanje letaka, pa i lista »Komunist«, odnosno »A Kommunista«, na čijem je prvom broju upravo rađeno. Pored Pašalića i Beljanskog, kao njihov najbliži saradnik u ovom ilegalnom stanu na štampanju letaka i lista »Komunist« radio je Karol Hatc, Mađar rodom iz Baranje i član Partije od 1923. godine. Po odlasku Pašalića, Hatc je dalje radio neposredno sa Veselinovim i Beljanskim.

Prvi broj »Komunista« štampan je na četiri strane, od kojih su tri prve bile na mađarskom, a četvrta na srpskom jeziku. List je rasturan u Banatu i Bačkoj krajem avgusta i početkom septembra u većem broju primeraka.

U Novom Sadu Veselinov se ponovo sastao sa svojim drugom iz detinjstva Maksom Kovačevim, koji je ostao u tom gradu, i sa Veselinovim i Radivojem Brusinim, takođe komunistom iz Kumana, nastavio zajednički rad. Ostale su dobre veze preko Barbare Seleši sa organizacijama u Velikom Bečkereku i drugim banatskim mestima, a učvršćene su one koje je još Pašalić uspostavio sa organizacijama u Subotici i Somboru. Veselinov je više puta i sam dolazio u sve ove organizacije, rađeci na usmeravanju njihove političke aktivnosti i formiranju komiteta, kao i na daljem širenju organizacija. Dvadesetog avgusta organizovao je u Subotici sastanak najaktivnijih komunista iz Banata i Bačke, označivši taj sastanak Pokrajinskom konferencijom KPJ za Vojvodinu, koja je izabrala privremeno rukovodstvo sa Veselinovim na čelu. To je značilo da se dosta postiglo u obnovi partijskih organizacija u Pokrajni. Ova Konferencija usvojila je i

Rezoluciju kojom su određeni zadaci komunista, posebno na izgradnji partijskih ćelija u preduzećima i fabrikama, zatim na upoznavanju članova Partije sa osnovnom linijom Partije i SKOJ-a, i postavljen zahtev da se odlučno bori protiv oportunističke i likvidatorske, a da se radu sa omladinom posveti posebna pažnja. Trebalo je što pre dovršiti organizaciono odvajanje partijske od skojevske organizacije tamo gde su osnovne ćelije još bile zajedničke i omasoviti SKOJ.

Iz dnevnog lista »Vreme« Veselinov je saznao poražavajuću vest da je 14. avgusta jednoj policijskoj zasedi uspelo da na Goljaku u Zagrebu u borbi ubije Josipa Kolumba Stanka i teško rani Petra Popovića Agu, koji se potom ubio kako policijskoj ne bi pao živ u ruke. O tome novom teškom gubitku Veselinov je odmah napisao izveštaj rukovodstvu Partije i SKOJ-a u Beču.

Kolumbo je iz Moskve stigao u Zagreb već februara 1930. godine i počeo s radom u Hrvatskoj na povezivanju preostalih partijskih i skojevskih organizacija. Pripremio je Zemaljsku konferenciju SKOJ-a na kojoj je trebalo analizirati stanje u organizaciji i odrediti njene bliže zadatke. Uspeo je da ponovo pokrene izdavanje organa CK SKOJ-a »Mladi boljševik«, a potom i časopisa »Mladi lenjinist«, što je bio veliki uspeh u moralnom, organizacionom i političkom pogledu. U napisima je zastupana teza da se pristupi stvaranju ćelija u preduzećima, rudnicima i na železnici, da svaki član SKOJ-a radi u jednoj masovnoj organizaciji i da se pri prijemu u SKOJ ne sektaši. Zadatak SKOJ-a je da povede široke mase omladine u borbu za njihove svakodnevne zahteve. U takvoj aktivnosti Kolubmu se priključio i Petar Popović Aga. Zajedno su radili i zajedno poginuli.

U stanu u kome su radili Veselinov, Beljanski i Hatc bilo je dosta materijala. List »Komunist« štampan je u nekoliko stotina primeraka, pripremani leci »Radničkoj i seljačkoj omladini cele Jugoslavije«. »Proleter i sviju zemalja, ujedinite se!«, »Radnici i seljaci i poštenu narodu Jugoslavije« i drugi. Bili su tu primerci brošura »Govornička veština za radnike«, »Glavnjača kao sistem«, »Osnovi materijalističke dijalektike«, »Čovekovo poreklo«, »Nova zemlja«, »Teze X plenuma Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale«,

»Istina o fašističkom prevratu u Jugoslaviji«, »Odluke IV kongresa KPJ« (na srpskom i mađarskom jeziku), zatim dve brošure pod lažnim naslovom »Narodno blagostanje« i »O sađenju šećerne repe« sa tekstom o diktaturi proletarijata i Komunističkoj partiji. Među ostalim materijalima tu se nalazio i »Proleter« od 1. maja 1930. godine. Iz ovog stana kuriri su odnosili taj materijal u partijske i skojevske organizacije na čijim sastancima je razrađivan.

Drugi broj »Komunista« bio je posvećen trinaestogodišnjici oktobarske revolucije i neposredno ga je pripremio i štampao Veselinov u saradnji sa Hatcom. Veselinov je iscrtao zaglavlje sa naslovom s leve strane i srpom i čekićem i petokrakom na desnoj strani. Uvodni članak koji je napisao Veselinov bio je posvećen oktobarskoj revoluciji, i štampan na prvoj strani na srpskom, a na drugoj na mađarskom jeziku. Na prvoj strani bila je i karikatura na kojoj buržuj ljubi vojničku čizmu, a ispod toga parola: »Dole generalska diktatura!« Treća strana je uglavnom posvećena omladini, a na četvrtoj su bili članci o radu u vojsci i besposlici i male šale. U toku novembra list je rasturen u Velikom Bečkereku, Pančevu, Novoj Crnji, Tordi, Melencima, Novom Sadu, Somboru, Subotici i Bačkom Petrovom Selu, a verovatno i drugim mestima.

Istovremeno, Oblasni sekretarijat KPJ i SKOJ-a za Vojvodinu posvetio je i poseban proglas trinaestogodišnjici oktobarske revolucije koji je takođe rasturen u Banatu i Bačkoj. Pojava komunističkog lista i većeg broja letaka u mnogim mestima Vojvodine izazvala je reakciju policije, pa je došlo do masovnih hapšenja i otkrivanja ilegalnih organizacija u Novom Sadu, Somboru, Subotici i Velikom Bečkereku. Između ostalih uhapšen je i Jovan Beljanski Lala, a sve u njegovom stanu zaplenjeno. Uhapšeni su i Radivoje Brusin i Maksa Kovačev, Barbara i Mihailo Seleši, Pal Marton i drugi. Karol Hatc je uspeo da izbegne hapšenje i da dospe u Moskvu gde je primljen na KUNMZ. Jovan Veselinov je još pre provale, početkom novembra i na poziv partijskog rukovodstva u Beču, otputovao iz Vojvodine pa je tako i on izbegao hapšenje.

Situacija u rukovodstvu SKOJ-a bila je ponovo teška jer je od trojice rukovodilaca imenova-

nih početkom godine beli teror nadživeo samo Veselinov. U takvoj situaciji partijsko rukovodstvo je za novog sekretara Centralnog komiteta SKOJ-a odredilo Josipa Debeljaka, koji je iza Veselinova ostao još na KUNMZ-u, budući da je sa studijama počeo tek 1928. godine. Tako je toga istog novembra i Debeljak krenuo za Beč, ali se zadržao u Berlinu da bi prisustvovao Konferenciji Balkanskih saveza komunističke omladine. Po svoj prilici toj konferenciji trebalo je da prisustvuje i Jovan Veselinov, koji je takođe doputovao u Berlin, ali nema podataka da su njih dvojica i stvarno učestvovali u njenom radu. Jovan Veselinov je u Berlinu našao Josipa Debeljaka, koji nije mogao ovde da pronađe vezu na koju je trebalo da se javi, što je, verovatno, razlog njihovog neprisustvovanja Konferenciji, pa su njih dvojica nastavili put za Beč. U Beču im se pridružio i Voja Semlekan, Banaćanin i student sa KUNMZ-a, koji je takođe bio određen u novo rukovodstvo SKOJ-a.

Pošto je policija tragala za njim, upoznata da nosi pseudonim Đoka, Veselinov je uzeo novo ilegalno ime — Vučko. On je, sa Debeljakom i Semlekanom, prisustvovao u Beču značajnom savetovanju o prilikama u zemlji, Komunističkoj partiji i Savezu komunističke omladine Jugoslavije. Savetovanje je organizovao Centralni komitet KPJ i na njega uputio, kao svoje predstavnike, Filipa Filipovića, Nikolu Kovačevića, Antona Mavraka, Matiju Gačića i Petka Miletića. Jovan Veselinov imao je prilike da sve ove drugove dobro upozna u Moskvi: Anton Mavrak je radio u organizacionom odeljenju Izvršnog komiteta Kominterne do prijema dužnosti organizacionog sekretara Centralnog komiteta KPJ; Matija Gačić bio je vršnjak Veselinova i student na KUNMZ od 1927. do 1929. godine, kada je povučen na rad u zemlju, da bi potom bio izabran u rukovodstvo KPJ u inostranstvu; Petko Miletić je posle studija bio instruktor CK KPJ u Srbiji i sa njim je Veselinov održavao veze iz Vojvodine.

Savetovanje je održano 13. i 14. januara, a nastavljeno 3. februara 1931. godine. U pauzi su bile pripremljene rezolucije o političkim i organizacionim pitanjima na kojima su radile posebne komisije.

Referat o ekonomskom i političkom položaju u zemlji sa detaljnom analizom krize koja je bila u razvoju podneo je Filip Filipović, Anton Mavrak je držao referat o položaju KPJ i njenim neposrednim zadacima, Petko Miletić je referisao o organizacionom pitanju a uvodno izlaganje o omladini imao je Josip Debeljak.

Drugovi iz rukovodstva SKOJ-a najviše su govorili o stanju u ovoj organizaciji, koje nije bilo povoljno. Veze među pojedinim organizacijama postojale su samo u Vojvodini, Hrvatskoj i Sloveniji, pa su se i Debeljak i Veselinov zalagali da se u zemlju pošalje više instruktora čiji će osnovni zadatak biti da povežu razbijene organizacije, organizuju politički rad i što pre uzdignu članove skojevskih rukovodstava. U ovoj diskusiji najargumentovaniji je bio Jovan Veselinov, koji je upravo na ovo savetovanje stigao sa terena, iz samih organizacija u kojima je bio suočen sa stvarnim problemima. Debeljak je upoznao situaciju preko dokumenata koje je imao na raspolaganju u Moskvi i ovde u Beču, dok je Voja Semlekan stalno radio u Beču i bio daleko od stvarnih tokova i problema.

»Do danas ni jedno partijsko rukovodstvo nije posvećivalo omladinskim pitanjima nikakve pažnje. Čak bih mogao tvrditi da rukovodeći drugovi nisu dovoljno upoznati sa zadacima omladine i direktivama Komunističke omladinske internacionale. Imamo takvih primjera da u mjestima gdje rade odgovorni partijski funkcioneri ništa ne poduzimaju da uspostave omladinsku organizaciju, pa čak ni da se povežu sa drugovima omladincima«. Tako su u zapisniku Savetovanja zabeležene reči Jovana Veselinova, koji je imao razloga da tako oštro kritikuje odnos partijskih organizacija i rukovodilaca prema SKOJ-u i omladini.

Veselinov je uzeo učešća u raspravi i o ostalim pitanjima koja su bila na dnevnom redu Savetovanja. Neki drugovi kritikovali su rad Petra Popovića Age. Veselinov je u Vojvodini mogao bolje da oceni ono što je Aga ovde radio pa je odbacio kritiku: »Kod druga Age bilo je ličnog herojstva, ali je imao i mnogo pozitivnih rezultata. Stvorio je u Vojvodini nekoliko mjesnih komiteta i stvorio veze u oblasti. Njegova putovanja bila su po naređenju Biroa SKOJ-a. On je pravio zagibe, ali je imao i uspjeha u radu«.

U nastavku ovog izlaganja Veselinov se dotakao i važnog pitanja u metodu rada tadašnjeg partijskog rukovodstva: »Nepravilno bi bilo pozivati ovamo ljude na instrukcije. Ranije je KI bila nepravilno informisana o stanju u Partiji. Predstavljati da dolje nema ništa nepravilno je i vodi likvidatorstvu. Jasno je koje su glavne zadaće pred Partijom, ali kako ostvariti te zadaće to je glavno. Drug Glaser (Anton Mavrak) je rekao da u radu treba početi od ćelija a ne od MK i PS. Ja mislim da to nije pravilno i da on polazi od toga da u zemlji nema ništa. Koliko mi je poznato, takvi panikerski izvještaji davani su i KI. Mi u glavnim pokrajinama imamo partijskih drugova, koji hoće da rade i koji rade, ali što partijsko rukovodstvo nije sposobno da se veže sa njima i rukovodi to oni nisu krivi . . . Ilegalni radnici ako se ne povezuju sa uticajnijim, legalnim drugovima, neće se moć vezati sa masama. Što se tiče druga Eduarda (Matija Gačić) ne može član CK na radu u jugoslovenskim uslovima sjediti i čekati na direktive od CK. Ja smatram da to sjedenje ne može ništa opravdati. To je nepravilno. . . »

Veselinov je imao dosta praktičnog iskustva da bi izneo uverljive predloge i mišljenja o problemima partijske tehnike: »Da li je potrebno slati dolje naročitog čovjeka po tehničkom aparatu? Ja mislim da ljudi koji idu odavde dolje trebaju tamo raditi na formiranju partijskih organizacija i stvaranju tehničkog aparata. Ta dva organa se grade zajednički. Kakav tehnički aparat može biti ako se nema partijskih organizacija i obratno«.

Govoreći i o drugim važnim pitanjima, on je, takođe kritički nastavio: »Po sindikalnom pitanju stvar se postavlja uopće, a ne kako treba raditi. Tu treba izraditi konkretne direktive. Rad u masovnim organizacijama je moguć, ima se niz primjera, samo treba jasno kazati šta i kako treba raditi. O radu u Vojsci mi smo kod nas govorili, ali se tome pitanju sa strane Partije ne poklanja dovoljno pažnje. O tome pitanju bi trebalo ovdje više govoriti«.

Dakle, u prvoj prilici koju je imao da iznese svoja mišljenja o radu u Partiji i SKOJ-u pred najvišim partijskim rukovodiocima Jovan Veselinov je istupao smelo i veoma određeno, polazeći od životnih problema i stvarnog stanja i potreba

u partijskim i skojevskim organizacijama. Njegovi stavovi izneti na ovom savetovanju bili su svakako pravilni i prihvatljivi, posebno u uslovima kada se Partijom i SKOJ-em uglavnom rukovodilo iz inostranstva.

Istupanje Mavraka na ovom savetovanju, koje je i Veselinov kritikovao, pokazalo se da nije slučajno i da je dalje vodilo ka sukobu u partijskom rukovodstvu, pa je on uskoro isključen iz Partije.

Veselinov i Debeljak su se posle savetovanja još jednom sreli sa Filipom Filipovićem. Bilo je to i poslednje njihovo viđenje sa velikim revolucionarom. Potom su dvojica mladih revolucionara krenula zajedno u zemlju. Ovoga puta Veselinov je trebalo da radi u Sloveniji, jer je potraga za njim u Vojvodini bila u jeku, a Debeljak u Hrvatskoj. Obojica su putovala legalno, ali sa lažnim pasošima.

Do diktature partijske i skojevske organizacije u Sloveniji bile su dosta snažne i uticajne. Međutim, posle hapšenja tokom 1929. godine, a onda i u toku aprila i maja 1930. godine, ove organizacije bile su gotovo razbijene, a veze između pojedinih grupa i pojedinaca pokidane. Članovi komiteta koji su ostali na slobodi povukli su se u duboku ilegalnost ili su otišli u emigraciju. Hapšenjem sekretara Pokrajinskog komiteta SKOJ-a ovo rukovodstvo u Sloveniji više nije postojalo.

U tom dosta teškom vremenu na obnovi Pokrajinskog komiteta i organizacija SKOJ-a radio je Edvard Kardelj, ali nije imao vremena za postizanje krupnijih rezultata, jer je već u februaru 1930. godine takođe uhapšen i osuđen na dve godine robije.

I u vremenu kada su se organizacije i komite ti teško održavali, aktivnost komunista u Sloveniji nije prestajala. To se naročito osećalo u Ljubljani i Mariboru. Tada je sa robije došao Boris Kidrič, pošto je među zidinama kaznionice proveo godinu dana. Kidrič je radio na povezivanju grupa i pojedinih članova Partije i SKOJ-a. U Ljubljani su se početkom 1931. godine ponovo počeli pojavljivati proglašeni CK KPJ i CK SKOJ-a, a organizacija u Mariboru održavala je veze sa partijskim i skojevskim rukovodstvom u Beču.

U takvu situaciju u organizacijama Partije i SKOJ-a u Sloveniji došao je Jovan Veselinov — da pomogne Kidriču i drugovima u obnavljanju organizacija i komiteta. Ali ni Veselinov nije imao prilike da nešto više učini i pomogne. Tek što se povezo sa organizacijama i pojedinim rukovodiocima, i upoznao sa stanjem stvari, bio je u Ljubljani iznenađen i uhapšen. Iako je imao pasoš i legitimaciju na ime Ernesta Tepeša, policija je znala kada je uhapsila, jer je pratila njegovo kretanje i stupila u akciju u najpogodnije vreme. Jovan Veselinov nije imao prilike da upotrebi oružje koje je kod sebe imao.

Bilo je to 9. aprila 1931. godine.

IV

ROBIJA

Jovan Veselinov je u Ljubljani pod istragom, ostao do 8. maja, a zatim je sproveden u Novi Sad. Ovde je, u sudskom zatvoru, mogao oceniti koliko je provala u Vojvodini bila velika posle njegovog odlaska u Beč, novembra 1930. godine. Bilo je tu 17 drugova i drugarica koje je dobro poznavao i sa kojima je radio, a među njima Jovan Beljanski Lala, Mihailo Seleši i drugi. Sa celom ovom grupom sproveden je u Beograd, a posle presude zloglasnog Suda za zaštitu države — u kaznionu u Sremsku Mitrovicu.

U sudskim spisima uz lične podatke dat je i opis lika Jovana Veselinova, koji je tada imao dvadeset i šest godina ali i bogat sadržajem život iza sebe. Službenik je pažljivo upisao da je Veselinov srednjeg rasta, zagasito smeđe kose, običnog čela, smeđih obrva i očiju, lica duguljastog, nosa i usta pravilnih a zuba zdravih, da bradu i brkove brije.

Sud je presudu doneo 21. septembra 1931. godine pod brojem DS br. 257/30, a na osnovu člana 1. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi i prestupa iz paragrafa 307. Kaznenog zakona i osudio Jovana Veselinova »na 15 godina ro-bije i gubitak časnih prava za svagda«. Precizirano je da mu kazna traje od 9. aprila 1931. do 8. aprila 1946. godine.

Jovan Veselinov se već u toku sudske istrage nije želeo pokoriti i sagnuti glavu. Dok se nalazio u svojoj istražnoj sobi pevao je revolucionarne pesme, što je nerviralo njegovog čuvara, žandarmerijskog narednika Vladislava Davidovića. Narednik je o tome Sudu podneo i poseban izveštaj: »9. VIII 1931. godine u 8 časova u svojoj zasebnoj pritvornoj sobi pevao je razne komunističke pesme za ko-

je je opomenut od narednika Davidovića, što na istog prva opomena nije uticala, već je morao biti i po drugi put opomenut!»

U Sremskoj Mitrovici započelo je dugogodišnje tamnovanje ali i novi uslovi rada i borbe Jovana Veselinova. Već iskusni revolucionar bio je odlučan da u svemu istraje i ostane dosledan sebi.

Bio je mesec oktobar. Jovan Veselinov je gazio u maloj ali dobro čuvanoj koloni od sremsko-mitrovačke železničke stanice prema građevini sazdanjoj od crvene cigle. Ovo zdanje sastojalo se od nekoliko blokova visokih zgrada sa redovima prozorčića zaštićenih gvozdenim rešetkama, spolja opasanih visokim zidom sa nekoliko stražarskih osmatračnica.

Za deset godina tamnovanja ovde Veselinov će imati dosta prilika ne samo da upozna ćelije »samice«, »Staklenu kuću«, »Mladičku zgradu«, »Upravnu zgradu« i njene prostorije, zatim upravnike Radivoja Bralovića i Dušana Petrovića, nego i sve detalje podzemlja ove građevine kuda je u kritičnom momentu jedino mogao da se nazre put u slobodu.

Kao i svi njegovi drugovi, Veselinov je navukao robijašku odoru i dobio posebnu robijašku legitimaciju. Bio je to karton sa osnovnim podacima. U gornjem redu je bilo napisano: »Kumane, 1315 b, prav.«, ispod toga »VESELINOV JOVAN«, pa zatim vreme početka i završetka izdržavanja kazne, a u novom redu »KOMUNIZAM« i u poslednjem »15 godina robije« i »Veš br. 737«.

Dakle, Jovan Veselinov je za vreme tamnovanja imao svoje novo ime koje se iskazivalo brojevima 1315 b. To »ime« je nosio 10 godina. Međutim, to je važilo za vlast koja je gledala na ljude u kaznionj kao na proste brojeve. Za razliku od toga, Veselinov je za svoje drugove u robijaškim odorama iz milja imao ime — Lepi Lala.

Pred njim se ponovo našao novi svet, ovoga puta na uskom prostoru, ograničen visokim zidom, svet uhapšenih komunista, ali i svet čuvara, ključara, žandarma i činovnika. I na tom malom prostoru za prave i neumorne borce kakvi su bili i Jovan Veselinov, Moša Pijade, Jovica Trajković, Stanko Paunović, Radivoje Davidović, Žarko Zrenjanin, Servo Mihalj, Đuro Pucar, Ognjen Prica,

*Fotografija sa robije (sa posvetom saborcu
Moši Pijade)*

Otokar Keršovani, Jovan Beljanski, Oskar Davičo, Ivan Milutinović i mnogi drugi, bilo je dovoljno prostora da se borba nastavi, ovoga puta za dostojanstvo čoveka revolucionara, za mogućnosti marksističkog i kulturnog obrazovanja, za vezu sa svojom partijom i naprednom javnošću u zemlji i u svetu, za svoje organizacije, da se tako nađu u jedinstvenom frontu revolucionarne akcije i revolucionarne borbe koja je vođena pod Titovim rukovodstvom. Borba komunista u Kaznioni vođena

je raznim metodama, svim mogućnostima u datim okolnostima, od pisanih političkih zahteva do iscrpljujućih i masovnih štrajkova glađu pa i pogibije pojedinih drugova.

Jovan Veselinov dospao je na robiju u vreme koje je bilo najteže za zatočene komuniste. Započelo je to 1929. godine zajedno sa žestokom diktaturom kralja Aleksandra i njegovih generala, uperenom pre svega protiv komunista i revolucionarnog radničkog pokreta u celini, u kojoj su najpoznatiji revolucionarni borci ubijani, proganjani, zatvarani, mučeni i osuđivani. Već su bili pali revolucionari, bliski drugovi Jovana Veselinova: Đuro Đaković, Paja Marganović, Janko Mišić, Josip Kolumbo, Petar Popović Aga, Josip Debeljak, Bracan Bracanović, Risto Samardžić i mnogi drugi. U tamnicama su stvarani takvi uslovi da se u zatočenima ubije ono što je ljudsko, što ih podstiče na otpor i borbu.

Bilo je to vreme kada se u kaznionama moralo žestoko boriti za egzistenciju i goli život, za hranu koja je bila loša ili je bilo premalo, za lečenje obolelih, za knjige, za pravo da se pismo primi od najbližih, za parče papira i olovku.

»U ovom zatvoru ima 152 politička kažnjenika, od kojih su 86 političkih kažnjenika stupili u štrajk glađu, jer su nam oduzeli naše knjige i pisaci pribor... Kada je uprava zavoda videla da i kriminalci simpatiziraju sa nama, odmah nam je vratila sve oduzete stvari...« napisali su u izveštaju Jovan Veselinov i Pal Belog, na parčetu hartije i posebnom tehnikom koju je Veselinov naučio još u Moskvi i u ilegali, u nameri da izveštaj pošalju Centralnom komitetu Partije. Ali, taj izveštaj, datiran 13. juna 1932. godine, nije stigao na svoju adresu jer je pao upravi kaznionice u ruke.

Štrajk o kome govore Veselinov i Belog nije bio prvi u ovoj kaznionici. Ovaj vid borbe pokrenuli su Moša Pijade i Rodoljub Čolaković u sremsko-mitrovačkoj kaznionici još 1926. godine. Početkom 1930. godine ponovo je pripreman štrajk glađu, pa je doneta odluka da se organizatori premeste iz Sremske Mitrovice u kaznionice u Lepoglavi i Mariboru. Moša Pijade sa grupom drugova otpremljen je u Lepoglavu, a Rodoljub Čolaković i Rade Vujović u Maribor. Tako se sa njima Jovan Veselinov

nije sreo prilikom svoga prvog ulaska među zidine sremskomitrovačke kaznionice.

Uprava zavoda reagovala je dvojako na štrajkove glađu zatvorenika: ili im je privremeno davala ustupke da bi ih prvom zgodom ukinula, ili je one najborbenije razmeštala u druge kaznionice da bi razbila organizovan nastup zatočenika.

Tako je bilo i posle prvog štrajka u kome je učestvovao Jovan Veselinov. Najpre su im vraćene knjige i pišaći pribor, ali im je ubrzo sve to ponovo oduzeto. Hrana je bivala sve lošija, pa su Veselinov i drugovi organizovali novi štrajk glađu oktobra 1933. postavljajući ponovo zahteve o poboljšanju hrane, vraćanju oduzetih knjiga i pribora. Izvojevani su ovi minimalni zahtevi, ali tek posle višednevnog iscrpljujućeg štrajka. Samo, opet je to bilo privremeno.

Pred ovaj štrajk, 27. septembra 1933. godine, uprava kaznionice je poslala izveštaj Ministarstvu pravde, u kome se kaže i ovo: »Ova uprava saznala je još u toku pređašnje nedelje da se osuđenici, osuđeni po Zakonu o zaštiti države... spremaju na novu akciju. U subotu, 23. ovog meseca, zatražili su u ime pomenutih osuđenika njih četvorica da izađu pred zastupnika upravnika radi saslušanja. To su bili matični broj 1638 b Ivić Mihailo, matični broj 1319 b Hok Rudolf, matični broj 4971 b Majer Samuel i matični broj 1315 b Jovan Veselinov.

Na saslušanju su izjavili da oni neće pohađati bogoslužjenje, jer se to kosi sa njihovim ubeđenjima. Upozoreni su na propis kućnog reda, po kome su dužni pohađati crkvu, no oni su izjavili da su svesni da ih za tu Odluku mora kazna pogoditi, ali oni od svoje namere neće odustati.

Prema prijavi zapovednika čuvara g. Flegara, 24. septembra t. g. u nedelju, kad je bilo vreme da se ide u crkvu, komunisti su izjavili da neće ići u crkvu. U redu i miru oduzete su im džepne karte radi prijave«.

Jovan Veselinov je bio i u središtu velikih demonstracija u kojima su uporno i organizovano puna tri dana učestvovala 262 zatvorenika. Bilo je to početkom marta 1934. godine. U demonstracijama su se mešale parole sa revolucionarnim pesmama, zvonka lupa porcija o gvozdene okove na vratima sa lupanjem pesnica i složnom vikom deseti-

na ljudi. Protestovalo se protiv Ministarstva pravde koje je gotovo mesec dana ćutalo na peticiju što su je uputili robijaši sa zahtevima izraženim u osamnaest tačaka. Bili su to, u stvari, isti oni zahtevi, nešto prošireni, koji su postavljeni prilikom štrajka glađu četiri meseca ranije.

»Posle velikih demonstracija komunista — robijaša marta 1934. godine protiv teškog stanja u kome su se tada nalazili, Ministarstvo pravde i uprava su rešili da 'najnezgodnije' komuniste, podstrekače i organizatore bunta, premeste u Lepoglavu i tamo ih po manjim sobama izoluju i odvoje od stalih osuđenika«, napisao je Jovan Veselinov.

Među ovim »najnezgodnijim« komunistima i bundžijama bio je i Jovan Veselinov. Za godinu dana provedenih u Lepoglavi Veselinov se posebno zbližio sa Mošom Pijade, Ognjenom Pricom, Žarkom Zrenjaninom, Jovicom Trajkovićem, Radivojem Davidovićem, Otokarom Keršovanijem, Oskarom Davičom, Stankom Paunovićem, Ivanom Milutinovićem i drugim poznatim komunistima na robiji.

»Zloglasni upravnik lepoglavske kaznionice nije, međutim, uspeo da nas izoluje niti da nam spreči učenje koje je bilo organizovano po sobama. Među nama su se nalazili veoma obrazovani marksisti: Moša Pijade, Ognjen Prica i drugi, koji su držali predavanja... Posle nešto više od godinu dana tamnovanja, uprava je pokušala da nam pogorša položaj. Tome smo se odmah suprotstavili zahtevajući da se naša prava prošire. Istovremeno smo tražili da se ljudskije postupa prema ostalim osuđenima. Bojeći se opšte pobune svih osuđenika Ministarstvo i uprava su rešili da komuniste vrate u Sremsku Mitrovicu. Jednog dana u leto 1935. godine u ranu zoru u kaznionu je upao poseban žandarmerijski bataljon, sastavljen od četnika, potvarao sobe u kojima su se nalazili komunisti i zločinački ih isprebijali kundacima i puščanim cevima. Bilo je polomljenih rebara, razbijenih glava, svi su bili u modricama, a jedan drug je ranjen u vrat hicem iz pištolja. Vezali su nas po dvojicu, tukli kroz duge tamne hodnike nekadašnjeg pavlinskog manastira, i u dvorištu, a zatim nas strpali u vagone i vratili u Sremsku Mitrovicu«, opisao je te krvave događaje Jovan Veselinov.

Taj zloglasni upravnik lepoglavskog kaznenog zavoda zvao se Dušan Petrović. U žalbi Ministarstvu pravde koju je sastavio Žarko Zrenjanin posle ovog brutalnog postupka kaže se da je to bilo 20. avgusta 1935. godine i da se na udaru žandarma našlo 95 političkih osuđenika. Ranjeni osuđenik bio je Stevan Boljević. U žalbi se navodi da je napad žandarma izvršen svesno i namerno sa ciljem da se vlasti osvete političkim osuđenicima jer su razotkrili nedela koja su činjena u kaznioni. Nije to bila slučajna pojava već samo jedan u nizu zločina koji su nad osuđenicima vršeni proteklih godina.

Među onima koji su najžeće tučeni Zrenjanin navodj i Jovana Veselinova. Prema zvaničnom izveštaju doktora Branka Robulića, zavodskog lekara u Sremskoj Mitrovici, koji je pregledao osuđenike nakon njihovog dolaska iz Lepoglave, stoji i ovo:

»8. Matični broj 1315 Veselinov Jovan, u predelu glave desno iznad čela zarez kože i potkožnog tkiva neravnih oštarih uglova u dužini od 7 cm. Modrice u predelu desnog ramena«.

Teže povrede dobili su i Jovan Trajković, Radivoje Davidović, Đuro Pucar, Rudolf Hok, Mihailo Ivić, Otokar Keršovani, Đorđe Jovanović, Milorad Petrović, Ivan Marković i drugi.

Posle ovih događaja svi zatočeni komunisti bili su koncentrisani u kaznioni u Sremskoj Mitrovici. Žalbe i protesti zatvorenika koji se nisu pokoravali sili, organizovana akcija Partije spolja, posebno preko domaće i svetske javnosti, a onda i slabljenje oštice diktature i sprovođenje parlamentarnih izbora maja 1935. godine, uticali su da se život osuđenika počne postepeno ali sigurno poboljšavati, na određen način činiti snošljivim, sa sve većim mogućnostima političkog, kulturnog i sportskog života u samoj kaznioni. Dolazilo je i do smena: oni koji su izdržali svoje kazne odlazili su na slobodu, ali su zato novim provalama u sve snažnije partijske i skojevske organizacije dolazili novi. One koji su izlazili iz kaznionice i odlazili na nove partijske zadatke drugovi su brižljivo pripremali isto kao što su u nove uslove borbe i rada uvodili one koji su dolazili. Granale su se veze komunista u kaznioni i onih koji su delovali na slobodi.

Poboljšavanje prilika i otvaranje mogućnosti za rad išlo je postepeno, korak po korak. Zato je bilo mesta da se vojvođanski komunisti, krajem 1935. godine, obrate jednim pismom javnosti kako bi je upoznali sa stanjem u kaznioni u tom trenutku. Ovo pismo, među ostalima, potpisali su Jovan Veselinov, Jovica Trajković, Mihalj Servo, Đuro Pucar, Mihalj Senji, Voja Semlekan, Geza Sabo, Jovan Beljanski, Radivoj Davidović, Ač Marton, Pal Pap i drugi. Među potpisnicima ovog dokumenta bio je i Petko Miletić. Između ostalog u ovom pismu se kaže:

»Ministar pravde Cvetković izjavio je javnosti da je popravio položaj političkim osuđenima u Sremskoj Mitrovici. Na to vam mi šaljemo sledeće obaveštenje: Kao što znate mi smo posle dugih i teških borbi u kojima su poginuli drugovi Festini i Babović... a uz pomoć čitave poštene javnosti uspele da izvojujemo izvesne olakšice. Ali kakav je naš položaj uprkos tome pokazuje nedavna smrt Javora, odvođenje druga Ace Mrgševića iz kaznionice (samice) u beogradsku Glavnjaču radi mučenja, prenatrpavanje kaznionice bolnice tuberkuloznim i oronulim drugovima, slučajevi tifusa koji se već šest meseci stalno ponavljaju, a protiv čega uprava kaznionice nije ništa učinila«.

Dalje se kaže da je uprava pripremila nov napad na kažnjenike dovodeći zloglasnog Petrovića za upravnika, koji i u ovoj kaznioni priprema »novu Lepoglavu«. On je odmah po dolasku pooštrio cenzuru i uništavao pisma od prijatelja. Novodošle drugove ponovo je držao tri meseca u samicama, iako je taj rok bio smanjen na polovinu, i tako dalje. Prema tome, morala se i dalje voditi organizovana borba komunista za uslove podnošljive za život i rad.

Posle koncentracije svih zatočenih komunista u Sremskoj Mitrovici i postepenog popuštanja režima bilo je olakšano partijsko organizovanje u kaznioni i trajna veza sa Centralnim komitetom. Komunisti su formirali svoje partijske grupe prema rasporedu smeštaja i održavali su redovne praktične i teorijske sastanke. Svaki put je na dnevnom redu praktičnih sastanaka bilo držanje komunista u pojedinim akcijama i situacijama. Po mogućnosti držane su konferencije cele partijske

organizacije. Konferencija je birala članove Kaznionskog komiteta KPJ.

Na preporuku Centralnog komiteta KPJ Jovan Veselinov je izabran 1932. godine za sekretara Kaznionskog komiteta KPJ koji je imao sedam članova. Bilo je to značajno poverenje koje su mu Centralni komitet i drugovi u kaznioni na ovaj način iskazali ali i velika odgovornost koju je time primio. Jer, bilo je to vreme najtežnih uslova života i rada u kaznioni. Na toj dužnosti Veselinov je ostao do štrajka glađu, oktobra 1933. godine, kada je za sekretara toga Komiteta bio izabran Petko Miletić.

Jovan Veselinov se tako posle Moskve i Beča, i po treći put našao zajedno, gotovo na istom poslu sa Petkom Miletićem. Nekoliko meseci ranije u kaznionu je dospelo i Voja Semlekan. Tako su ponovo bili na okupu njih trojica sa januarskog partijskog savetovanja u Beču.

Voja Semlekan je u avgustu 1931. bio upućen na rad u Vojvodinu kao instruktor CK KPJ, ali je već u septembru bio uhapšen zajedno sa grupom komunista sa kojima je u međuvremenu uspeo da uspostavi vezu. Tako se sa njim našao na robiji i Kumančanin Žarko Aćimov sa kojim je Veselinov radio u kumanskoj partijskoj organizaciji pre svog odlaska na školovanje u Moskvu. Petko Miletić je bio uhapšen 1932. godine pod optužbom da je delovao kao oblasni sekretar KP za Srbiju i instruktor CK KPJ za Srbiju i Vojvodinu. Četrdeset dana je bio pod istragom i navodno teško mučen. Organ CK KPJ »Proleter« i organ Kominterne »Rundšau« doneli su više napisa o njegovom »herojskom držanju«. Sa oreolom te slave i preporukama Centralnog komiteta došao je među komuniste u kaznionu. Zato su ga i birali za sekretara Komiteta. Petko Miletić je na ovoj dužnosti ostao sve do 1937. godine kada je razotkriven kao frakcionaš i provokator a rukovođenje partijskom organizacijom povereno Moši Pijade. U novom Komitetu ponovo je bio član i Jovan Veselinov.

Pored dobro organizovane partijske organizacije osuđenici su imali Zajednicu političkih osuđenika ili jednostavnije Kolektiv preko koga je bio rigulisan čitav život u kaznioni i jedinstveni nastup prema upravi i Ministarstvu pravde. Zajednica političkih osuđenika birala je svoj Centralni od-

bor. Ministarstvo je respektovalo ovaj Kolektiv i njegov Centralni odbor. U jednom dokumentu ovog Ministarstva kaže se o tome i ovo: »Držeći se rukovodnog principa da je zatvor sektor opšte borbe, oni su razvili neobičnu i živu propagandu među svojim drugovima drugih političkih uverenja... Kolektiv je podeljen na sekcije kojima su određene funkcije. Ali je trebalo povezati Kolektiv sa spoljnim svetom. Tu posredničku ulogu igra poseta i korespondencija, koja je neobično pogodna da odigra tu ulogu. Dakle, u Kolektivu je usredsređena sva njihova organizacija; on je izvor svih njihovih akcija. Svaka inicijativa dolazi od njega. Kako je poznato, Kolektiv je osnovna jedinica vojničke organizacije. Na taj način, kada je organizovan Kolektiv, organizovani su i oni sami. Kolektiv je cement njihove organizacije. Kolektiv je potka i osnova celokupnog njihovog rada«.

Jovan Veselinov je bio gotovo stalno biran u Centralni odbor, a od 1937. godine i za njegovog predsednika. Otuda su ga drugovi zvali »Lala COZ«. Kolektiv se starao o ishrani, nezi bolesnih drugova, pa je imao i svoje bolničare, zatim o kulturnom radu, dramskoj, muzičkoj i sportskoj sekciji, naučnom radu, radu Univerziteta i tako dalje. Značajnu ulogu u svemu tome imao je Prosvetni odbor na čijem je čelu takođe bio Moša Pijade, a njegov član Jovan Veselinov.

U izveštaju od marta 1936. godine uprava kaznionice konstatuje: »... Za ove priredbe stara se Kolektiv, koji pored hrane, širenja svoje ideologije, naučnog rada itd. pruža komunistima i duševnu razonodu. Kolektiv je stavio sebi u zadatak da tačno prouči sva pitanja koja se odnose na pojedine naše krajeve i pokrajine, pa da ta pitanja iskoristi u svojoj borbi protivu režima i u širenju komunističke ideologije. Za svaku našu pokrajinu postoje posebni referenti, kojima je stavljeno u dužnost da se najdetaljnije upoznaju sa raznim pitanjima koja te pokrajine interesuju ili se na njih odnose... Na pitanju Vojvodine rade Jovan Veselinov i Žarko Zrenjanin. Pored ostalih pitanja koja se prikupljaju i za druge pokrajine, ova dvojica nabavljaju podatke o pitanju nacionalnih manjina, odnosu velikih poseda prema malim posedima, odnosu između sopstvenika i poljoprivrednih radni-

ka, školama, kulturnim i karitativnim društvima nacionalnih manjina, statistici itd».

Inicijatori organizovanog naučnog i teorijskog rada na robiji bili su još 1927. godine Moša Pijade i Rodoljub Čolaković. Prema Čolakoviću, Moša je tada govorio da i u uslovima kakvi su na robiji treba sve učiniti za radnički pokret, a pre svega učiti, jer su pokretu potrebni ne samo odani i hrabri ljudi nego i teoretski i politički izgrađeni borci. Polazeći od toga oni su već tada organizovali prve kružoke koji su počeli raditi. Tada su Moša Pijade i Rodoljub Čolaković pristupili prevodu Marksovog »Kapitala« na osnovu popularnog izdanja Karla Kauckog koje je Moša uspeo da dobije 1926. godine. Prevod je štampan septembra 1933. u Zagrebu. Tek tada je Moša dobio i ruski prevod u izdanju Instituta Marksa-Engelsa-Lenjina u Moskvi.

Kada je Jovan Veselinov sa grupom drugova 1934. godine bio prebačen u Lepoglavu, zatekao je već organizovan rad na proučavanju ovoga dela pod rukovodstvom Moše Pijade. Veselinov je, kao komunista koji je dosta toga savladao na studijama u Moskvi, sa zadovoljstvom prihvatio Mošinu inicijativu.

Moša je organizovao novi kružok u koji su, pored njega, ušli Jovan Veselinov, Dušan Kernauer i Ognjen Prica. Veselinov je znao ruski, a Prica engleski, pa pošto je Moša raspolagao svojim prevodom »Kapitala« i izdanjima na ruskom i engleskom jeziku, dogovorili su se ne samo da sistematski izučavaju ovo delo nego da poboljšaju prevod koji su sačinili Pijade i Čolaković. Radili su tako što je Moša imao u rukama svoj prevod, Veselinov izdanje na ruskom, a Prica na engleskom jeziku. Tako su zajednički upoređivali prevedene tekstove, tražeći za mnoge pojmove najadekvatnije srpskohrvatske reči i izraze.

Moša Pijade je 1934. godine, za vreme ovog rada, posvetio jedan primerak svoga i Čolakovićevog prevoda »Kapitala« Jovanu Veselinovu.

Kasnije, u Sremskoj Mitrovici, Veselinov je nastavio da saraduje sa Mošom u organizovanju Univerziteta i daljeg naučnog rada.

Veselinov je sa svojim kružokom obrađivao Marksov »Osamnaesti brimer«. Ovo delo je bilo prevedeno sa nemačkog na srpskohrvatski jezik, a na nemački ga je sa originalnog francuskog jezika

preveo Engels. Veselinov je ranije imao u rukama original, pa je ustanovio da je Engels ispustio rečenicu u kojoj se Marks slikovito izrazio: »Solo pisma proletarijata pretvorila bi se u posmrtni marš ako ne bi bila prihvaćena od ostalih«. Upoređujući tekstove našao je to mesto i popunio srpskohrvatski prevod.

Jovan Veselinov je zajedno sa Mošom Pijade, Mesudom Mujkićem i drugima radio na istoriji Komunističke partije Jugoslavije zahvatajući vreme od pojave prvih radničkih organizacija u jugoslovenskim zemljama do 1934. godine. Delo je pisano na osnovu vlastitih saznanja i neposrednog učešća u radu Partije.

Budući da je izbliza pratio borbu u SKP (b) sa Trockim i trockizmom, Veselinov je napisao posebnu brošuru »O kontrarevolucionarnom trockizmu«.

Jovan Veselinov bliže je izučavao probleme nacionalnog i seljačkog pitanja sa Žarkom Zrenjaninom i Jovicom Trajkovićem. Žarko Zrenjanin je dospao u kaznionu u Sremskoj Mitrovici 1933, uključio se u sve akcije svojih drugova i zajedno sa »bundžijama« boravio godinu dana u Lepoglavi. Sa Jovanom Veselinovim se brzo zbližio, ne samo zbog toga što je bio Vojvođanin, i što je radio na obnovi partijskih i skojevskih organizacija koje je svojevremeno Veselinov razvijao pa policija rasturila, nego i zbog toga što je u Veselinovu našao razboritog komunistu sa kojim se moglo uspešno i teorijski raditi. Zrenjanin je bio uhapšen na dužnosti sekretara Okružnog komiteta Partije za južni Banat. Pred hapšenje pokrenuo je list »Lenjinist«, isto kao što je dve godine ranije Veselinov radio na listu »Komunist«. Sada su se našli zajedno, jednako zainteresovani pa i zaduženi da izučavaju osnovne probleme Vojvodine, a pre svega nacionalno i seljačko pitanje. Kasnije, po izlasku sa robije, Žarko Zrenjanin je znački iskoristio ove zajedničke rezultate i napisao vredne priloge o ova dva ključna pitanja za Vojvodinu.

Jovan Veselinov je u svom naučnom i publicističkom radu sarađivao i sa Oskarom Davičom. Pisacu i komunisti dopadala se ne samo jednostavna i snažna reč metalskog radnika nego još više njegova skromnost i vedrina kojom je primao sve teš-

koće u tegobnom tamničkom životu. Postali su bliski prijatelji.

Centralni komitet je imenovao Mošu Pijade za rukovodioca Univerziteta u kaznioni. Formiranje Univerziteta sprovedeno je postupno od avgusta 1935. do sredine 1936. godine. Prikupljena je i odabrana literatura, pa se počelo sa ekspres-kursevima koje su pohađali oni drugovi koji su se spremali da napuste kaznionu i preuzmu partijske zadatke na slobodi. Na Centralnoj prosvetnoj konferenciji, u kojoj je i Veselinov učestvovao kao član Centralnog prosvetnog odbora, februara 1936. godine, zauzet je stav da Komunistički univerzitet ima zadatak da svaki drug dobije u toku robije toliko opšteg teorijskog i partijsko-političkog znanja da sa lakoćom i punim razumevanjem savlada kako praktično-političke direktive, tako i sav osnovni partijski materijal. Tako se počelo sa sistematskim izučavanjem političke ekonomije, razvitka društva, Marksovog »Kapitala«, teorije države i tako dalje, a predavači na ovim temama bili su, pored Moše Pijade, i Jovan Veselinov, Ognjen Prica, Otokar Keršovani, Jovica Trajković, Moma Đorđević, Krsto Popivoda, Branko Bujić, Radivoj Davidović, Boris Zihlerl i drugi.

Prema izveštaju uprave kaznionice od februara 1936. godine, Univerzitet je raspolagao sa preko 4500 knjiga i 200 raznih časopisa. »...I tako je izgrađena jedna velika duhovna zgrada, koja je svojim planskim metodom rada postigla postavljene cilj: stvaranje jakog morala na naučno (klasnoj) podlozi; stvaranje, kako oni kažu, 'lenjinističkog morala' i 'lenjinskog duha'. I doista, taj moral pada u oči pri prvom dodiru... Taj moral i polet stvorili su takvu veru u pobjedu njihovih ideja da su proželi celu njihovu akciju. Stvorili su predubedenje da je samo pitanje dana kada će ostvariti socijalističku državu...«, kaže se u tom dokumentu.

Robijaši su sami umnožavali neophodne materijale, pa je tako bilo i sa skriptama koje je radio Jovan Veselinov. Na taj način umnožena su dokumenta VII kongresa Kominterne, koji je bio značajan za orijentaciju na stvaranje narodnofrontovskog otpora nastupajućem i agresivnom fašizmu.

Veselinov je sa drugovima sarađivao i u pripremanju zidnih novina i listova koji su dosta redovno izlazili u kaznioni. Tekstovi su pisani rukom

i rukom umnožavani u dovoljan broj primeraka. »Udarnik« je izdavan kao dnevnik, »ZB« (»Za boljševizaciju«) kao teorijski časopis, a »Tank« kao humoristički list. Povremeno je izdavan i list »Narodni front slobode«.

Za deset godina provedenih među zidinama kaznionice Jovan Veselinov je imao prilike da na najbolji način iskoristi stečena znanja na studijama u Moskvi prenoseći ih na brojne svoje drugove. Istovremeno je i sam imao prilike da stvara i da uči. I on je kao i brojne druge istaknute ličnosti naše Partije, prošao redak u svetu univerzitet, na njemu se učio sam, a učio istovremeno i druge.

Tako je Jovan Veselinov završio dva univerziteta.

Njemu je, kao i svim komunistima u sremsko-mitrovačkoj kaznionici, najteže pala borba protiv stavova i delovanja Petka Miletića, čije su sposobnosti bile neosporne. Njegova slava rasla je iz godine u godinu zaslugom Gorkića i drugova, ali i izuzetnom njegovom umešnošću, a na kraju i igrom policije za čije je ciljeve pristao da radi. I ovde na robiji Petko je bio u prvim redovima svih akcija, želeo je i praktičnim radom da se istakne kao neumorni i beskompromisni borac. Želja da bude prvi, da ga ljudi slede i priznaju za vođu bila je uvek izražena. Umeo je on da pridobije ljude, a onda da ih planski priprema za svoj oslonac kada se izađe na slobodu. Mnogi su već videli Petka Miletića na najvišim pozicijama u Partiji. On se sve očiglednije tako i ponašao. To, međutim, i pored pune podrške Centralnog komiteta, nije moglo biti prihvatljivo komunistima koji su imali snage da sami procenjuju i osete kuda vodi ovakvo ponašanje. Zato je i Moša Pijade bio prva meta na koju je svoje oštrice uperio Petko Miletić, prikazujući ga Centralnom komitetu kao oportunistu. Međutim, do pravog obračuna moglo je doći tek posle dolaska Josipa Broza Tita na čelo Partije.

Novi Centralni komitet je brzo shvatio kuda vode akcije i držanje Petka Miletića. Imajući bogato iskustvo u borbi sa frakcionašima u Partiji, Tito je ocenio da Petko Miletić stvara jaku frakcionašku grupu u težnji da se dočepa vodećeg položaja u Partiji. Zato je, posle izveštaja Moše Pijade o stanju u mitrovačkoj kaznionici, Tito napisao pismo komunistima u kaznionici u kome odluč-

no razotkriva pravu ulogu i namere Petka Miletića, smenjuje ga sa dužnosti sekretara Kaznionskog komiteta i daje mandat Moši Pijade da tu odluku sprovede u život, koji je uspešno obavio svoj zadatak.

Nije bilo lako odjednom izmeniti dugo stvarano poverenje prema Petku Miletiću. Međutim, autoritet Josipa Broza Tita bio je veoma snažan u partijskom aktivu. Tome je doprineo odlučan stav Osme zagrebačke partijske konferencije i čuveno Titovo držanje na sudu i na robiji. Njegov dolazak na čelo Partije bio je u članstvu i kod rukovodilaca primljen uz puno poverenje da će Partija pod njegovim rukovodstvom ne samo sačuvati jedinstvo nego i smelo krenuti u odlučne revolucionarne borbe. Jovan Veselinov je o Josipu Brozu stekao najbolje mišljenje upravo te, 1928. godine, kada je slušao Krndelja i Filipovića o revolucionarnoj inicijativi zagrebačkih komunista na čijem se čelu nalazio odvažni metalac Josip Broz. Zato za Jovana Veselinova nije moglo biti kolebanja. On je i ranije imao rezerve prema Miletiću, kao čoveku sklonom težnji za vlašću, ali je i sam morao da se oslobodi stečenog mišljenja koje je stvoreno akcijama i samog Centralnog komiteta.

Kada je u pitanju bila frakcija koja je išla za razbijanjem partijskih redova, onda za Veselinova nije više bilo nedoumica. Zajedno sa Mošom Pijade našao se u beskompromisnoj borbi. Petko Miletić je bio tako raskrinkan da je ostalo samo nekoliko onih koji su mu i dalje verovali; sa robije je izašao bez ikakvih pozicija u Partiji i krenuo za Moskvu da tamo potraži zaštitu. Ali, tamo Gorkića više nije bilo. I Petko Miletić je završio tamo gde i Gorkić.

Jovan Veselinov je ostao kao član Kaznionskog komiteta i posle izlaska Moše Pijade sa robije 1939. godine. Bilo je to vreme kada se ratna opasnost nadnela neposredno i nad Jugoslaviju.

Početkom 1940. godine Jovan Veselinov je prvi put izašao iz zagrljaja zidina sremskomitrovačke kaznionice posle povratka iz Lepoglave. Sa grupom bolesnih drugova bio je upućen u Beograd radi operacije slepog creva. Svi su se oni nadali da će se ovom prilikom moći sresti sa nekim od rukovodilaca Partije, pa su se pripremali za takav susret. Međutim, za to se ovoga puta nije ukazala prilika.

U jednom kasnijem pregledu zdravstvenog stanja u kaznioni lekarska komisija je pronašla da Veselinov ima manji tumor pri karličnoj kosti. To je bio razlog da mu inače prijateljski raspoloženi doktor Roglić dozvoli odlazak na nove preglede u beogradsku bolnicu. Pod stražom je doveden u Zavod za rendgenologiju, gde ga je primio doktor Bogoljub Bošnjaković, koji je bio privržen radničkom pokretu. To je otvaralo mogućnost za stvarno lečenje i slobodniji boravak u bolnici, ali i za susrete koje je Jovan Veselinov toliko iščekivao.

Najpre su ga posetili komunisti lekari Boško Vrebalov i Ružica Rip. Vrebalov je bio rodom iz Melenaca. A potom su ga posetili tada već sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu Žarko Zrenjanin, zatim braća Stevica i Đuro Jovanović, Milan Blagojević, Dragan Pavlović, Stanka Munćan, Vule Antić, Branka Savić, Nandor Farkaš, Svetislav Stefanović i drugi poznati komunisti. Za Veselinova a isto tako i za njegove drugove u kaznioni, ovi razgovori bili su dragoceni, jer su se najneposrednije mogli upoznati sa situacijom u zemlji i Partiji, o borbama naših dobrovoljaca u Španiji, a posebno o radu i zaključcima Pete zemaljske konferencije na kojoj je Žarko Zrenjanin učestvovao.

Jovan Veselinov je u bolnici iskoristio priliku da zajedno sa Stevicom Jovanovićem rediguje tekst Lenjinovog napisa »Zadaće odreda revolucionarne vojske«, koje je Pokrajinski komitet kasnije umnožio i prihvatio kao prvo uputstvo o organizovanju i zadacima partizanskih odreda.

Veselinov je pod pratnjom žandarima odlazio povremeno u bolnicu na zračenje sve do marta 1941. godine. Tako je bio najneposrednije u toku događaja koji su se već brzo odvijali. Za sve to vreme izgradio je preko Stanke Munćan neposrednu vezu sa Okružnim komitetom Partije za Srem. Stanka je redovno dolazila u kaznionu u posetu i sa Jovanom Veselinovim izmenjivala poruke.

Jovan Veselinov je sproveden iz bolnice u kaznionu poslednji put 27. marta i bio svedok demonstracija protiv Trojnog pakta i manifestacija naroda za slobodu, prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom i odlučnu borbu protiv fašizma. Odmah po dolasku u kaznionu sazvao je sastanak Komiteta. Bilo je reči o novim zadacima i odgovoru na eventualne

mere uprave kaznionice i vlade prema političkim zatvorenicima.

Bilo je sve jasnije da je realizacija ranije ideje o kopanju podzemnog kanala ispod zidina kaznionice jedini put ka slobodi. Zato se Komitet Partije i odlučio da u strogoj tajnosti organizuje prokopavanje takvog kanala. Na čelu akcije bio je sekretar Komiteta Stanko Paunović, a neposredni izvođači Ivan Maček, Paško Romac, Marjan Stilinović, Mutimir Popović i Jovan Veselinov, članovi ovog Komiteta. Napravljeni su planovi i nabavljen vojnički ašov, a lift za transport zemlje do tavana i druge potrebe pokušali su samj da naprave. Veselinov i Maček bili su izumitelji kartonske cevi koja je polazila od ulaza u kanal pa je pratila kopače u dubinu.

Rat i okupacija nisu mnogo šta izmenili u životu u kaznionici. Došli su Nemci u inspekciju. Izgleda, imali su vere u prokušane apsandžije pa su ih i dalje ostavili na službi, držeći ih, ipak, pod svojom kontrolom.

Ali ni sve apsandžije i svi službenici u kaznionici nisu bili imuni od uticaja komunista. Bilo ih je tvrdokornih, ali i onih koji su bili spremni na saradnju sa zatočenicima. Takvi su bili Janko Pejanović, Nikola Tešankić, Milan Negovanović i Anton Renčel. Posebno je Jovan Veselinov umeo da sa njima uspostavi kontakt, da utiče na njih i da ih pripremi na saradnju.

Prvi kontakt sa partijskom organizacijom posle okupacije imali su komunisti u kaznionici preko Stanke Munćan, tada člana Okružnog komiteta SKOJ-a za Srem. Ona je došla i tražila da poseti Jovana Veselinova, predstavljajući se kao njegova rođaka, kako je to i ranije činila. Ovlašćen od Kaznionskog komiteta, Jovan Veselinov je uputio poruku Okružnom komitetu Partije, na čijem se čelu nalazio Aćim Grulović, da su komunisti u kaznionici spremni da se probiju kroz kanal koji je već iskopan u dužini od 20 metara i da je za uspešno izvođenje bekstva i prihvatanje van kaznionice potrebna neposredna pomoć Okružnog komiteta. Dogovoreno je da Stanka Munćan bude i dalje stalna veza između Okružnog komiteta i drugova u kaznionici.

Stanka Munćan je prenela poruku drugova iz kaznionice upravo na sastanku Okružnog komiteta Partije na koji su bili pozvani iz Okružnog komi-

teta SKOJ-a ona i sekretar toga komiteta Johan Mike. Sastanak je sazvaio sekretar Pokrajinskog komiteta Partije za Vojvodinu Žarko Zrenjanin. On se upravo vraćao iz Zagreba sa Majskog savetovanja KPJ na kome je zauzet odlučan stav da se počne sa pripremama oružanog ustanka. Žarko Zrenjanin je ukazao na značaj poduhvata, tražio je svestrane pripreme i odgovornost, a sam je uzeo obavezu da o tome upozna Pokrajinski i Centralni komitet.

Okružni komitet Partije za Srem dosta dugo je čekao na odgovor Žarka Zrenjanina, odnosno Centralnog komiteta, čiju su inicijativu Veselinov i drugovi nestrpljivo očekivali. To je unosilo nervozu i nestrpljenje u kaznionu. Do nevolja je došlo posle napada Nemačke na Sovjetski Savez. Uprava je izvršila velika premeštanja u prostorijama kaznionice: komunisti su bili premešteni iz »Mladičke zgrade« iz koje su imali iskopan kanal. To je sasvim pokvarilo plan bekstva.

Posle ovih događaja u posetu Jovanu Veselinovu došao je Ljubo Živković Ljupče i doneo poruku da se Centralni komitet slaže sa bekstvom komunističara iz kaznionice i da će obezbediti prebacivanje drugova u Srbiju. Međutim, kanala više nije bilo. U međuvremenu se i Okružni komitet SKOJ-a morao povući iz Sremske Mitrovice u Frušku goru, ali je ostao na vezi sa drugovima u kaznionici.

Jovan Veselinov i drugovi sve su morali od početka. Stvarali su novi plan bekstva. Prišlo se radu na novom podzemnom kanalu. Veza je sada jedino dobro funkcionisala sa Okružnim komitetom SKOJ-a koji je na sebe preuzeo odgovornost i obavezu oko organizacije bekstva. U to vreme, pored Johana Mikea, sekretara, i Stanke Munćan, članovi ovog Komiteta bili su Rosa Vilić, Boško Palkovljević i Jovan Štokavac.

Jovan Veselinov je kasnije napisao da je »još za vreme pripremanja bekstva Partijski komitet kaznionice došao u sukob sa Okružnim komitetom Partije, koji nam je u odlučujućim danima bekstva uskratio pomoć, izgovarajući se da je za takav poduhvat potrebno posebno odobrenje Centralnog komiteta.«

Prvi pokušaj bekstva iz kaznionice nije uspeo jer su svi komunisti bili prebačeni iz »Mladičke zgrade« u druge prostorije, pa su time bili odse-

čeni od ulaska u prokopani kanal. Stanko Paunović, Jovan Veselinov, Marjan Stilinović, Ivan Maček i Paško Romac kao najodgovorniji organizatori bekstva, pokušali su sa kopanjem novog kanala, ali je nailazak vode sprečio dalji rad. Međutim, moralo se brzo delati, jer su stizale pretnje iz Gestapoa u Beogradu, a poruka Centralnog komiteta KPJ da se ideja o bekstvu podržava davala je novi podstrek. Veselinov i drugovi su osećali da se bliži odlučujući momenat.

Uspeh bekstva iz kaznionice, a posebno zaštita begunaca napolju i problemi njihovog kretanja do organizovanih partizanskih puteva, nisu se mogli obezbediti bez sigurnih veza sa partijskom organizacijom. Odgovornost za život trideset i dvojice iskusnih komunista nije bilo lako preuzeti. Zato je Jovan Veselinov, uprkos rezervisanog stava, radio uporno na obezbeđivanju veza sa Okružnim komitetom, ali je samo Matija Huđi prihvatio neposrednu saradnju u organizovanju bekstva.

Okružni komitet Partije za Srem nije bio spreman da na sebe prihvati takvu odgovornost, pa se i dalje držao po strani. Za Kaznioni komitet bilo je tu dosta nerazumljivog, tim pre što je poruka Centralnog komiteta o ispravnosti akcije došla sa druge strane. Objašnjenje organizacionog sekretara Partije Jusufa Tulića Okružnom komitetu SKOJ-a bilo je da se ovaj poduhvat ne može podržati zbog velikog rizika i za drugove u kaznionici i za partijsku organizaciju u Sremu, jer se mogu očekivati žestoke represalije neprijatelja. Uprkos tome, Okružni komitet SKOJ-a preuzeo je na sebe zadatak i odgovornost celokupne organizacije bekstva drugova iz kaznionice.

U međuvremenu je propao plan bekstva preko zida kaznionice. Uz pomoć Matije Huđija i člana Okružnog komiteta SKOJ-a Jovana Štokavca, Veselinov je dobio duplikat ključeva od prostorije u koju su bili zaključavani. U zakazano vreme nije došla grupa naoružanih članova i rukovodilaca SKOJ-a, jer poruka nije na vreme stigla njihovom Okružnom komitetu.

Uspeh je ipak postignut u noći 21. i 22. avgusta 1941. godine. Bio je prokopan novi kanal pošto su savladane sve prepreke, a podrška spolja obezbeđena. Trideset i dva robijaša prestali su to da budu. Njih je »iz zemlje izvukla« grupa partizana

u kojoj su bili članovi OK SKOJ-a Boško Palkovljević i Jovan Štokavac, kao i partizani Marko Peričin, Ljuba Momčilović, Bora Gavrilović, Tima Stankov i Sveta Kovaljević. Među komunistima koji su se našli na slobodi bilo je 10 Vojvođana.

Iza Jovana Veselinova bio je jedan težak, možda najteži period njegovog života i revolucionarnog rada. Deset godina je proveo među zidinama mitrovačke i lepoglavske kaznionice. Pa ipak, nisu to bile godine onog tamnovanja u kome se čovek prepusti sudbini i čeka na dan koji mu je naznačen kao dan izlaska na slobodu. Za revolucionara nema izolacije, nema situacije u kojoj bi se on predao sudbini. Pravi revolucionar se brzo prilagođava objektivnoj situaciji i brzo iznalazi polje svoje delatnosti i uporne borbe i postaje subjektivna snaga koja to objektivno menja i usmerava u željenom pravcu.

»Objektivno i subjektivno sigurno su u međusobnoj zavisnosti, utiču jedno na drugo. Subjektivne snage mogu da utiču na izmenu objektivnih okolnosti, da ih menjaju u svoju korist ako se te subjektivne snage pravilno postave u tačno ocenjenoj konkretnoj situaciji«. Tako je na sažet način Veselinov izrazio ovo revolucionarno pravilo koga se podjednako držao deset godina na robiji, i pre toga, a naročito posle, u toku revolucije i narodno-oslobodilačkog rata.

Budući prvi mandator Centralnog komiteta za dužnost sekretara Kaznionskog komiteta 1932. godine, pa dalje kao član toga Komiteta ili predsednik Centralnog odbora Zajednice osuđenika, Jovan Veselinov je odigrao veoma značajnu ulogu u pružanju organizovanog otpora osuđenika prestrogom i neljudskom režimu u kaznionama, za ljudsko dostojanstvo, za mogućnosti učenja i stvaralačkog rada zatočenih revolucionara, sa ciljem da se vreme provedeno na robiji najcelishodnije iskoristi na pripremi komunista za revolucionarne zadatke koji ih po izlasku na slobodu očekuju. Time su komunisti svojom borbom, svojom subjektivnom akcijom, u korenu izmenili objektivne uslove u kojima su se na početku našli u kaznionama. Oni su od namere i ciljeva režima da ih izoluju i onemoguću u njihovoj daljoj revolucionarnoj delatnosti uradili suprotno: stvorili su jedinstven u svetu komunistički univerzitet i osposobili preko njega izvanredne borce koji su postali značajan činilac u

redovima Partije, posebno u Titovom periodu, koji je označavao ubrzane pripreme jugoslovenskih komunista za odlučujuće revolucionarne akcije koje su se sve više bližile.

U mitrovačkoj i lepoglavskoj kaznioni nekoliko stotina komunista upoznalo je Veselinova i kao borca i kao čoveka. Dali su mu iz milja ime Lala, ili Lepi Lala, cenili su ga i jednostavno voleli. O tome je Paško Romac napisao i ovo:

»Na Stanka (Paunovića) i Lalu bio sam toliko navikao na robiji da ću, znao sam, sigurno osećati veliku prazninu bez njih. Navikao sam na Stankov metod rada, na njegovu upornost, oštrinu i neustrašivost. Kod Lale sam voleo onaj divni, drugarski odnos prema novодоšlim robijašima, mladim komunistima, njegovu širinu i razumevanje. Susret sa robijom bio je mučan i težak, ali je sve bilo lepše ako te neko toplo prihvati kao Lala. Sa njim ni robija nije bila teška. U najtežim časovima, Lala bi u našoj sobi, u trinaestici, u slobodno vreme, prvi zapevao neku revolucionarnu pesmu. Naučio je mnogo lepih revolucionarnih pesama u Moskvi, na marksističkim studijama. Takva njegova vedrina davala je snagu nama nešto mlađima, naročito onima sa manje partijskog iskustva. Na sitničarske istupe pojedinaca, čime je robija obilovala, ukazivao bi na tako vešt način da bi se sitničar i sam zastidio. Negovao je drugarske odnose među svima. Meni je to bilo posebno važno, jer celog života nisam znao ni za roditeljsku, niti bilo čiju toplinu. I to mi je koristilo celog života, naročito u ratu. Koliko li je samo mladih ljudi tada napustilo toplo roditeljsko ognjište radi borbe za oslobođenje. Takvima je i te koliko bila dragocena topla drugarska reč političkih i vojnih rukovodilaca... Lala je rođen u Banatu. Sremska ravnica je kao i njegov Banat. On tu ravnicu posebno oseća. Na poseban način ona miriše. On je voli. Voli on i razume i one koji žive na toj ravnici. Zato će on lako sa njima naći zajednički jezik. Voli ljude, a ljudi lako i brzo zavole njega«.

Upravo na toj sremskoj, a onda i šire, na vojvođanskoj ravnici, Jovan Veselinov je dobio svoj novi revolucionarni zadatak. Već je bilo uveliko počelo ono što su komunisti tako brižljivo i tako uporno i uprkos svih teškoća u neravnoj borbi dvadeset godina pripremali: ustanak i oslobodilač-

ka i revolucionarna borba na čelu koje su stali komunisti i Komunistička partija Jugoslavije kao priznati predvodnik svih progresivnih i patriotskih snaga jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Za Jovana Vesilinova kao i za sve komuniste to su bili dani za koje su se toliko dugo pripremali.

V

ORGANIZATOR ORUŽANE BORBE

Poslednji dani avgusta 1941. godine, koje su oslobođeni komunisti iz kaznione proveli na slobodarskoj Fruškoj gori sa prvim sremskim partizanima i članovima Okružnog komiteta SKOJ-a, označavali su već završne pripreme za organizovanje oružane borbe protiv okupatorskih snaga i njihovih saradnika i pomagača što su se opredelili za svoje uske nacionalističke ili klasne interese, ne prezajući ni od stupanja u bratoubilački rat koji su okupatori podstrekavali kako bi lakše održavali narod u pokornosti. Već je plamsala oslobodilačka borba gotovo u svim krajevima zemlje.

U Vojvodini su i pripreme i prve ustaničke akcije tekle neravnomerno. Pokrajinski komitet Partije na čelu sa Žarkom Zrenjaninom i Svetozarom Markovićem nije uspeo da savlada teškoće stvorene podelom Vojvodine na tri odvojena dela, ograničena velikim rekama Dunavom i Tisom i pograničnim postajama nemačkih, mađarskih i ustaških graničnih jedinica. Jer, Bačka je pripadala Hortijevoj Mađarskoj, veći deo Srema novoj satelitskoj tvorevini, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a Banat, u stvari, nemačkom Rajhu, mada formalno u sastavu Nedićeve kvislinške tvorevine Srbije. Srem je ostao gotovo odsečen a veze Pokrajinskog i Okružnog komiteta bile su prekinute. Nisu bile sigurne niti trajno obezbeđene veze ni među članovima Pokrajinskog komiteta koji su delovali u Banatu i Bačkoj.

Što se tiče razvoja ustanka i pokretanja oružane borbe, najviše se postiglo u tom vremenu u Banatu u kome su delovali većina članova Pokrajinskog komiteta i Štab partizanskih odreda Vojvodine. U julu i avgustu u Banatu su razvijali svoja borbena dejstva Melenački, Kumanački, Petrov-

gradski, Mokrinski, Dragutinovački, Kikindski, Aleksandrovačko-karađorđevački i Dubički partizanski odredi, dok je Južnobanatski odred već u prvoj akciji, u julu mesecu, bio razbijen. Istovremeno, na ovom terenu delovale su brojne vojne desetine, udarne i diverzantske grupe. Uspešno su odbijeni prvi naleti jakog i dobro organizovanog neprijatelja. U Bačkoj se manje postiglo, mada su bile organizovane vojne desetine, udarne i diverzantske grupe u mnogim gradovima i selima koje su takođe prešle u akciju protiv mađarskog okupatora. Ovde su već na početku partijskoj i skojevskoj organizaciji zadati snažni udarci pa je to sprečilo izlazak partizanskih odreda na teren.

U Sremu je bila posebna situacija. Jovan Veselinov o tome piše: »Okružni komitet KPJ za Srem nije se u svemu snašao posle napada Nemačke na Sovjetski Savez. Neodlučnost i nesnalazljivost političkog i organizacionog sekretara u nastalim uslovima negativno su uticali na pojedine članove Partije i organizacije. A oba sekretara su znala stav Centralnog komiteta. Posle Majskog partijskog savetovanja u Zagrebu, u Srem je došao sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu Žarko Zrenjanin i drugi pokrajinski rukovodioci. Oni su objasnili okružnim rukovodstvima značaj odluka usvojenih na Savetovanju u Zagrebu i preneli im i posebne zadatke za komuniste u Vojvodini. Tada su diskutovali i o organizacionim i političkim merama koje okružna rukovodstva moraju da sprovedu u Sremu tokom priprema za oružani ustanak. Sa odlukama Savetovanja i tim razgovorima bilo je poznato članstvo Partije i SKOJ-a, a preduzeti su i prvi koraci za realizaciju usvojenih zaključaka. Velika većina komunista i skojevaca u Sremu bili su spremni za svaku akciju. Oružje su skupljali već u dane aprilskog sloma. Ali, protivno svemu tome, partijsko rukovodstvo u Sremu nije na vreme izvršilo potrebni zaokret, sličan onima koje su izvršila partijska rukovodstva u drugim krajevima zemlje«.

Veselinov se sa svojim drugovima iz kaznionice i desetak sremskih partizana našao u Fruškoj gori pred problemom kako krenuti dalje. Veze sa sekretarom Okružnog komiteta Partije nije bilo. Međutim, vreme se nije smelo gubiti. Trebalo je delovati. U međuvremenu je u logor odreda došao

stari poznanik i saradnik u Bačkoj i u kaznioni, Jovan Beljanski Lala, sa desetinom partizana iz Iriga. Time je odred znatno ojačao i sremski partizani su se dogovorili da se vojnički organizuju i da formiraju Fruškogorski partizanski odred.

Još dok su se nalazili u kaznioni, Veselinov i drugovi poslali su Stanku Munćan u Beograd. Ona je uspešno završila svoj zadatak: došla je na vezu sa Centralnim komitetom i tamo saznala da su drugovi već na slobodi. Sa sobom je ponela, pored ostalog, i dva prva broja Biltena Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. U prvom broju Biltena bio je članak druga Tita o zadacima partizanskih narodnooslobodilačkih odreda, a u drugom tekst partizanske zakletve. Prema tome tekstu, novi partizanski odred položio je zakletvu. Za komandanta je na demokratski način izabran Sima Relić, za njegovog zamenika Boško Palkovljević Pinki, a za komesara Stanko Paunović.

Pod uredništvom Marjana Stilinovića i u saradnji sa Veselinovim, već 8. septembra je pripremljen prvi partizanski list u Sremu »Fruškogorski partizan«. U tom broju, kako kaže Veselinov, razrađivana su »pitanja iz taktike partizanskog ratovanja i osnovnih političkih zadataka. Sve je to bilo od izvanrednog značaja za našu orijentaciju i politički rad u mestima gde su se članovi Odreda kretali. Kasnije smo te stavove utkali u opštu, dosledno razrađenu liniju narodnooslobodilačkog pokreta u Sremu...«

U odredu se živelo i radilo vojnički. Između drugih predavanja borcima svakako među najznačajnije spada predavanje Jovana Veselinova. On je govorio o političkoj situaciji i perspektivi rata između Sovjetskog Saveza i Nemačke. »Lalin referat i diskusija polazili su od postavke da ne treba ni precenjivati Crvenu armiju, niti potcenjivati Hitlerovu ratnu mašinu; da rat neće biti kratkotrajan. Stoga se treba dobro organizovati i pripremati za duže ratovanje. To je imalo velikog značaja za orijentaciju partizanskog pokreta u Fruškoj gori, a kasnije i u celom Sremu«, piše Paško Romac. Za iskusnog komunistu kakav je bio Veselinov bilo je već sasvim dovoljno činjenica za ovakvu procenu situacije.

Tada je stigla direktiva Centralnog komiteta Partije da se svi drugovi koji su pobjegli iz kazni-one organizovano i bezbedno prebace na slobodnu teritoriju Srbije, gde će biti raspoređeni na nove partijske zadatke. Odgovornost za pripreme za pokret i kretanje kroz Srem prema Savi nadomak Mačve preuzeo je na sebe organizacioni sekretar Okružnog komiteta Partije za Srem Jusuf Tulić. Sa takvim zadatkom on je stigao u logor odreda. Sve je bilo spremno da se na put krene 16. septembra 1941. godine.

Jovan Veselinov i Stanko Paunović zatražili su od Jusufa Tulića da se razmotri njihov predlog da nekoliko drugova ostane u Sremu, tim pre jer je Okružni komitet bio pretrpeo nove gubitke i nije se u dovoljnoj meri uspeo postaviti kao rukovodeće jezgro priprema i razgaranja ustaničkih borbi, iako je za to, očigledno, bilo mogućnosti. Uz to, Okružni komitet nije uspevao da održi stalnu vezu sa Pokrajinskim komitetom koji se sa svojim sedištem nalazio u Banatu. A to je značilo da se u Okružnom komitetu nije znalo kako se odvijaju ustaničke borbe ni u Banatu ni u Bačkoj. Jednostavno, u Vojvodini se narodnooslobodilački pokret odvijao izolovano u svakoj od tri oblasti, a uz to ovde, u Sremu, bez ikakvog osetnijeg uticaja Pokrajinskog komiteta, odnosno Štaba partizanskih odreda Vojvodine.

»Mi iz Fruškogorskog odreda smo za takvo stanje krivili i Pokrajinski i Okružni komitet, jer nismo mogli da shvatimo zašto ta rukovodstva ne preduzimaju mere za uspostavljanje međusobnih veza, u vreme kada su bile najpotrebnije. Komadanje Vojvodine i stvaranje veštačkih granica na Tisi i Dunavu, tim prirodnim preprekama, nismo smatrali nepremostivim teškoćama, a najmanje smo u tome mogli da nađemo opravdanje da drugovi iz Pokrajinskog komiteta nisu u stanju da dođu u Srem i pomognu pokretu u ovom kraju gde su, po našem mišljenju, postojali povoljniji uslovi za razvoj oružane borbe nego u Banatu i Bačkoj«, napisao je Veselinov.

Jusuf Tulić je prihvatio razloge Veselinova i Paunovića i složio se sa njima da na svoju ruku ostanu na zadatku u Sremu četvorica drugova. Naime, nije bilo više vremena da se o jednom takvom predlogu konsultuje Centralni komitet, jer je

već sve bilo pripremljeno za put. Prema tome dogovoru u Sremu na partijskom radu ostali su Jovan Veselinov, Stanko Paunović, Jovan Trajković i Slobodan Bajić. Jusuf Tulić je sa ostalim drugovima u pratnji odabrane grupe boraca Fruškogorskog odreda i najboljim naoružanjem koje je u međuvremenu nabavljeno, čak i sa dva puškomitraljeza, krenuo put Save i Mačve. Ovaj pokret je uspešno izveden, ali se u Srem nije više vratio organizacioni sekretar Jusuf Tulić, niti je vraćeno oružje Fruškogorskog partizanskog odreda. Tulića je u Srbiji zadržao Centralni komitet, a oružje je ostalo u redovima Mačvanskog partizanskog odreda koji je napadao Nemce u Šapcu.

Jovan Veselinov je 16. septembra 1941. godine dobio sasvim određeno svoj borbeni, revolucionarni zadatak od Partije. Sa svojim drugovima Stankom Paunovićem, Jovicom Trajkovićem i Slobodanom Bajićem našao se u Sremu, u situaciji kada je mnogo šta trebalo početi od početka. Trebalo je, pre svega, utvrditi jedinstvenu taktiku i strategiju koja će polaziti od stvarne situacije u Sremu, snage partijskih redova i njihovog uticaja na mase i dovesti do razgaranja oslobodilačke borbe koja će imati jasne perspektive za uspeh. Opređljujući se od početka za takav pristup novim zadacima, Veselinov i drugovi mogli su počj od sopstvenog poznavanja linije Partije i svog dugogodišnjeg revolucionarnog iskustva, a zatim od napisa u prva dva broja Biltena Glavnog štaba, od sagledavanja situacije u Sremu u celini i ocena međunarodne situacije i mesta narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji. Već na samom početku, na takvoj osnovi doneseni su prvi zaključci koji su se kasnije u praksi pokazali kao ispravni, što je samo potvrdilo zrelost onih koji su ih formulisali. A ti zaključci u najkraćem svodili su se na to da se rat protiv Nemačke neće brzo završiti i da se treba pripremati za dugotrajniju borbu, da u Sremu postoje uslovi za vođenje oružane borbe širokih razmera i da stoga treba pristupiti organizovanju masovne baze u narodu na koju će se ta oružana borba naslanjati, a to je značilo učvršćivanje i dalje razvijanje partijske i skojevske organizacije, njihov rad u stvaranju širokog političkog jedinstva naroda, i stvaranje širom Srema vojnih desetina i odbora narodnooslobodilačkog fonda kao

prvog izraza vojnog organizovanja naroda. Ovako široko postavljen politički i organizacioni rad podrazumevao je sistematsko raskrinkavanje u narodu ustaša, nedićevaca i svih drugih izdajnika i saradnika okupatora.

»Mislim da je od odlučujućeg značaja bio zaključak o političkom radu u narodu: što smo tom radu dali prvenstvo u pripreмноj fazi dizanja ustanka, što smo organizovanje naroda najuže povezali sa oružanom borbom i njenom perspektivom, sa svim našim budućim uspesima. Iz takvog stava je proizašla odluka da Odred u vreme zime uputimo u sela, na politički rad. Oni koji to ne shvataju tvrde da smo to odlučili zbog malog broja ljudi u Odredu i nedovoljnog naoružanja. U to vreme Odred smo mogli da ojačamo brojčano komunistima, skojevcima i najbližim simpatizerima. Ali, u tadašnjim uslovima on bi uglavnom delovao bez podrške ustanka — naroda... Na stihijnost i spontanost nismo mogli da računamo. To spontano nezadovoljstvo koje je postojalo u narodu i imalo duboke patriotske izvore, trebalo je pretvoriti u organizovanu silu. Zato su čuvanje i osposobljavanje kadra i stvaranje masovnog narodnooslobodilačkog pokreta nužno postali naš glavni zadatak«, kaže Veselinov.

Veselinov je to vreme slikovito izrazio na sledeći način: »Kad počneš da gledaš kako ide organizacija ti prvo počneš sa Partijom, pa počneš sa SKOJ-em, pa stvaraš narodni odbor, najednom celo selo postaje ratna organizacija. Svi dežuraju, svi primaju i tako dalje. I što je krajnji rezultat? Organizovanje revolucionarnih organizacija po selima. Selo postaje tvrđava!«

Kada je reč o tome kako Jovan Veselinov pristupa novim i određenim zadacima treba navesti još neke njegove misli koje ga karakterišu kao revolucionara koji ume da dijalektički posmatra i ocenjuje stvari, da se brzo orijentiše i da pri proceni situacije uzima u obzir one najglavnije komponente dovoljne za pravilno zauzimanje stavova i stupanje u akciju sa dobrim izgledima na uspeh:

»Kao što znamo, revolucionarni pokret ne može samim svojim postojanjem da bude u svakom svom pogledu jasan, snalažljiv i sposoban za svaku akciju. Uspesi postignuti u jednom vremenu ili

trenutku, ne moraju biti osnovna garancija za sve buduće uspehe. Ništa se ne može unapred osigurati. Razni činioци utiču na sazrevanje i razvijanje pokreta. Na spontanost i stihijnost ne sme se računati. Svaki pokušaj da se aktivnost pokreta usmeri prema poznatim ili utvrđenim šemama, nosi u sebi opasnost neuspeha i poraza. Revolucionarne snage moraju u toku bitke, primajući na sebe rizik, da pronalaze nove političke parole i forme konkretne akcije, koje u datom trenutku najbolje odgovaraju. Smelost podrazumeva i rizik. Jer, teško se može učiniti ozbiljan korak ka cilju bez revolucionarne smelosti i spremnosti da se primi odgovornost za posledice. Ta opšta zakonitost ne važi samo za Partiju u celini nego i za njene delove, određena područja pa i za svaku organizaciju.«

Dopunjavajući tu misao, u stvari precizirajući svoje gledište, svoju životnu filozofiju, Veselinov kaže: »Šta su to rat i revolucija? Pa to je strašna stvar: lepa i teška. Ali, njena karakteristika je: vreme ne smeš da gubiš! To imaš danas da odlučiš, pa bilo kako bilo. Ona ne trpi nikakvo kalupljenje, te u proleće će biti ovo, na jesen ono. Ništa to revolucija ne trpi«.

Posle rasturanja Fruškogorskog odreda po sremskim selima sa zadacima boraca da deluju kao politički radnici na organizovanju naroda i pripremi ustanka u prvim prolećnim danima, Jovan Veselinov je krenuo u Staru Pazovu sa ciljem da se sastane sa sekretarom Okružnog komiteta Partije Aćimom Grulovićem i da zajednički razmotre situaciju i utvrde jedinstvenu liniju rada i borbe u Sremu. To je bilo neophodno jer je i praktično vladalo dvojstvo: jedan stav su imali »fruško-gorci«, a drugi krnji Okružni komitet koji je ostao na svega dva člana: uz Grulovića je bio i Jan-ko Čmelik, sekretar Sreskog komiteta za Staru Pazovu. Trebalo je što pre raščistiti neka organizaciona, politička i taktička pitanja. Postojanje dva rukovodeća centra sa različitim metodama rada na jednoj jedinstvenoj teritoriji kakav je bio Srem objektivno je ugrožavalo jedinstvo i partijske organizacije i rukovodstva, a to je, kako kaže Veselinov, trebalo najhitnije otkloniti.

Sredinom oktobra Veselinov se sastao sa Jan-kom Čmelikom, komunistom čvrste volje, popularnim ne samo među svojim Slovacima nego i me-

đu Srbima, Hrvatima i drugim nacionalistima. U međuvremenu i Čmelik je postupio u Podunavlju kao što su Veselinov i drugovi učinili na Fruškoj gori: formirao je Podunavski odred, a posle nekoliko izvedenih akcija, borci su poslani na politički rad u podunavska sela. Čmelik je organizovao sastanak na kome su još učestvovali Grulović i Veselinov, a zatim i Stanka Munčan u ime Okružnog komiteta SKOJ-a. Na ovom sastanku Grulović se samokritički osvrnuo na stavove Okružnog komiteta kako o pitanju bekstva iz kaznionice, tako i zbog nedovoljne aktivnosti na organizovanju oružane borbe. Grulović je tražio od Veselinova da tačno iznese kritičke primedbe na rad Okružnog komiteta, na što je on rekao:

»Naša kritika Okružnog komiteta se uglavnom svodila na sledeće: da okružno partijsko rukovodstvo nije sagledalo u potpunosti mogućnosti i perspektive oružane borbe; da nema jasne i razrađene stavove o tome šta i kako da rade partijske organizacije u novim uslovima; da ne poklanja dovoljno pažnje novim oblicima organizovanja i rukovođenja masama; da se previše zakonspirisao i izolovao od Okružnog komiteta SKOJ-a, od većine sreskih partijskih i skojevskih rukovodstava i organizacija, što je prouzrokovalo njihovu nedovoljnu aktivnost i mestimičnu pasivnost; da je postojeći Okružni komitet, koji se praktično sveo na dva-tri člana, samo posledica nesnalaženja okružnog partijskog rukovodstva i nedostatka odgovarajuće perspektive«.

Ovo je bila oštra, ali odmerena kritika koja nije imala za cilj da omalovaži čoveka i rukovodioca, nego da ga na krajnje pažljiv način uveri u greške koje su počinjene i da mu pomogne da te greške prevaziđe i krene ispravnim putem. Uostalom, to je bila velika osobina Jovana Veselinova, nepomirljivog borca protiv svih slabosti, ali uvek pažljivog druga i saborca koji je imao jedini cilj da pomogne onome kome je pomoć potrebna. Nije teško na učinjenim greškama srozati čoveka; mnogo je teže ispraviti njegove greške i povesti ga pravim putem. Veselinov je uvek imao ovu drugu osobinu. Zato su ga njegovi saradnici cenili i voleli.

Na ovom značajnom sastanku dogovoreno je da se pripremi okružno partijsko savetovanje na kome bi bila utvrđena dalja linija Partije u Sremu

i popunjen Okružni komitet kao najodgovornije rukovodstvo ustanka u ovom kraju.

Pre nego što je održano Okružno partijsko savetovanje Jovan Veselinov je organizovao štampanje prvog broja lista »Naša borba«. List je najpre bio naznačen kao »organ narodnooslobodilačkog pokreta za Srem«, a kasnije kao glasilo KPJ u Sremu ili kao sremsko izdanje organa KPJ u Vojvodini, da bi to najzad bio pokrajinski partijski list. To je trebalo da bude »idejno-politički partijski list u kome ćemo pretežno tretirati liniju Partije i probleme ustanka u našem kraju, kao i rad partijskih, skojevskih i drugih organizacija«. Jovan Veselinov je pripremio prvi broj ovoga lista i ostao njegov urednik za sve vreme narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

Polazeći od činjenice da je »pisana reč za vreme ustanka bila nezamenljiv činilac obaveštavanja i vaspitanja, koja je veoma mnogo doprinela razvijanju i objedinjavanju ustaničkih snaga i njihovom pravilnom usmeravanju«, Veselinov se koristio svakom mogućnošću da pokrene odgovarajući list, da se on redovno pojavljuje uprkos svih materijalnih, tehničkih i drugih problema. On se i ovog puta držao Lenjinove poruke da je štampa ne samo kolektivni propagator i kolektivni agitator nego i kolektivni organizator. »Tako je naša štampa, vršeći ulogu agitatora i propagatora ideja ustanka i revolucije i mobilizatora masa, postala nasušna potreba narodnooslobodilačkog pokreta i naroda«, kaže Veselinov. Nije slučajno što se već na Fruškoj gori pojavio prvi partizanski list čim je tamo stigao Veselinov. Isto je tako bilo normalno da već u prvom kontaktu sa Okružnim komitetom Partije Veselinov pokrene i sam organizuje prvi partijski list u Sremu, kao što je u daljem razvoju pokreta štampa uvek igrala prvorazrednu ulogu i bila veoma raznolika i bogata. Veselinov nije bio samo inicijator i pokretač ovih listova, on je bio i njihov neposredni organizator i urednik, a onda i pisac velikog broja članaka i priloga koji svi zajedno tačno ocrtavaju bogatstvo i širinu partijske linije, jasnoću i neposrednost njenog objašnjavanja u tananim pojedinostima najširim narodnim masama. To je bila snažna potvrda ličnosti Veselinova kao revolucionara i rukovodioca, čoveka koji je stotinama niti bio povezan sa narodom, a najtešnje

preko pisane reči, koja nije značila samo objašnjavanje i informisanje nego i uputstva kako treba delovati i kojim se principima rukovoditi u svakoj konkretnoj situaciji i u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji kao jedinstvenom procesu.

I kao što je žurio da pripremi drugi broj »Komunista« 1930. godine da bi se list pojavio na dan trinaestogodišnjice oktobarske revolucije, tako se i sada žurio da se »Naša borba« pojavi na dvadesetčetvorogodišnjicu ovog istorijskog događaja. Ima tu mnogo sličnosti, istih namera, ali su uslovi bili drugi, okolnosti izmenjene. U prvom slučaju besnela je monarhistička diktatura, komunisti su bili u teškoj defanzivi, a sada su s jedne strane barikade bili okupatori, a sa druge komunisti na čelu oružane revolucije, puni poleta i samopouzdanja.

U toku rata u Sremu su se štampali mnogi listovi. »Udarnik« se pojavio samo jedanput, ali je svojim sadržajem značio mnogo i bio u potpunosti delo Jovana Veselinova, a doneo je stavove Okružnog partijskog savetovanja koji su označavali jasno određenu partijsku liniju kao dugoročnu orijentaciju u načinu vođenja oružane borbe protiv okupatora i njegovih saradnika u Sremu; »Istina« je postala najpopularnije partizansko glasilo ne samo u Sremu već i u čitavoj Vojvodini; »Glas omladine« bio je organ Okružnog komiteta SKOJ-a; »Vojvođanka u borbi« list Pokrajinskog odbora AFŽ; »Slobodna Vojvodina«, koju je počeo da izdaje Pokrajinski komitet u Bačkoj 1942, a nastavio je obnovljeni Pokrajinski komitet u Sremu 1943. godine, bio je opšti politički list narodnooslobodilačkog pokreta Vojvodine. U svakom od ovih listova mogu se naći brojni članci Jovana Veselinova, istorija svakog od njih povezana je sa njegovom akcijom i podrškom.

U decembru 1941. održano je Pećinačko savetovanje, kako je popularno nazvano Okružno partijsko savetovanje, prema mestu u kome je održano. Savetovanje su brižljivo pripremili Jovan Veselinov i Aćim Grulović.

Pećinačko savetovanje ima izuzetan značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Sremu. Ono je gotovo u celini prihvatilo stavove Jovana Veselinova o najbitnijim pitanjima procene situacije i trasiranja daljih puteva borbe. Savetovanje je postavilo sasvim određene i jasne zadatke

partijskoj i skojevskoj organizaciji kako u organizacionom sređivanju, tako i u političkoj delatnosti. Prenesena su iskustva sa »crvenog univerzитета« u kaznionici i naglašena važnost partijskih kurseva za idejno-političko obrazovanje komunista, postupajući po devizi: učiti i boriti se, boriti se i učiti. Na Savetovanju je posebna pažnja bila posvećena SKOJ-u i omladini.

Najbitnije su one odluke Savetovanja koje su se odnosile na pravce daljeg razvoja masovnog narodnooslobodilačkog pokreta iz koga treba da se razvije opštenarodni ustanak.

»Partijsko savetovanje, koje je održano ovog meseca, ima veliki značaj za dalji rad i razvitak Partije i SKOJ-a, a samim tim i za čitav narodnooslobodilački pokret u Sremu... Ono je detaljno raspravilo o sadašnjem stanju i stepenu organizovanosti masovnih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta, o stanju u odredima i o borbi našeg naroda protiv nemačkog okupatora i njegovih domaćih slugu, ustaša i petokolonaša i, na kraju, donelo odgovarajuće zaključke... Na Savetovanju je dosta pažnje posvećeno slabostima i greškama koje su činjene u našem radu...«, napisao je Veselinov u prvom i jedinom broju lista »Udarnik« koji je sam štampao u Golubincima. On je u ovom članku javno govorio o svim bitnim pogreškama učinjenim u prvim mesecima narodnooslobodilačke borbe, iznoseći tako javnu samokritiku pred narod.

U stvari, ovim člankom Jovan Veselinov se prvi put obratio partijskoj organizaciji Srema i svim učesnicima narodnooslobodilačkog pokreta ovog kraja. On ih je obavestio o jednom važnom događaju, o zadacima koji predstoje, ali i o zabludama koje je trebalo prevazići. On za to nije nikoga optuživao; govorio je o greškama u partijskoj organizaciji ne izuzimajući ni sebe. Bila je to uistinu javna kritika i samokritika. I to je, dakako, spadalo u stil rada i delovanja Jovana Veselinova. Tada, kao i kasnije, imao je on smelosti da govori o greškama, da ne ćuti o neuspesima, da skromno govori i o najkrupnijim uspesima bilo da su to njegove očigledne zasluge, ili zasluge pokreta u celini.

Nije slučajno, a nije ni bez životnog osnova, Jovan Veselinov istakao kao moto u svome izuzetnom delu »Svi smo mi jedna partija«: »Ljudi naše

revolucije se nisu borili ni ginuli za ličnu slavu, a još manje da bi im se neko klanjao. Oni nisu za sobom ostavili poruke i zavete po kojima će se vladati i živeti budući naraštaji, nego su stvarali uslove u kojima novi život može da bude srećniji, veseliji, slobodniji i humaniji. Generacije koje su ih nasledile i koje će ih slediti odaće im najveće priznanje ako takav život i ostvare«.

Ova misao snažno svedoči o skromnosti jednog revolucionara, njegovoj težnji da svoje bogato partijsko iskustvo podari Partiji tamo gde joj je najpotrebnije, a da za to ne zahteva ništa osim mogućnosti da dalje deluje i radi na najbolji način.

Na Pećinačkom savetovanju očiglednu prevagu je odnela »fruškogorska linija«, usvojene su ocene i smernice daljeg rada i puteva borbe koje je zastupao Jovan Veselinov. Ali, Jovan Veselinov nije za to tražio da on bude sekretar Okružnog komiteta Partije. Na njegovu inicijativu Savetovanje je za sekretara izabralo ponovo Aćima Grulovića, ali je i Jovanu Veselinovu otvorilo široko polje rada izborom za organizacionog sekretara.

Na Savetovanju je popunjen Okružni komitet Partije — izborom Stanka Paunovića, Stevana Doronjskog, Milana Maravića i Save Dimovića za njegove članove. Popunjen je i Okružni komitet SKOJ-a i za njegovog sekretara određen Stevan Doronjski, a za članove Stanka Munćan i Jovan Štokavac.

Orijentišući se na stvaranje široke baze narodnooslobodilačkog pokreta i masovne vojne organizacije preko vojnih desetina i diverzantskih grupa u selima i gradovima širom Srema, Savetovanje je usvojilo predlog da se obrazuje Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Srema i za njegovog komesara odredilo Stanka Paunovića a za komandanta Svetu Popovića, učitelja i rezervnog oficira i člana Partije iz Golubinaca. Istovremeno, organizacija jedinstvenog rukovodećeg aktiva narodnooslobodilačkog pokreta Srema dovršena je formiranjem Okružnog odbora narodnooslobodilačkog fonda na čelu sa Milanom Maravićem.

Time su ujedno bili tačno utvrđeni zadaci svakog člana Okružnog komiteta Partije koji su se nalazili na čelu Okružnog komiteta SKOJ-a, Glavnog štaba i Okružnog odbora. Bio je to značajan preduslov da Okružni komitet Partije postane i u

praksi najodgovornije rukovodstvo narodnooslobodilačke borbe, ali ne kao izolovana komanda nego kao politički kreator osnovne linije koja se mogla uspešno sprovoditi samo organizovanim naporima u kojima se moralo jasno znati šta su zadaci omladine, šta vojne organizacije a šta osnovne baze. Bio je to organizacioni izraz linije stvaranja najšire baze ustanka, višestrukog i svestranog političkog i organizacionog delovanja u selu i u gradu, među radnicima i među seljacima, među omladinom i među starijima, među Srbima, ali i među svim drugim nacionalnostima.

Polazeći od toga, novi Okružni komitet je već te zime postigao odlučujuće uspehe, a u proleće 1942. godine bile su rasprostranjene vojne desetine u najvećem broju sremskih sela, množili su se mesni odbori narodnooslobodilačkog fonda, stvarani su kružoci ljudi i žena, aktivni Saveza omladine, jačale su partijske i skojevske organizacije. Jednom rečju, narod Srema bio je uglavnom organizovan i politički pripremljen za odlučujuće i masovne oružane akcije protiv neprijatelja. Sremci su krenuli organizovano i masovno u žestok rat, sigurno i uspešno vođeni.

Već uoči nove 1942. godine, Jovan Veselinov se obratio Sremcima preko svog članka u »Našoj borbi«. Polazeći od toga da je fašizam u protekloj godini pokazao i svoje slabosti i nemoć, a da saveznici imaju dovoljno ljudstva i materijala za uništenje osvajačkih hordi, on piše:

»Narodi Jugoslavije čvrsto su zbijeni u borbama redovima, oni ne znaju za teškoće, spremni su na sve žrtve i zato će pobeda biti naša... I mi u Sremu treba u 1942. godini da pojačamo borbu za slobodu i nezavisnost jačanjem partizanskih odreda i izvođenjem akcija protiv okupatora i domaćih izroda, ustaša i petokolonaša. Iz ovih naših akcija treba uskoro da bukne opšti narodni ustanak, u kome treba da učestvuju svi narodi Srema. Ovaj ustanak doneće svima slobodu. U njemu će se ostvariti bratstvo Srba, Hrvata, Mađara, Slovaka i drugih naroda koji stenju pod jarmom fašističke tiranije«.

Jovan Veselinov, kao pravi neimar toga opštenarodnog ustanka, napisao je još dva članka u tom broju »Naše borbe«. Želeo je da sasvim jasno odredi mesto i zadatke mesnih partizanskih jedi-

nica, pa govori o »mesnim odredima«, ali je u narodu zadržan prvobitni njihov naziv »mesne desetine«. Nije smetalo to što su neke od njih imale i preko dvadeset boraca. Kao prvo i najosnovnije pravilo za svakog pripadnika mesne desetine Veselinov je naznačio da radi na hvatanju veza i stvaranju organizacije tamo gde ona ne postoji. To je uslov za brzo grananje i širenje organizacije koju Veselinov usmerava na što masovnije obuhvatanje omladine i žena, sa kojima »valja organizovati svestrani vaspitni rad«. Veselinov zaključuje da će »na taj način naši mesni odredi vršiti svoje zadatke i postaće akciono sposobni za vršenje sabotaza i drugih akcija, biće politički aktivni, središte i inicijator za uvođenje i uvlačenje u borbu i u narodno-oslobodilački pokret najširih masa svih naroda Srema«.

Već u martovskom broju »Naše borbe« Veselinov u članku »Još odlučnije, partizani Srema« ističe parolu: »Na oružje, narodi Srema!«

Treba već ovde istaći jednu od najvažnijih komponenata u vođenju narodnooslobodilačke borbe u Sremu, koju Veselinov ni u jednoj prilici nije obilazio. Bilo je to stvaranje borbenog jedinstva svih narodnosti u Sremu. Titova parola »Bratstvo i jedinstvo« našla je i ovde najplodnije tle, u čemu je značajna zasluga i Jovana Veselinova. Revolucionarna potreba da se poveže nacionalno i socijalno, sada još i oslobodilačko, za starog komunistu bila je praktičan zadatak. O nacionalnom pitanju u Jugoslaviji Komunistička partija je toliko dugo vodila rasprave, tragala za najboljim rešenjima, ali još uvek teorijskim, da bi početkom narodnog ustanka to i u praksi bilo postavljeno kao neodložno pitanje kome se moralo prići tako da postane pokretačka snaga narodnooslobodilačkog rata i revolucije a ne njegova kočnica. Titova linija, linija Komunističke partije Jugoslavije, bila je upravo i nedvosmisleno tako postavljena da je kroz borbu svih naroda i narodnosti najbliži put ka pravoj ravnopravnosti, da se samo jedinstvenim snagama svih mogu izvojevati podjednaka prava za sve.

Veselinov je još kao mladić drugovao sa komunistima mađarske, nemačke i slovačke narodnosti, i to mu nikada nije smetalo. On je na robiji intenzivno izučavao upravo svu složenost toga pi-

tanja u Vojvodini u kojoj je izmešano tako i toliko nacionalnosti da ih nikakve granice ne mogu razdvojiti. Sada je bio u prilici da i u praksi proveri one zaključke do kojih je došao izučavanjem ovoga složenog pitanja.

Zato je i u ovom članku, kao i u mnogim drugim, njegova poenta bila: »U Sremu se ostvaruje oružano bratstvo Srba, Hrvata, Slovaka, antifašistički raspoloženih Nemaca i drugih naroda u borbi protiv okupatora i njegovih slugu. Jačajmo to bratstvo«.

U svom članku »Komunisti i rodoljubi«, štampanom u »Našoj borbi« maja 1943. godine, Veselinov je posebno jednostavan i jasan:

»Mi komunisti bili smo i ostajemo dosledni učenju naših velikih učitelja — Marksa, Engelsa i Lenjina o gajenju ljubavi među narodima, o borbi za ravnopravnost svih naroda, bez obzira da li su oni »mali« ili »veliki«, o stvaranju bratske zajednice naroda u kojoj neće biti »viših« i »nižih« rasa. Mi ostajemo verni učenju da se čovečanstvo može izbaviti svih zala, svakojakog ugnjetavanja i eksploatacije samo stvaranjem jednog novog društva u kome neće biti ugnjetača i ugnjetenih, moćnih i slabih, velikih i malih«.

Ovde je Veselinov snažno izrazio svoja shvaćanja koja se ne odnose samo na nacionalno pitanje u Sremu ili u Jugoslaviji već predstavljaju jednu viziju novih, ravnopravnih odnosa naroda i zemalja u svetu, što je i danas veliki cilj jugoslovenskih komunista prema kome su oni učinili veoma značajne, gotovo odlučujuće korake.

Kritikujući Okružni komitet Partije što već od početka poziva Centralnog komiteta na oružani ustanak nije uspeo učvrstiti i održavati veze sa Pokrajinskim komitetom, Jovan Veselinov je sa svojim drugovima preduzeo sve što je mogao da se uspostave veze sa Žarkom Zrenjaninom i Svetozarom Markovićem u Banatu i Bačkoj, ali i sa Centralnim komitetom koji se nalazio u Bosni. U januaru 1942. godine, posle višestrukih napora, posebno Stanka Paunovića, Tito je primio prvi izveštaj iz Srema i napisao pismo Okružnom komitetu.

»Pismo druga Tita nam je bilo višestruko značajno. U njemu je na prvom mestu odobrio našu politiku narodnooslobodilačke borbe u Sremu, istina svega jednom, ali veoma značajnom rečeni-

com: 'Vaš rad na organizovanju odreda i političkom podizanju masa za svaku je pohvalu.'... Za nas je to bilo veliko ohrabrenje i pomoć, jer smo se od početka ustanka obreli u vrlo nepovoljnoj situaciji: ostali smo bez veze sa višim partijskim i vojnim rukovodstvom i objektivno se našli izolovani i prepušteni sami sebi, i to baš u najkritičnijem vremenu. Vezu sa Pokrajinskim komitetom i Štabom partizanskih odreda za Vojvodinu nismo imali, niti smo mogli da je uspostavimo, a zbivanja su neodložno nalagala donošenje odluka, koje smo, zbog tih nepovoljnih okolnosti, bili primorani sami da donosimo. Pismo druga Tita bilo je prvi korak u otklanjanju takvog stanja... Pismo druga Tita je sadržavalo i uputstva o načinu partizanskog ratovanja u Vojvodini. U njemu nam je ukazano na to kako da organizujemo odrede i kakvu taktiku da primenimo u borbi protiv neprijatelja... Drug Tito nas je upozorio da ne brzamo i ne prekoračujemo granice stvarnih mogućnosti. To upozorenje i oprez Vrhovnog komandanta smo primili kao dragocenu pouku i zahtev da ne pre nagljujemo, utoliko pre što nam je u daljem tekstu pisma ukazao da put do ustanka vodi kroz postupnost, kroz niz manjih i većih političkih i vojnih akcija i poduhvata kroz koje ćemo organizovane snage naroda sve više slivati u jedinstven tok«.

Titovo pismo je tako na najrečitiji način potvrdilo da je linija usvojena na Pećinačkom savetovanju bila posve ispravna, a posebno da je sve ono što je kasnije preduzeto na širokom — vojnom organizovanju naroda i političkom akcijom u gradovima i selima bilo u duhu poruka u pismu.

Uprkos svih nastojanja, koja su ostala trajna, da se uspostavi veza sa Pokrajinskim komitetom u Banatu ili Bačkoj, ona nije mogla biti za duže vreme ostvarena. Tome je znatno doprineo razvoj ustaničkih borbi u Banatu i Bačkoj i izvanredno veliki gubici koje je Pokrajinski komitet za kratko vreme pretrpeo.

Posle neuspelog pokušaja da se glavne snage partizanskih odreda iz Banata i Bačke prebace na teren Fruške gore, početkom oktobra 1941. godine, čemu je jedan od uzroka i nepovezanost Pokrajinskog komiteta i Okružnog komiteta u Sremu, partizanski odredi u Banatu povukli su se u svoja sela na zimovanje. Oni odredi koji su učinili fatalnu

Čortanovci, selo pod Fruškom gorom, avgusta 1942. Na poleđini ove fotografije, na kojoj je sa suprugom Stanikom, Jovan Veselinov je svojom rukom napisao: »Snimak načinjen posle velike ofanzive Nemaca i ustaša na partizanske snage na Fruškoj gori. Snimljeno u kući aktiviste iz Čortanovaca Veselinovića, koji mi je svoje odelo i kravatu pozajmio za tu priliku«.

grešku pa se sklonili u strogo konspirativne baze, odloživši pri tom i oružje, pretrpeli su žestoke gubitke tokom zime 1941/42. godine. Bolje su postupili Aleksandrovačko-karadorđevački, Dubički, Melenački pa i Stajićevsko-petrovgradski odred, koji su poput sremskih partizana ostali van baza

kao politički radnici u svojim i okolnim mestima, ali oni su to mogli jer su njihovi borci bili manje kompromitovani i u većini su se mogli i dalje slobodno kretati. Šajkaški odred, međutim, u neravnoj borbi i na golom terenu jugoistočne Bačke uništen je u januaru 1942. godine, a mađarski okupator vršio je pravi genocid nad stanovništvom Šajkaške. Istovremeno, i u Bačkoj i u Banatu bile su sistematskim blokadama i bezobzirnim policijskim metodama razbijene mnoge partijske organizacije i njihovi komiteti. Sam Pokrajinski komitet je u proleće 1942. godine spao na nekoliko članova: u Banatu su se nalazili Žarko Zrenjanin i Žarko Turinski, u Bačkoj Svetozar Marković i Branko Bajić a u Sremu Aćim Grulović. S obzirom na to da su veze i između njih bile gotovo prekinute, više se nije ni moglo govoriti o Pokrajinskom komitetu kao jedinstvenom rukovodstvu partijske organizacije Vojvodine.

Jovan Veselinov je dobio vest da se Žarko Zrenjanin nalazi u južnom Banatu. U maju 1942. g. učinio je prvi pokušaj da se poveže sa njim, da mu predloži da pređe u Srem, u kome se ustanak masovno odvijao a stvorene su i prve slobodne teritorije, što bi svakako pružilo Pokrajinskom komitetu povoljne uslove za rad i rukovođenje pokretom u sve tri oblasti. Uspeo je da preko svoga starog poznanika iz Petrovgrada Toše Jovanovića uputi poruku Žarku Zrenjaninu. Međutim, Zrenjanin je tragao za vezama sa Centralnim komitetom, pa je Jovanovića poslao za Beograd na vezu sa Đurom Jovanovićem, tada sekretarom Povereništva Pokrajinskog komiteta KPJ za Banat, koji je Centralni komitet osnovao budući da je pretpostavljao da je ceo Pokrajinski komitet već bio uništen. Ova veza je dobro funkcionisala sve do 4. novembra, kada je Žarko Zrenjanin na putu za Beograd poginuo.

Istovremeno, u maju 1942. javio se prvim pismom Okružnom komitetu Partije za Srem Svetozar Marković iz Bačke. U ovom pismu Marković saopštava da su Jovan Veselinov i Janko Čmelik kooptirani u Biro Pokrajinskog komiteta. Ali, svi dalji naponi da se Svetozar Marković prebaci u Srem ostali su bez rezultata, a u novembru 1942. i nemogući, jer je Marković pao u ruke mađarskih fašista i obešen 9. februara 1943, a Branko Bajić

poginuo. U Bačkoj su ostali takođe kooptirani članovi Pokrajinskog komiteta Geza Tikvicki i Nikola Petrović.

To je bila vojvođanska situacija u drugoj polovini 1942. Pokrajinskog komiteta izabranog na partijskoj konferenciji 1940. godine nije više bilo. Osim kompletnog Okružnog komiteta Partije u Sremu, nije više bilo ni okružnih komiteta, izuzev pojedinačnih članova koji su se još držali. Zato je na Okružni komitet Partije u Sremu sve više padala odgovornost za obnovu pokrajinskog partijskog rukovodstva i objedinjavanje narodnooslobodilačkog pokreta u sve tri oblasti. Za Jovana Veselinova bio je to veoma težak i odgovoran zadatak, ali ga se on odlučno prihvatio, tim pre što je to bilo i gledište Centralnog komiteta.

Ustanak u Sremu bio je u stalnom usponu i postajao nesavladiv za okupatora, koji je sve činio da barem zaštiti glavne komunikacije koje su sremskom ravnicom vodile od Beograda prema Zagrebu i obratno. Procenjujući pravilno položaj ustaničkih snaga u Sremu i mogućnosti neprijatelja da jakim snagama opkoli i uništava partizanske jedinice, Okružni komitet je još u pripremi ustanka težio da se poveže sa ustaničkim snagama u Srbiji i Bosni i da tako otvori što širi manevarski prostor za borbene jedinice u samom Sremu. O tome Veselinov kaže: »Time smo mislili da omogućimo proširenje prostora za manevrisanje i dejstvo naših jedinica; da omogućimo probijanje izolacije i da onemogućimo upadanje u sopstveni kotao u kojem bi neprijatelj mogao lako da nas tuče«.

Dalji razvoj događaja potvrdio je punu opravdanost ovakve orijentacije i ispravnost strategijskih zamisli o razvoju ustanka u Sremu. Iako je u 1942. i 1943. godini ostala samo istočna Bosna u okvirima ove zamisli, bilo je i to dovoljno da se ona uspešno sprovede. Stvoreno je značajno vojvođansko-bosansko operativno područje na kome je ostvarena puna saradnja i širok manevarski prostor za vojvođanske i bosanske borbene jedinice.

Najpre je Šesta istočnobosanska brigada prešla u Srem oktobra 1942. godine, što je znatno uticalo na dalji porast borbenog morala širom Srema i brz rast sremskih partizanskih odreda, koji

su u svom sastavu već imali preko devet stotina boraca.

U to vreme u istočnoj Bosni rasle su i četničke jedinice. Radi stvaranja čistog operativnog područja za borbene jedinice iz istočne Bosne i Srema, doneta je važna odluka da se glavne snage sremskih partizana prebace u istočnu Bosnu i da zajedno sa Šestom brigadom razbiju četnike. »Zaključili smo da je prelazak našeg odreda u istočnu Bosnu neophodan, da je to najbolje rešenje i za Vojvodinu i za istočnu Bosnu, jer će iz udruživanja i međusobne pomoći preko Srema, a kasnije i Bačke i Banata i istočne Bosne proisteći dalekosežne povoljnosti za razvoj narodnooslobodilačke borbe u ta dva susedna kraja«, kaže o tome Veselinov. I, već 28. novembra 1942, udružene bosansko-sremske snage porazile su četnike u istočnoj Bosni tako da oni više nisu na ovom terenu predstavljali ozbiljnijeg protivnika.

Prelazak u Bosnu sremskih partizana nije imao samo vojni, već i politički značaj. »Zajednička borba protiv okupatora i njegovih saradnika, domaće kontrarevolucije, pobede koje smo ostvarili i svestrana saradnja i pomoć koju smo jedni drugima pružali, izmenili su odnos vojnih i političkih snaga u našu korist. Stvoreni su uslovi za dalje razvijanje ustanka...« Bio je to, svakako, veliki doprinos jačanju narodnooslobodilačkog pokreta u celini.

Jovan Veselinov je imao udela u pripremanju i vođenju još jednog partijskog savetovanja koje je imalo širi značaj od okružnog. Ne samo po tome što su na njemu učestvovali članovi okružnih i sreskog komiteta Partije i SKOJ-a, predstavnici vojnih jedinica, narodnooslobodilačkih odbora i AFŽ zatim Nikola Grulović i Slobodan Berberski koji su upravo bili stigli iz Bosne kao pojačanje koje je vojvođanskom rukovodstvu poslao Centralni komitet, i Đura Jovanović, sekretar Pokrajinskog poverenstva KPJ za Banat, nego i po donetim zaključcima i odlukama — ono je imalo vojvođanski karakter. Savetovanje je, u stvari, bilo prvi korak ka objedinjavanju vojvođanskog rukovodstva i obnovi Pokrajinskog komiteta Partije, potvrđujući ispravnost linije okružnog rukovodstva u Sremu i dajući jasne perspektive kojim pu-

tevima treba ići dalje, posebno u objedinjavanju borbenih snaga u celoj Pokrajini.

Na Savetovanju je doneta značajna odluka da se u istočnoj Bosni formira Prva vojvođanska brigada. Pretpostavljajući sasvim ispravno da će se uskoro otvoriti putevi do brigada i za borce iz Banata i iz Bačke, bilo je dovoljno razloga da se i ova prva brigada nazove »vojvođanska«, iako su se pri formiranju u njenim redovima pretežno nalazili Sremci.

»Umesto pismenih zaključaka, mene je savetovanje zadužilo da sumiram dvodnevni rad ovog skupa i ukažem na najvažnije zadatke Okružnog komiteta i drugih rukovodećih organa«, kaže Veselinov, što svedoči o njegovoj ulozi na ovom savetovanju.

I Pećinačko i Sasko partijsko savetovanje, jedno na kraju 1941, a drugo na kraju 1942. godine, označavala su prelomne momente u razvoju narodnooslobodilačke borbe u Sremu. Ako je Pećinačko savetovanje označilo pravce organizacionog i političkog rada na podizanju opšteg ustanka u Sremu, onda je Sasko savetovanje označilo pravce i zadatke na obnovi partijskih rukovodstava i objedinjavanju svih borbenih snaga u Vojvodini. Bio je to kvalitetno novi momenat u revolucionarnoj delatnosti Jovana Veselinova, njegov novi značajan doprinos kreiranju strategije i taktike razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u Vojvodini na čvrstim temeljima Titove strategije i taktike, ali veoma umešno i veoma uspešno njeno praktično primenjanje na posebne vojvođanske uslove.

U januaru 1943. godine Jovan Veselinov i Aćim Grulović odlučili su da obnove Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu. S obzirom na to da još nije bilo veza sa organizacijama u Banatu i Bačkoj, Komitet je u tom momentu ostao samo na tri člana: Jovan Veselinov kao sekretar, Aćim Grulović i Đura Jovanović kao članovi. Veselinov je o tome koraku obavestio Centralni komitet.

Prvi zadatak koji je preda se postavio obnovljeni, ali još uvek Privremeni pokrajinski komitet bio je da se uspostave veze sa organizacijama u Banatu i Bačkoj, da se obnove rukovodstva Partije i SKOJ-a u ovim oblastima i tako stvore uslovi za pružanje pomoći.

»Obnovljeno pokrajinsko partijsko rukovodstvo je moralo već na prvim sednicama da raspravi opšta principijelna pitanja u Vojvodini, njenom tadašnjem i budućem položaju. Smatrali smo da je neophodno da pretresemo ta pitanja, jer je iz njih proizlazila celokupna naša politika, organizaciona i vojna akcija. Naš stav o tim osnovnim pitanjima trebalo je da posluži i za raščišćavanje nesporazuma koji su u to vreme postojali«.

Jovan Veselinov je od januara 1943. godine preuzeo na sebe najodgovorniju partijsku dužnost u Vojvodini, u vreme kada nije bilo lako to i praktično ostvariti. On je ovde pokazao još jednom svoju smelu samoinicijativu, ostajući pri tome i dalje skroman u oceni svoga koraka, kao da je to bilo nešto sasvim normalno što proističe iz date situacije. To, u stvari, i jeste u osnovi tako, ali je situaciju trebalo pravilno oceniti i preduzimati korake u pravom trenutku, što i jeste velika odlika Jovana Veselinova. O tome on veoma jednostavno govori:

»Mi u Sremu morali smo na sebe da primimo odgovornost obnove rukovodstva . . . Nemajući kuda i pritisnuti odlukama Centralnog komiteta, sad se mi pitamo: ako se mi proglasimo za pokrajinsko rukovodstvo, šta smo mi time dobili? Jer mi tu radimo, mi smo tu stalno pokušavali da se povežemo desno, levo. I mi sad jedino treba da promenimo »firmu«. Ali, mora i to da se učini. Mi smo se dogovorili ovde, Aćim Grulović, Đura Jovanović i ja, razgovarali smo i rešili da se mi nekako, da ne kažem proglasimo, ali da budemo neko pokrajinsko rukovodstvo. Tu smo se dogovorili i ko treba da nam bude taj sekretar. I onda su Đura i Aćim rekli: pa ti ćeš Žarko, da rukovodiš . . .«

Novi Pokrajinski komitet pod rukovodstvom Jovana Veselinova Žarka uspešno je dalje vodio narodnooslobodilačku borbu u Vojvodini sve do pobeđe. Već u maju 1943. uspostavljene su veze sa organizacijama u Bačkoj, a u septembru iste godine Banačani su sami svojom akcijom trasirali kanal do Srema. Obnovljeni su oblasni, odnosno okružni komiteti. Uspostavljenim i utvrđenim kanalima potekla je štampa, pisma, izveštaji, direktive, nicala su kurirska odeljenja, kretale su se kolone boraca. Savladani su i Dunav i Tisa i Sava a vojvođanske brigade su primale u Bosni na stotine i

Popinci, Srem, maja 1944. godine

hiljade boraca iz Srema, Banata i Bačke. U toj godini formirana su i druga vojna i politička rukovodstva pokrajine: Pokrajinski komitet SKOJ-a, Glavni štab NOP Vojvodine, Pokrajinski narodno-oslobodilački odbor, pokrajinski odbori USAOJ-a i AFŽ-a. Uzlaznom linijom razgarala se oružana borba na celoj vojvođanskoj ravnici. Svoje oslobođenje, oktobra 1944. godine, Vojvodina (bez jednog dela Srema) dočekala je sa devetnaest svojih brigada, sa organizovanom narodnom vlašću i temeljima bratstva i jedinstva, a to znači i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti koji su na njoj živeli.

Drug Tito je u više navrata u toku rata i revolucije potvrdio ispravnost linije koju je trasirao Jovan Veselinov, mada su se njih dvojica prvi put sreli oktobra 1944. u oslobođenom Vršcu. Za Jovana Veselinova bio je to veliki dan, kao što je to uvek bio i za sve one koji su se sa Titom sretali

u tim sudbonosnim danima. Od tada je Veselinov bio jedan od najbližih Titovih saradnika i drugova.

Novembra 1943. godine, na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu Jovan Veselinov je bio izabran za člana ovog najvišeg tela revolucije. Međutim, on nije mogao prisustvovati ovom istorijskom zasedanju jer je tada iz Srema do Jajca bilo teško probiti se. Ipak, Veselinov je imao značajnog udela u oblikovanju nove države koja se stvarala u jeku narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Njegovo je ime utkano u red onih boraca koji su najzaslužniji za mesto i ulogu Vojvodine u federalnoj zajednici naših naroda i narodnosti čiji su temelji upravo bili sasvim precizno određeni na Drugom zasedanju AVNOJ-a.

Još u pismu od 31. januara 1943. Povjereništvu CK KPH za Slavoniju i Srijem Jovan Veselinov je kao sekretar Pokrajinskog komiteta jasno opredelio stav ovoga rukovodstva: u Vojvodinu ulazi Srem, Banat, Bačka i Baranja koji čine jednu celinu, s obzirom na svoju mnogonacionalnu strukturu. »Svi problemi koji interesuju sve narode Vojvodine mogu se rešiti zajedničkom saradnjom svih naroda i davanjem Vojvodini autonomije. Zato je naša Partija ovo uzela kao najbolju garanciju da će sve narodnosti u okviru ove autonomije najbolje zadovoljiti sve svoje potrebe i da se samo tako može ostvariti jedinstvo i ravnopravnost svih narodnosti«.

Polazeći od ovoga, dalekovidog i ispravnog stava, Veselinov je usklađivao sve svoje napore i napore Pokrajinskog komiteta Partije i pripremio sve uslove da se Vojvodina kao autonomna pokrajina nađe ravnopravna u porodici ravnopravnih naroda i narodnosti u okviru Demokratske Federativne Jugoslavije.

»Na mnogobrojnim skupštinama i konferencijama narod se izjasnio za autonomiju Vojvodine u okviru jedne federalne jedinice u federativnoj Jugoslaviji. Narod smatra da će njegovi interesi biti najbolje zaštićeni u novoj, oslobođenoj Jugoslaviji ako Vojvodina u okviru jedne federalne jedinice bude imala svoju autonomiju. Ali, naš slovenski narod, naročito Srbi u Vojvodini, koji su čvrsto povezani sa svojom braćom sa ove strane Save i Dunava, žele da budu u što boljim odnosima sa braćom Srbijancima, sa slobodnom demokrat-

*Sećanje na dane robije: Veselinov sa Mošom Pijade
na Fruškoj gori (1956)*

skom Srbijom. Mi Vojvođani uvereni smo da će mo izabrati svoj pravi, čvrsti put i čvrsto stati u velikoj zajednici, novoj, federativnoj Jugoslaviji na izgradnji naše srećnije budućnosti«, rekao je Veselinov na zasedanju Velike antifašističke narodno-oslobodilačke skupštine Srbije 9. novembra 1944. godine.

Veselinov je do kraja precizirao ovu misao na Sedmoj partijskoj pokrajinskoj konferenciji početkom aprila 1945. godine, na kojoj je podneo osnovni referat i bio ponovo izabran za sekretara Pokrajinskog komiteta: »Mi smo požurili sa sazivanjem ove konferencije zbog toga što treba da se reši i pitanje autonomije Vojvodine, pitanje kojoj će ona federalnoj zajednici da pripadne. To se pitanje ne može odugovlačiti, jer bismo imali samo političke štete. Već iz nacionalnog sastava Vojvodine jasno se vidi da naša pokrajina treba da bude u sastavu federalne Srbije.«

Jovan Veselinov je napisao više članaka o ovom problemu. »Iz tih napisa se vidi kako se autonomija rađala i konstituisala, da je autonomija nastala u jeku oružane borbe naroda Jugoslavije, oružane borbe njenih naroda i narodnosti, istovremeno kada su se konstituisale i današnje republike«.

Veselinov nije dve godine potpisivao svoje članke, pisma, direktive. A kada mu je Centralni komitet skrenuo pažnju na to, on se dalje potpisivao pseudonimima »Žarko« ili »Filip«. Tako je obogaćena još sa dva imena serija pseudonima kojima se služio Veselinov kao revolucionarni borac, a svaki od tih pseudonima kao da je označavao po jednu značajnu etapu na tome revolucionarnom putu.

Bile su veoma bogate teme kojima se Veselinov preko članaka u ratnoj štampi obraćao članovima Partije i SKOJ-a kao i svim saradnicima narodnooslobodilačkog pokreta. Nije prošla ni jedna godišnjica velike oktobarske revolucije, Prvi maj ili Nova godina a da se on nije posebnim člankom obratio javnosti. Bila je to značajna komponenta njegovog internacionalističkog pogleda na narodnooslobodilački rat i revoluciju. Na taj način on je uticao na delovanje i svest boraca i učesnika narodnooslobodilačkog rata kao i na svest najširih društvenih slojeva okupljenih u Narodnom frontu.

Veselinov je u »Našoj borbi« juna 1943. godine napisao članak o raspuštanju Kominterne. Upoznao je on dobro metode Kominterne i položaj pojedinih partija kao njenih članica. Znao je šta je taj korak značio za našu Partiju koja je po svom internacionalnom dugu i po svojoj odgovornosti sopstvenom narodu i radničkoj klasi vodila narodnooslobodilački rat i revoluciju, pa je zato i napisao: »Centralni komitet naše Partije, Komunističke partije Jugoslavije, odobrio je odluku Prezidijuma Kominterne o raspuštanju Internacionale, ističući veliki istorijski značaj ovog koraka. Naša Partija produžiće da ide svojim putem, putem oružane borbe protiv okupatora i domaće izdaje, za ostvarivanje najvećih ideala čovečanstva... Čuvaćemo jedinstvo naše Partije, borićemo se za potpuno sprovođenje u život njene linije, jer je to najbolja garancija naših uspeha. Okupljeni oko Cen-

*Susret saboraca: Veselinov čestita drugu Titu rođendan
1964. godine*

tralnog komiteta i Tita mi ćemo sigurno pobediti sve neprijatelje naših naroda i osigurati im srećnu budućnost.«

Jovan Veselinov je bio inicijator mnogih partijskih kurseva u toku rata, držao je i sam mnoga predavanja, pisao najvažnije teme koje su na kursovima i na sastancima partijskih i skojevskih organizacija bile predmet izučavanja. Tu spadaju brošure »O Partiji«, »O nacionalnom pitanju«, »O seljačkom pitanju«, »O fašizmu«, »Teze o razvitku međunarodnog radničkog pokreta«, Kratak pregled istorije KPJ i druge. Pišući ove teme on se obilato koristio znanjem koje je stekao na Komunističkom univerzitetu u Moskvi ili na robiji u Sremskoj Mitrovici. Veselinov je pri tome vodio računa o onima kojima su one bile namenjene pa je tome i prilagođavao svoj stil. On je naučio da je plansko i sistematsko podizanje i vaspitanje kadra stalna briga Partije i značajan preduslov uspešnoj

borbi koja se širila i granala. Ovo je bilo od posebne važnosti za Vojvodinu u kojoj nije bilo lako rukovoditi, a u kojoj je najveći broj kadra bio izložen stalnim životnim opasnostima.

»Naši kadrovi podižu se i vaspitavaju u borbama masa, radom u Partiji, na kursevima, čitanjem marksističko-lenjinističke literature. Najbolji, najbrži način za idejno i političko podizanje kadrova jesu partijski kursevi« napisao je Veselinov u »Našoj borbi« juna 1943. godine.

Tako osposobljen i brojnan kadar mogao je uspešno da radi u masama i da te mase povede. »Naša Komunistička partija je jaka zato što je nerazdvojno povezana sa narodom, što ona i narod čine jednu celinu, što je sa masama i u masama. Tu u masama, odakle je i izrasla, crpi ona svoju snagu, tu je izvor njene neiscrpne energije... To je omogućilo našoj Partiji da u uslovima narodnooslobodilačke borbe poveže i spoji istorijske ciljeve radničke klase sa borbom za nacionalno oslobođenje, za slobodu i ravnopravnost svih naših naroda«.

Razrađujući odnos Partije i masa, Veselinov u svom članku u »Našoj borbi« od oktobra 1943. godine ističe da je Partija stekla poverenje masa jer su se njeni članovi nalazili u prvim redovima borbe, jer su smatrali da je velika čast, ali i obaveza, biti član Partije, i da svuda moraju biti primer. On naglašava da mase cene komuniste jer su skromni, jer nisu zanesenjaci, mistici, jer su čvrsto povezani sa društvenom stvarnošću, a njihove ideje jesu borba i život savremenog čoveka. Svaki komunista mora biti aktivista u svojoj sredini, a to znači tamo gde su mase, gde to borba zahteva. Zato član Partije mora i da se teoretski stalno uzdiže i da dobro povezuje liniju Partije.

Razvijajući dalje svoje viđenje lika komuniste, Veselinov u istom listu, februara 1944. godine, poziva komuniste da se uče na svojim greškama i ukazuje na uski prakticism u radu, na sve opasnosti sektaštva, na boljke izražene u bolećivosti i familijarnosti, na važnost razvijanja osećanja odgovornosti i budnosti, pa kaže: »Slabosti, dakle, u našem radu ima. Mi ih javno iznosimo i osuđujemo. Iznoseći naše slabosti mi nikako nećemo umanjiti naše velike rezultate koje smo postigli u razvijanju narodnooslobodilačke borbe i organizo-

vanog ustanka kod nas. Naprotiv, kritikom slabosti i bržim otklanjanjem svega što ne valja u našem radu, mi samo potvrđujemo jedinstvo naših foruma i organizacija«.

VI

TITOV SARADNIK

Jovan Veselinov je u ratu i revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije bio na veoma osetljivom delu fronta. Sprovodeći dosledno liniju Partije i druga Tita, on je umeo da se snađe u konkretnoj situaciji i da u pravo vreme i na pravom mestu donosi najcelishodnije odluke. Zato se i nije dešavalo ni u Sremu, niti kasnije u Vojvodini, da su trpljeni krupniji porazi. Išlo se smišljeno i uporno uzlaznom linijom sve do konačne pobede. Za to je i ako nije neposredno bio komandant ili komesar, dobio čin general-majora. Tito je u više mahova i Vojvođanima i Veselinovu zato odao posebna priznanja.

»Naša organizacija u Vojvodini imala je neosporno najteže gubitke, zato ona mora udesetostručiti svoje snage u sticanju novih kadrova. Junačka borba naših drugova u Vojvodini i partizanskih odreda u Sremu najbolji su dokaz da nema te sile koja može razbiti redove naše Partije«, napisao je Tito u svom pismu od 16. januara 1943. godine.

On je to još snažnije potvrdio u Zrenjaninu 11. maja 1952:

»Ovdje na ovom ravnom tlu bez šuma, brda i čuka, tukli su se sinovi Vojvodine već 1941. godine, digli su se na oružje da se zajedno sa ostalim narodima Jugoslavije bore za slobodu svojih naroda i srećniju budućnost. U tom i jeste karakterističan značaj velike borbe naroda Vojvodine, veliki prilog koji je on u toj borbi dao za našu zajedničku stvar...«

* * *

Sa manevra »Sloboda—71«: Rezervni general JNA Jovan Veselinov (drugi zdesna) sa saborcima i partizanskim komandantima iz Srema Markom Peričinom Kamenjarom, Petrom Matićem Dulom i Stevanom Doronjskim

U zdravici, u Rumi, posle velikog narodnog zbora 28. septembra 1953. Jovan Veselinov se obratio drugu Titu:

»Ne mogu na brzinu reći sve što želim da kažem o drugu Titu. Navešću samo dva razloga zašto baš o njemu govorim danas.

Kao dugogodišnji učesnik u radničkom pokretu mnogo štošta sam doživeo u našoj Komunističkoj partiji, pa i teškoće kroz koje je prolazila, koje su nekada pretile da je onesposobe za revolucionarne akcije, pa čak i da je unište. A Tito je sa svojim saradnicima ne samo sredio njene redove, već ju je osposobio za vođenje najvećih istorijskih bitaka radničke klase i svih naroda naše zemlje.

Za vreme narodnooslobodilačke borbe i oružanog ustanka bio sam u kraju gde je ime druga Tita

i Partije pokretalo ljude u borbu, gde su ljudi odlazili u smrt sa njegovim imenom i imenom Partije na usnama. Hoću i to da kažem, družo Tito, ti i tvoja Partija bili ste zastava pod kojom se naš čovek borio i ginuo.

Ako je ikada u istoriji postojala ličnost, a postojala je, koja je u sebi mogla da objedini sve težnje radničke klase i želje naroda, onda je sigurno da u takve ličnosti spadaš i ti, družo Tito. Tako mi ocenjujemo tvoju ulogu u najnovijoj istoriji jugoslovenskih naroda.

Ranije, mnogo se govorilo da Vojvođani nisu nikakvi borci. Oni su, kao što znamo, služili tuđe vojske u prošlosti... Ta kako je onda došlo do toga da su se Vojvođani u toku rata dobro tukli, da su bili dobri borci? Do toga je došlo zahvaljujući Titu i Partiji... Prvi put u svojoj istoriji narodi naše Pokrajine ratovali su za svoje sopstvene interese... To govori da nema revolucionarnih i nerevolucionarnih, borbenih i neborbenih naroda. Ljudi ratuju i ginu kada su im ciljevi borbe jasni. Naša borba u Vojvodini je pokazala da oslobodilački rat može da se vodi u svim uslovima, i tamo gde nema šuma i planina. Potrebne su takve ličnosti kao što je drug Tito i kao što je njegova Partija...

Družo Stari, ti si danas, na ovom velikom vojvođanskom zboru, na kome je prisustvovalo oko 300.000 ljudi iz svih mesta naše Pokrajine, dao i ocenu doprinosa naroda Vojvodine u narodnooslobodilačkoj borbi i ratu. Tvoje ocene su prevazišle naša očekivanja. Pa, drugovi, čuli ste kako je naš pokret u Vojvodini ocenio vođa naše revolucije. Pa to je najveće priznanje koje smo mogli dobiti, najveći orden svim palim i preživelim borcima...«

Jovana Veselinova Žarka, za velike zasluge u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, drug Tito je odlikovao Ordenom narodnog heroja Jugoslavije. Uz to veliko priznanje treba navesti i ove misli Jovana Veselinova:

»U velikim istorijskim događajima i zaokretima u životu klasa i naroda sve brže sazreva: i svest, i volja, i želja da se borbom izvojuje novi život. Zato su naši 'obični' ljudi — radnici, ratari, zanatlije, intelektualci i đaci — prekonoc izrasli u partizane, prerasli u vojne i političke rukovodio-

Sa pesnikom »Plavog čuperka« Mikom Antićem

ce u desetinama, odredima, brigadama i divizijama, u komuniste i političke radnike.

Veliko doba ima svoje ljude. I u našem narodnooslobodilačkom pokretu bilo je pojedinaca koji su se posebno isticali na raznim frontovima borbe i bitno uticali na njegov razvitak i uspeh. Oni su stekli zasluženo priznanje. Njihova imena neće potamneti. Ali i ti pojedinci su proizišli iz naroda. Oni su odražavali njegove težnje i njegov heroizam. Masovni heroizam je osnovna karakteristika našeg ustanka. U njemu su pojedinci neizdvojivi od naroda. Nisu heroji samo oni čije grudi krasi ordenje«.

* * *

Jovan Veselinov je prvi put izabran za člana Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije na Petom kongresu 1948. Bila je to teška godi-

na u istoriji naše Partije i naše zemlje. Napad Staljina i Informbiroa na našu Partiju i našu zemlju ponovo su stavili na probu jedinstvo naših redova. Jovan Veselinov je bio i u toj teškoj situaciji odlučan borac za jedinstvo Partije, njeno pravo da sama odlučuje kako će dalje voditi revoluciju i izgrađivati socijalizam u svojoj zemlji. Ostao je veran onome što je napisao 1943. godine: »Mi ostajemo verni učenju da se čovečanstvo može izbaviti svih zala, svakog ugnjetavanja i eksploatacije samo stvaranjem jednog novog društva, u kome neće biti ugnjetača i ugnjetenih, moćnih i slabih, velikih i malih«.

Kao član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije ostao je sve do Jedanaestog kongresa SKJ 1978. godine. Istovremeno, na Sedmom (1958) i Osmom kongresu SKJ (1964) bio je biran za člana Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, a na Devetom (1969) za člana Predsedništva SKJ, imajući tako priliku da u jeku borbe za samoupravno socijalističko društvo i nesvrstanu politiku Jugoslavije najneposrednije saraduje sa Titom. Sa njim je, kao član državne delegacije, išao na daleki put u Indiju i Burmu, u Sovjetski Savez, učestvovao u razgovorima sa Nehruom, Naserom i drugim pokretačima politike nesvrstanih, vodio je delegacije u Kinu, Bugarsku, Mađarsku i druge zemlje.

Jovan Veselinov je na Prvom kongresu KP Srbije, maja 1945. godine, bio izabran za člana Politbiroa CK KPS, što je potvrđeno i na Drugom (1949) i na Trećem kongresu KP, odnosno SK Srbije (1954). Marta 1957. primio je dužnost političkog sekretara CK SK Srbije a na tu dužnost birao ga je Četvrti (1959) i Peti kongres SK Srbije (1965). Istovremeno je Veselinov bio i na dužnostima sekretara Pokrajinskog odbora JNOR-a za Vojvodinu, predsednik Glavnog odbora SSRN Srbije i član Izvršnog odbora NOF, odnosno SSRNJ.

Veselinov je pored partijskih dužnosti radio i na odgovornim državnim poslovima. Još u novembru 1943. bio je biran za člana AVNOJ-a. Godine 1944. i 1945. bio je predsednik Glavnog NOO Vojvodine. U vladi NR Srbije bio je u vremenu od 1947. do 1954. godine ministar agrarne reforme, industrije, odnosno predsednik planske komisije i potpredsednik vlade, a od marta 1954. do

Jovan Veselinov među pionirima

januara 1958. predsednik Izvršnog veća NR Srbije i član Saveznog izvršnog veća. Na zasedanju Narodne skupštine Srbije, 7. januara 1958. bio je izabran za njenog predsednika. Na ovoj dužnosti ostao je sve do donošenja novog Ustava SR Srbije na čijem je nacrtu radio kao predsednik Ustavne komisije.

Jovanu Veselinovu pripala je čast da u ime grupe narodnih poslanika 14. januara 1953. godine predloži Narodnoj skupštini FNRJ da za prvog predsednika Republike izabere Josipa Broza Tita.

»...Klase i narodi imali su u svojoj istoriji ličnosti koje su mogle da vide dalje od ostalih, koje su bolje od drugih mogle da odrede puteve razvitka, puteve borbe ka pobedi.

Te ličnosti postajale su zastave pod kojima su se borili milioni.

Takvu ličnost imaju i naši, jugoslovenski narodi...

Ta ličnost je Josip Broz Tito.

Zato u ime drugova narodnih poslanika potpisnika predloga predlažem za kandidata za Predsednika Republike druga Tita!...«

Jovan Veselinov je bio nežnog zdravlja. Posle Desetog kongresa SKJ 1974. godine bio je član Komisije Predsedništva CK SKJ za istoriju SKJ i član Saveta Federacije. Sam je pisao sećanja o svome bogatom revolucionarnom putu, a posebno o mnogobrojnim drugovima i ljudima koje je dobro upoznao. Mnogo je mislio na Vojvodinu, na vojvođanske borce, na sve teškoće i sve velike rezultate koje su oni postigli i u Sremu i u njegovom rodnom Banatu i u Bačkoj. O tome svedoče dva izdanja njegove popularne knjige »Svi smo mi jedna partija«.

U burnim vremenima u kojima je posle pobe- de socijalističke revolucije na njega, kao i na sve revolucionare, padala teška odgovornost u organizaciji obnove porušene zemlje, a pre svega u industrijalizaciji i elektrifikaciji, u razvijanju socijalističke demokratije i socijalističkog samoupravljanja, u izgradnji ustavnog poretka i uređivanju međunacionalnih odnosa, u vaspitanju mladog kadra kao i u odbrani nezavisnosti naše zemlje i mira u svetu njegov i praktični i teorijski doprinos je bio značajan.

Mogu se izdvojiti tri oblasti koje su i u ovom periodu zaokupljale najviše njegovu pažnju: socijalistički preobražaj sela, međunacionalni odnosi u novim uslovima i partijska izgradnja. U prvu grupu spadaju njegovi radovi »Društveno-politički značaj Zakona o zemljišnom maksimumu«, »Zakupnina i dalji razvoj seljačkih radnih zadruga«, »Jačanje društvene poljoprivrede i oncmogućavanje kapitalističkih elemenata na selu«, »Slamaju se konzervativna shvatanja i neverica u brži razvoj poljoprivrede«, a najznačajniji njegov prilog ovoj tematici jeste učešće u diskusiji na Sedmom kongresu SKJ 1958. godine povodom predloga »Programa SKJ«. On je svome prilogu diskusiji dao naslov »Program SKJ i agrarna politika« a postavke koje je ovde jasno i nedvosmisleno izneo ostale su i danas kao osnova razvoju socijalističkih odnosa na selu na naš, jugoslovenski način.

Od radova iz oblasti međunacionalnih odnosa i partijske izgradnje najvažniji su »Nacionalne

manjine u našoj Republici«, »Autonomne pokrajine«, »Aktuelni idejni i politički problemi u našim društvenim kretanjima«, »Revolucija se ne može nastaviti samo impulsima mladosti, već svesnom akcijom i borbom«, a zatim nekoliko radova koji se odnose na istorijske teme: »Tito — trideset godina na čelu Partije«, »Komunistička partija Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji«, »Pedeset godina Saveza komunista Jugoslavije«, »Trideset godina na putevima revolucije«, »Dimitrije Tucović«, »Frakcionastvo Petka Miletića i borba protiv njega na robiji« i »Filip Filipović«. Ovi i drugi njegovi radovi štampani su u posebnoj knjizi pod naslovom »Iz naše revolucije«. Ali to je samo deo onoga što je on napisao.

Za ukupno svoje delo Jovan Veselinov Žarko odlikovan je Ordenom narodnog heroja, Ordenom velike jugoslovenske zvezde, Ordenom junaka socijalističkog rada i mnogim drugim našim i stranim odlikovanjima.

Povodom sedamdesetog rođendana 1976. godine Veselinov je primio telegram od druga Tita koji svakako ulazi u red najviših priznanja za njegovo revolucionarno delo:

»Dragi Žarko, srdačno ti čestitam, zajedno sa Jovankom 70. rođendan.

Ti si časno prošao težak i slavan put od preko 50 godina revolucionarne borbe i rada — put borca za prava radničke klase, političkog robijaša, organizatora i predvodnika oslobodilačke borbe u Vojvodini, istaknutog rukovodioca socijalističke izgradnje u Srbiji i u celoj jugoslovenskoj socijalističkoj zajednici. Više od pola vijeka nalaziš se u redovima naše Partije i tebi su u svim fazama njenog revolucionarnog djelovanja i razvitka povjeravani mnogi odgovorni zadaci, koje si uvijek sa uspjehom izvršavao.

Svim svojim bićem posvetio si se revoluciji, borbi za njene ciljeve, za bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, za izgradnju socijalističkog samoupravnog društva. Svoje bogato iskustvo prenosio si na mlađe kadrove, čijem si odgoju uvijek posvećivao veliku pažnju.

Kao partijski radnik i publicista borio si se za propagiranje ideologije naše Partije. I tvoj sadašnji rad na historijskoj obradi naše revolucije od

velikog je značaja za naše političke akcije i vaspitanje mladih generacija.

Želimo ti dobro zdravlje i da još dugo godina svojim stvaralačkim radom doprinosiš našoj socijalističkoj samoupravnoj zajednici i Savezu komunista Jugoslavije«.

* * *

Jovan Veselinov Žarko je umro 8. februara u Beogradu, a sahranjen je 10. februara 1982. godine u Novom Sadu. Ispratili su ga njegovi drugovi, saborci, narod, omladina, učenici, njegova životna saputnica i saborac Stanka Veselinov, sin Duško, kćerka Branka i petoro unučadi: dve Ane, Danka, Vera i Žarko. U stroju savremenika i saboraca Josipa Broza Tita ostalo je upražnjeno mesto revolucionara Jovana Veselinova Žarka koji je čitav život posvetio Partiji, narodu, radničkoj klasi i progresu. Život pun revolucionarnog zanosa i beskompromisne borbe, odanosti i privrženosti velikim ciljevima komunizma.

REC AUTORA

Bila mi je velika čast, ali i odgovornost, da dobijem pristanak Jovana Veselinova za pisanje ovih redaka. I ne samo to; on je sa mnom saradivao svojim kazivanjima, pisanjem svojih sećanja (koje je nekada bio počeo ali ih nije i dovršio), čitanjem i ispravkama onoga što sam već bio napisao. U stvari, njegovo poverenje sam dobio još ranije, kada sam ga zamolio da pročita moj prilično obiman rukopis pod radnim naslovom »Banatski partizanski odredi«. Veselinov je izrazio zadovoljstvo što se pred njim našao rukopis koji daje više svetla na razvoj narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Vojvodini. Uvek je podržavao one koji su pokušavali da tome doprinesu. Napisao je i uvodnik za tu knjigu (*»Banat u narodnooslobodilačkom ratu«*, Beograd, 1977).

Životni put Jovana Veselinova bio je uistinu put revolucionara. Od dečaćkih nogu pa do poslednjih dana svoga života bio je vojnik revolucije, prošao je kroz mnoge faze revolucionarne borbe, bio je organizator i agitator, pisac i rukovodilac, čovek koji je ponikao u narodu i koji se od naroda nije odvajao. Bio je seljačko dete, ali i zanatski šegrt i metalski radnik, završio je dva komunistička univerziteta i revolucionarni »univerzitet« pedesetogodišnje neumorne borbe. Zato je njegova biografija neodvojiva od istorije naše partije gotovo od njenog samog osnivanja. Otuda nju i nije lako pisati. Ovo što je ovde napisano samo je ono najbitnije, što Jovana Veselinova pokazuje kao uzornog revolucionara i borca koji sa pravom nosi najviša priznanja u nas — Orden narodnog heroja i Orden junaka socijalističkog rada.

Gradeći ovu skicu biografije Jovana Veselinova koristio sam se sećanjima koje je on ranije napisao, a sada nastavio. Ta sećanja čuvaju se u Arhivu CK SKJ u grupi Memoarska građa. Međutim, za ovu priliku izuzetno je poslužila nadahnutna knjiga Jovana Veselinova Zarka: *»Svi smo mi jedna partija«* (Novi Sad, 1971, odnosno drugo izdanje — Sremska Mitrovica 1980), u kojoj on na jednostavan način kazuje bitne momente najnovije istorije naroda i narodnosti Vojvodine, posebno slavnihih dana rata i revolucije, u čemu je njegova uloga bila veoma istaknuta. O njegovoj dubokoj i jezgrovitoj misli o bitnim pitanjima revolucionarne borbe govori zbirka članaka, govora, studija i drugih priloga datih u knjizi *»Iz naše revolucionarne prošlosti«* (Novi Sad, 1974). O Filipu Filipoviću i njegovom delu Jovan Veselinov je pisao u predgovoru knjige *»Filip Filipović: Izabrani spisi«*, I knjiga (Beograd 1962) i u listu *»Dnevnik«* pod naslovom *»Susreti sa*

Filipom Filipovićem» (Novi Sad, 21. januar 1979), a o Zarku Zrenjaninu, pored ostalog, i u knjizi »Zarko Zrenjanin« (Zrenjanin, 1974). Veliki broj njegovih članaka nalazi se u listovima koje je do rata i u NOR pokretao ili uređivao. Napominjem i izuzetnu dokumentarnu TV-emisiju Novog Sada u kojoj je Jovan Veselinov nadahnuo i iscrpno govorio o jedinstvu NOP u Vojvodini. Emisija je podeljena u dva dela »Severnobanatski partizanski odred« i »Povratak u bazu« (Stenogram, novembar 1976).

Od arhivske građe kojom sam se koristio, pored njegovih sećanja, treba posebno istaći Zapisnik sa savetovanja u Beču 1931. godine koji se čuva u Arhivu CK SKJ (KI 1931/6). U istom su arhivu i dokumenta u fondovima: Jugosloveni u SSSR, Španija, Državni sud za zaštitu države.

O Jovanu Veselinovu ima reči u svim mojim knjigama i radovima koji se odnose na rat i revoluciju u Vojvodini: biografija u zborniku »Narodni heroji Jugoslavije«, I (Beograd, 1975), biografija u »Hronologiji radničkog pokreta i SKJ«, II (Beograd, 1980) zatim u knjigama: »Banat u narodnooslobodilačkom ratu«, »Na banatskoj strani« (Beograd 1974), »Kako do brigade« (Kikinda 1976), »Pod jednom zastavom« (Novi Sad, 1969) i u drugim, između ostalih i u feljtonu »Okružni komitet u Golubincima« (deo iz rukopisa knjige »Zlatne niti zajedništva«, Dnevnik, 24. II — 14. III 1972), feljton »Vojnik revolucije« (Borba, 23. III — 11. IV 1982), naučno saopštenje na Savetovanju »Neki problemi rukovođenja oružanom borbom u Vojvodini«, Zbornik Užička republika (I, Beograd, 1978). Ovde sam se koristio i svojim radom »Zbirka dokumenata — Jugosloveni u SSSR« (Matica srpska, Novi Sad, 1970/I).

Đ. M.

SADRŽAJ

MLADIĆ NA REVOLUCIONARNOM PUTU	7
SKOLOVANJE U MOSKVI	32
JEDAN OD LEGENDARNIH SEKRETARA SKOJA	50
ROBIJA	61
ORGANIZATOR ORUŽANE BORBE	83
TITOV SARADNIK	112
REČ AUTORA	121

Štampa
GIRO »Prosveta«
Požarevac

*Štampanje u tiražu od 3.000 primeraka
završeno oktobra 1982. godine.*

